

แนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด
ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

Guidelines for Developing Research Problem Derived from Community's
Needs of Samed Village, Nong Teng Sub-district, Krasang District,
Buriram Province

โดย

อุทิศ ทาหอม และคณะ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ประจำปี 2557

(ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์)

เลขที่สัญญา 85/2557

โครงการย่อยที่ 1 (85-1)

แนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด

ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

Guidelines for Developing Research Problem Derived from Community's

Needs of Samed Village, Nong Teng Sub-district, Krasang District,

Buriram Province

โดย

นายอุทิศ ทาหอม

หัวหน้าโครงการ

นายพิชิต วันดี

ผู้ร่วมโครงการ

นายสำราญ ชูระตา

ผู้ร่วมโครงการ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจาก สถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ประจำปี 2557

(ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์)

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(2)
ABSTRACT	(4)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามหลักในการวิจัย	4
1.3 คำถามวิจัยรองในการวิจัย	4
1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.6 กรอบคิดการวิจัย	6
1.7 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	7
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของชุมชน	8
2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาโจทย์วิจัย	30
2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน	36
2.4 แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	38
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	56
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	76
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	76
3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการดำเนินการวิจัย	77

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.3 การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล	80
บทที่ 4 ผลการศึกษา	81
4.1 สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านเสม็ด	81
4.2 การเตรียมความพร้อมก่อนการพัฒนาโครงการวิจัย	84
4.3 ความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ด	87
4.3.1 การเปิดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของ สถาบันวิจัยและพัฒนา	87
1. บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาโจทย์วิจัย	89
4.3.2 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1	91
1. เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1	92
2. บทเรียนที่ได้รับจากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1	92
4.2.3 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2	93
1. เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2	95
2. บทเรียนที่ได้รับจากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2	97
4.2.4 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3	98
1. เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3	100
2. บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3	102
4.4 เวทีรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ และลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน	103
4.4.1 เทคนิคและเครื่องมือในการลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน	105
4.4.2 บทเรียนที่ได้จากการลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน	106
4.5 ข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด (Proposal)	107
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ	123
5.1 สรุปผลการศึกษา	124
5.2 อภิปรายผลการศึกษา	133

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ	141
5.4 ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา	141
บรรณานุกรม	142
ภาคผนวก ก	146
ประเด็นในการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน	147
ประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูล	148
ภาคผนวก ข	149
ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัย	150
ประวัตินักวิจัย	151

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 กรอบแนวความคิดในการศึกษา	6
2.1 แสดงลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ตามแนวคิดของ Maslow	12
2.2 ฐานคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	44
2.3 การร่วมกลุ่มในการแก้ไขปัญหาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	45
2.4 จุดเริ่มต้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	46
2.5 กระบวนทัศน์เชิงบูรณาการวิจัยเพื่อท้องถิ่น	47
2.6 ข้อเสนอทางเลือกรวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น	48
2.7 ขั้นตอนกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	53
4.1 เทคนิควิธีการสร้างความสัมพันธ์การค้นหาโจทย์วิจัย	96
4.2 เทคนิควิธีขยายกลุ่มในการค้นหาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน	97
4.3 กิจกรรมการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”	100
4.4 วิธีการวิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นปัญหาไปสู่การปฏิบัติการในโจทย์วิจัย	102
4.5 แผนที่ชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์	106
4.6 กรอบแนวความคิดในการวิจัยสำหรับการขอทุนวิจัย	120

บทคัดย่อ

ชื่องานวิจัย	แนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
ผู้ดำเนินการวิจัย	นายอุทิศ ทาหอม นายพิชิต วันดี นายสำราญ ธุระตา
หน่วยงาน	มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีวิจัยสมบูรณ์	2557
เลขที่สัญญาอนุญาต	85/2557 85-1

การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1. เพื่อศึกษาความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ดผ่านกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน 2. เพื่อค้นหาเทคนิควิธีการให้ได้มาซึ่งโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ 3. เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยให้เป็นข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

คณะผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบการเลือกแบบอาสาสมัคร (Volunteer Sampling) เก็บข้อมูลผู้ที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน พร้อมทั้งเข้าร่วมเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของชุมชน พร้อมทั้งเป็นผู้รู้ด้านการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลัก และ กลุ่มเป้าหมายรอง ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ประชาชนบ้านเสม็ด และ นักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ รวมทั้งสิ้น 210 คน

ผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาโจทย์วิจัยแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1. ก่อนลงพื้นที่พัฒนา โจทย์วิจัยก่อนจะลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัย 2. การจัดเวทีร่วมกับชุมชน 3. การประเมินสรุปผล ดังนั้นก่อนลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยทีมีวิจัยมีการวางแผนก่อนทุกครั้ง โดยเป็นการเตรียมคำถามในการพัฒนาโจทย์วิจัย เทคนิควิธีการค้นหาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน การลงพื้นที่พัฒนาโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนในอันดับแรกทีมีวิจัยจะศึกษาข้อมูล บริบทชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมริมแม่น้ำชีที่เกิดปัญหาการบุกรุก และการใช้ประโยชน์ในเชิงทำลาย พร้อมทั้งปัญหาการนำขยะเข้าไปทิ้งภายในป่าชุมชนริมน้ำชี

การจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย ทีมีวิจัยใช้เครื่องมือการสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยตั้งคำถามว่า สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน โดยเขียนการแผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นการวาดแผนผังเชื่อมโยงความคิด และมีการแยกย่อยของแต่ละสถานการณ์ปัญหา เพื่อให้คนในชุมชนมองเห็นการเชื่อมโยงของแต่ละประเด็น พบว่า ภายในชุมชนบ้านเสม็ดมีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ หลากหลาย หลังฤดูกาลทำนา ได้แก่ กลุ่มทำกระถางต้นไม้ กลุ่มทำปุ๋ย กลุ่มทำเกษตร กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงกบ และเพาะปลูกพืชผักสวนครัว เมื่อประชาชนปลูกผักมากขึ้น ส่งผลให้ผลผลิตล้นตลาด และประสบปัญหาวัชพืชทำลายผลผลิตทางการเกษตร ในที่สุดประชาชนจำนวนมากตัดสินใจเลิกทำ เนื่องจากขาดความรู้ในการจัดการเรื่องผลผลิตและการกำจัดวัชพืช

การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิชิตโจทย์วิจัย” ทีมีวิจัยใช้วิธีการตั้งประเด็นคำถาม ค้นหาทุนเดิมและศักยภาพของชุมชน เป็นการทบทวน หรือ ตรวจสอบข้อมูลเดิมที่ได้พูดคุยกันในการพัฒนาโจทย์ครั้งแรก พบว่า ชุมชนบ้านเสม็ดมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ประชาชนบ้านเสม็ดก็เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชี ได้แก่ หาฟืน เก็บเห็ด ขุดมันหาสัตว์ป่า แต่ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมป่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด มีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชีมากขึ้น

เวทีการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน” เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากเวทีครั้งที่ 1 และเวทีครั้งที่ 2 เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างความร่วมมือ และได้ชื่อโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 ใช้เครื่องมือที่จะช่วยให้งานข้อมูลเกี่ยวกับการบุกรุก

รูกทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ชัดเจน คือ การทำแผนที่ดินแดนดิน และแผนที่ทรัพยากรรอบหมู่บ้าน เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางกายภาพ (Physical Space) ให้เห็นสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงในภาพรวม จนได้โจทย์วิจัยร่วมกันว่า “กระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน” เพราะที่ผ่านมาชุมชนยังไม่สามารถจัดการคน องค์กร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และอาชีพของชุมชนได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหาหลักการในการขับเคลื่อนการทำงาน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำสำคัญ   การพัฒนาโจทย์วิจัย   ความต้องการของชุมชน

ABSTRACT

Research Title:	Guidelines for Developing Research Problem Derived from Community's Needs of Samed Village, Nong Teng Sub-district, Krasang District, Buriram Province
Researchers:	Mr.Utis Tahom Mr.Pichit Wandee Mr.Samran Dhurata
Duration:	1 Year

The objectives of the research on guidelines for developing research problem derived from community's needs of Samed Village, Nong Teng Sub-district, Krasang District, Buriram Province, were to 1) study the needs for solutions of Samed Village Community through the developing research problem process between scholars and people of the community; 2) seek for the techniques to obtain a research problem between scholars and villagers of Samed Village, Nong Teng Sub-district, Krasang District, Buriram Province; 3) develop research problem as participatory research proposal in cooperation with Samed Community, Krasang District, Buriram Province.

The researchers used the technique and method of purposive sampling and volunteer sampling in choosing the samples of the study. The data were collected from total 120 subjects who were community's researcher volunteers and had attend community stage of developing research problem as well as being the knowledgeable people who know about the changes of community natural resources and environment,

including of community leaders, elders, Samed villagers, and Buriram Rajabhat University's students as the main and secondary target groups.

The results of the study revealed that there were 3 steps of developing research problems: 1. before doing field study, 2 holding village stage with the community, and 3. Evaluation. Thus, before doing a field study, the research team had planned about questions to ask for developing research problems and techniques to seek for research problems deriving from the needs of community. When doing the field study, the team firstly collected and studied the community information, context, natural resources and environment along the bank of Chi River which faces the problem of encroachment and the use in destruction way as well as the problems of throwing rubbish in the community forest on the bank of the river.

The first village stage of developing research problems 'To Think To Talk' for seeking the research points, the team used conversation and knowledge sharing as means by asking what goodness the community has through mind map writing which it was the drawing of opinion- related diagram. Each problem was subdivided to make the community people understand the relation of each issue. It was found that there are various professional groups that come from different jobs in Samed Village after the rice season: making flowerpot group, producing fertilizer group, feeding fish group, feeding frog group, and planting home-grown vegetable. When more people planted vegetable, the products were oversupply. Also, there was the problem of weed destroying the agricultural products. Consequently, many people finally quitted their extra jobs because they lacked the knowledge in product management and weeding.

The second village stage 'Talk Again, Think Again, Obtaining Research Problems', the team used the mean of setting questions by asking about original capital and potential of community for the revision or checking the previous information obtained from the first stage. The findings showed that Samed Village are rich in natural resources and environment. The villagers use the forest area beside the Chi River for firewood,

mushroom, sweet potatoes and wild animals. However, the condition of the today forest is dramatically changing from the more encroachment.

The third village stage 'Revising Research problems, Seeking for a Community Mutual Benefits', it was checking the information obtained from the first and the second time to find guidelines for cooperation and get the title of research problem from the needs of community. The instruments used for gathering information on the clearly encroachment of natural resources and environment were making a map of the earth and a map of resources around the village for physical space analysis to see the overall situation changed. Finally, the co-research problem 'The Process of Promoting Self-managed Community on Community Natural Resources and Environment' is appeared because the community could not manage about man, organization, natural resources and environment, and community's careers in the past time. Therefore, it is necessary to seek for mechanism in propelling working which emphasizes on the community participation.

Key Words : Developing Research Problems, The needs of Community

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ที่ทำให้คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง และสร้างสรรค์ผลงานการวิจัยให้กับสังคมและชุมชน คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์พิสมัย ประชานันท์ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา และ อาจารย์เขาวลิต สิมสวย รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา ที่เปิดโอกาสให้คณะผู้วิจัยได้เข้าร่วมโครงการพัฒนานักวิจัยเชิงพื้นที่ ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ที่ได้อบรมทักษะการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งเทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยในครั้งนี้

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้นำชุมชน ประชาชนในพื้นที่บ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ได้ให้ความร่วมมือ และร่วมกันสะท้อนความต้องการในการแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนบ้านเสม็ดในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมริมแม่น้ำชี แนวทางการจัดการตนเอง และปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการที่ผ่านมา จนได้เกิดเป็นข้อเสนอโครงการวิจัยที่จะขอรับทุน จาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่นต่อไป

อุทิศ ทาหอม

พิชิต วันดี

สำราญ รุระตา

ตุลาคม 2557

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศโดยมีการวางแผนพัฒนาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (2504–2509) เป็นต้นมาเป็นการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลัก ที่มุ่งเน้นความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเป็นหลัก การผลิตทั้งทางด้านเกษตร อุตสาหกรรม และบริการก็เน้นการมีกำไรสูงสุด ส่งผลต่อการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติและ การจ้างแรงงานราคาถูก ผลกระทบที่ตามมาจากการพัฒนาในลักษณะดังกล่าวคือ วัฒนธรรมความเป็นอยู่ของสังคมไทยเปลี่ยนไป กลายเป็นสังคมบริโภคนิยม พึ่งพาเงิน และพึ่งพาคนอื่น ในด้านเศรษฐกิจ ภาวะรายจ่ายสูง รายรับต่ำ หนี้สินมาก และเงินออมไม่มี ในด้านสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ลดลง ความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ และเกิดมลภาวะ เป็นต้น (วันพิชิต ศรีสุข, 2549:1) ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสภาพปัญหาในการพัฒนาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ที่เปลี่ยนไป เพราะกระบวนการพัฒนาของประเทศไทยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการขยายการเติบโตทางเศรษฐกิจ เน้นพัฒนาชุมชนเมืองมากกว่าชนบท เป็นการยึดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่ยึดหลักการสร้างความทันสมัย ตามแนวคิดพึ่งพาประเทศตะวันตกทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่เน้นในส่วนของโครงสร้างพื้นฐาน มุ่งพัฒนาความสะดวกสบาย “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี” อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าจะมีการทำให้เศรษฐกิจเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว แต่ก็สร้างผลลัพธ์ในเชิงลบในหลายๆ ด้าน เช่น ปัญหายาเสพติด อาชญากรรม ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาคนขอทาน เด็กเร่ร่อน สตรี คนชรา คนพิการ คนด้อยโอกาส รวมทั้งปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถูกนำมาใช้อย่างขาดจิตสำนึก พุ่มเฟิวย เกิดความสิ้นเปลืองสูญเสีย อดน้อยถอยลง และเสื่อมโทรมลงทุกขณะ (อุทิศ ทาหอม, 2556 : 7)

จากสภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้น มีความพยายามของหลายฝ่ายได้ค้นหาทางออกและทางแก้ไขปัญหาให้กับสังคมไทย ซึ่งหนึ่งในเครื่องมือที่จะช่วยในหาทางออกของปัญหา ก็คือ กระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีคุณภาพ มีความน่าเชื่อถือ และมีขั้นตอนกระบวนการที่ชัดเจน จึงได้

ถูกนำเสนอเพื่อเป็นเครื่องมือของหน่วยงานรัฐและองค์กรการปกครอง ในการตั้งคำถามวิจัย การออกแบบ เก็บรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดทางเลือกเพื่อการพัฒนาและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของประเทศ จึงนำงานวิจัยไปพัฒนาในหลากหลายรูปแบบ หลากหลายแนวทาง และที่สำคัญงานวิจัยมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อวิถีคิดในการวางแผนพัฒนาก็คือ แนวเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก อันเป็นแบบอย่างการพัฒนาจากตะวันตก รวมทั้งแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง ที่มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างความยุติธรรมในสังคม แต่ผลของการทำวิจัยที่ผ่านมาประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศไม่มีใครรู้เลยว่า งานวิจัยที่นักวิชาการได้ดำเนินการ ถูกนำไปพัฒนาประเทศจริงหรือไม่ และพัฒนาในรูปแบบไหน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการทำวิจัยที่ผ่านมาไม่ตอบโจทย์ชุมชนท้องถิ่นและยังขาดการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลวิจัย เพราะประชาชนคิดว่า ถ้ามามากก็ไปตอบ ทำให้มันเสร็จ กระบวนการทำงานวิจัยของนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัยกำหนดโจทย์วิจัยมาจากส่วนบนลงล่าง และนำโจทย์วิจัยมาดำเนินการภายในชุมชน ไม่ได้เกิดจากความต้องการของเจ้าของปัญหา หรือคนในท้องถิ่นเป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดโจทย์วิจัยในการแก้ไขปัญหาของชุมชน และที่สำคัญไปกว่านั้น งานวิจัยส่วนใหญ่ไม่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ หรือที่เรียกกันว่า ชั้นหิ้ง เป็นคำกล่าวของผู้คนหลากหลายที่ให้ความหมายในเชิงน้อยใจต่องานวิชาการที่อาจารย์ในมหาวิทยาลัยทำตามรูปแบบที่ตนได้ร่ำเรียนมาจากห้องเรียนในสาขาวิชาต่างๆ ปัญหางานวิจัยชั้นหิ้งที่ว่านี้เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและจะต้องใช้เวลานานพอสมควรในการสร้างนักวิจัยที่มองเห็นงานวิจัยให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ที่ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการนำวิจัยมาพัฒนา จึงทำให้นักวิชาการหลายท่านได้ตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไรงานวิจัยจึงจะไม่ชั้นหิ้ง?” คำถามนี้สามารถแปรกลับมาเป็นคำถามใหม่ได้ว่า “ทำอย่างไรงานวิจัยจึงจะมีประโยชน์และคนในสังคมรับทราบ?” ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้เสนอว่า การวิจัยตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ผ่านมานั้นได้เป็นส่วนหนึ่งของทางออกในการพัฒนาสังคมมากกว่าแนววัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ผลงานวิจัยกระแสหลักในอดีตที่ผ่านมา ทำให้เราเข้าใจได้ถึงรากเหง้าของปัญหาการพัฒนาสังคมไทยที่มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นอย่างมาก กล่าวคือ **ประการแรก** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมโดยเน้นสังคมเมืองมากกว่าชนบท **ประการที่สอง** การพัฒนาสังคมในอดีตที่ผ่านมาเน้นการพึ่งพาภายนอกในหลากหลายรูปแบบ **ประการที่สาม** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาทำให้คนขาดศีลธรรมในจิตใจ เป็นการทำลายต้นทุนทาง

สังคมอย่างประเมินค่ามิได้ **ประการที่สี่** การพัฒนาสังคมของไทยไม่เน้นการมีส่วนร่วม จึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นอ่อนแอไม่มีส่วนร่วมในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของตนเอง **ประการที่ห้า** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาได้ทำลายสถานะสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาเข้าสู่ระบบการตลาดของสังคม **ประการสุดท้าย** การพัฒนาที่ผ่านมาได้เน้นทิศทางเดียวให้เป็นมาตรฐานเดียวทั่วประเทศโดยไม่สนใจทางเลือกของท้องถิ่น ดังนั้น การวิจัยที่ผ่านมาไม่ตอบโจทย์ที่คุ้มค่ากับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเห็นได้ชัดเจน เพราะการวิจัยที่ผ่านมาคนทำวิจัยเป็นนักวิชาการ นักวิจัย เป็นคนทำ ซึ่งเป็นงานวิจัยแบบปัจเจก เน้นการสร้างองค์ความรู้ แต่ไม่ได้มุ่งสู่การพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง (อุทิศ ทาหอม, 2556 : 87) ฉะนั้นการพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมระหว่างนักวิชาการกับประชาชนในท้องถิ่น จึงเป็นมิติใหม่ของงานวิจัย เพราะปัญหาอยู่ในชุมชน คำตอบที่ดีและเหมาะสมต้องอยู่ที่ชุมชน คนในชุมชนท้องถิ่นจึงต้องตั้งคำถาม และหาคำตอบด้วยตนเองให้มากขึ้น ตั้งข้อสงสัย โดยใช้ วงพุดคุย หรือ จัดเวทีร่วมกันระหว่างนักวิชาการและประชาชน ค้นหาจุดร่วมที่จะได้มาซึ่งปัญหาของชุมชนที่แท้จริง พิจารณาไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล ฉะนั้นการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและพัฒนาเป็นโจทย์วิจัยจึงถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะถ้าหากวิเคราะห์ปัญหาไม่เข้าใจรากเหง้าอย่างแท้จริง แนวทางการแก้ไขปัญหาจะไม่ตรงตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ร่วมกันของนักวิชาการและชุมชน

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้นคณะผู้ศึกษาจึงสนใจพื้นที่ชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เนื่องจากได้มีตัวแทนชุมชนได้เข้าร่วมเวทีค้นหาโจทย์วิจัยในระดับตำบล และทำการเสนอพื้นที่ที่ต้องการอยากให้มีแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจนในเรื่องต่าง ๆ โดยผ่านการจัดเวทีประชาคมค้นหาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน ว่าคนส่วนใหญ่ต้องการจัดการปัญหาเรื่องอะไร การทำงานวิจัยร่วมกับชุมชนท้องถิ่นที่จะให้เกิดความยั่งยืน และคนในชุมชนได้รู้สึกความเป็นเจ้าของในปัญหานั้น ต้องให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้ง แต่การสะท้อนปัญหา การตัดสินใจ การวางแผน และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ไม่นักวิชาการไม่ควรกำหนดประเด็นลงไปล่วงหน้า เพราะอาจจะไม่ได้รับความร่วมมือกับชุมชนซึ่งตรงตามกับแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ว่า โจทย์วิจัยต้องมาจากชุมชน ชุมชนต้องเป็นผู้ร่วมวิจัย และมีปฏิบัติการแก้ไขปัญหาชุมชนด้วย ฉะนั้นคณะผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษา แนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง

กระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อนำไปสู่การกำหนดโจทย์วิจัยที่เกิดจากความต้องการระหว่างชุมชนกับ นักวิชาการ พร้อมทั้งแสวงหาความร่วมมือในการดำเนินโครงการวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญา ท้องถิ่นของชุมชน ในการนำมาสู่การพัฒนาต่อยอดให้เกิดผลในเชิงประจักษ์ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ รู้จักชุมชน รู้จักตนเอง รู้จักรากเหง้าของปัญหา รู้จักคิด รู้จักวิเคราะห์ และรู้จักค้นหาแนวทางแก้ไข ปัญหาโดยคนในชุมชนเอง

1.2. คำถามหลักในการวิจัย

แนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอ กระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร

1.3 คำถามวิจัยรองในการวิจัย

- 1.3.1 จะมีวิธีการใดพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน
- 1.3.2 จะใช้เทคนิควิธีการใดค้นโจทย์วิจัยที่เป็นจุดร่วมระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนบ้าน เสม็ด
- 1.3.4 จะมีวิธีการใดค้นหานักวิจัยชุมชนที่เข้ามาร่วมดำเนินโครงการวิจัยในพื้นที่
- 1.3.5 การพัฒนาโจทย์วิจัยให้เกิดข้อเสนอโครงการร่วมระหว่างนักวิชาการกับคนชุมชนควรเป็น อย่างไร

1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.4.1 เพื่อศึกษาความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ดผ่านกระบวนการพัฒนา โจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน
- 1.4.2 เพื่อค้นหาเทคนิควิธีการให้ได้มาซึ่งโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์
- 1.4.3 เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยให้เป็นข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

1.5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ผลเชิงวิจัย

1.5.1.1 เพื่อทราบความต้องการแก้ไขปัญหาตนเองของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

1.5.1.2 ได้เทคนิควิธีการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่ บ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

1.5.1.3 เกิดข้อเสนอโครงการวิจัยที่มาจากความต้องการของประชาชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

1.5.2 ผลเชิงพัฒนา

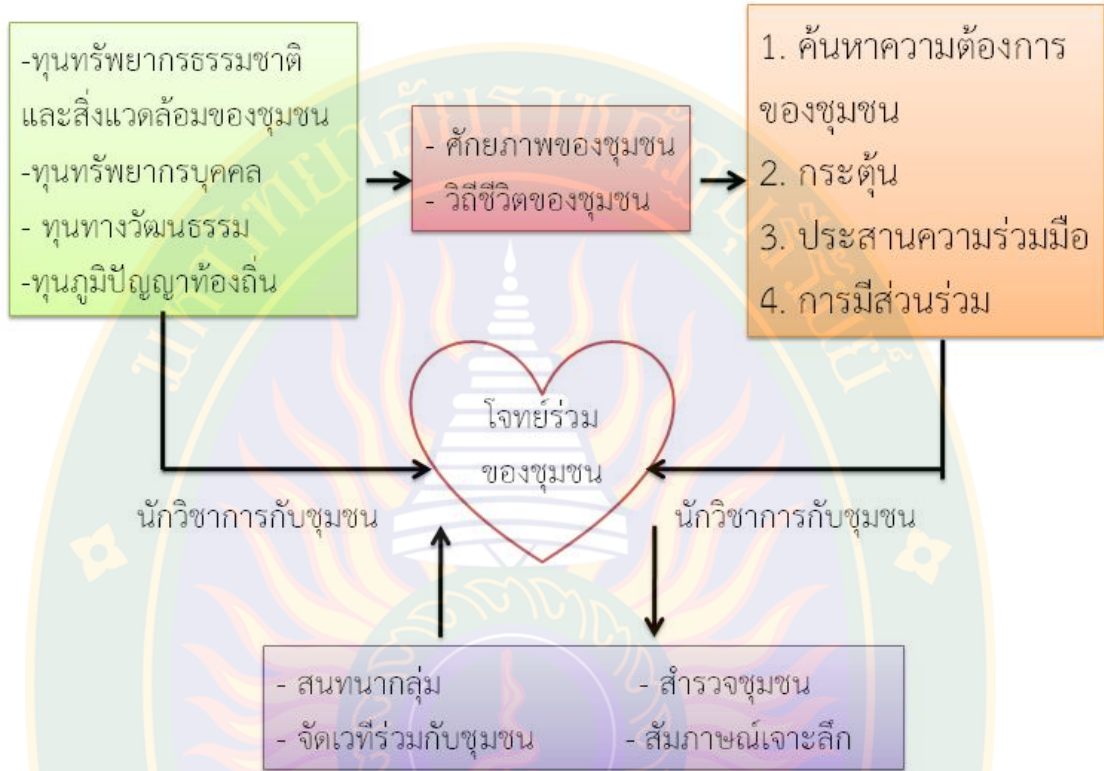
1.5.2.1 เกิดการนำประเด็นปัญหาไปสู่การเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย เพื่อนำมาแก้ไข ปัญหาชุมชน

1.5.2.2 เกิดกระบวนการความร่วมมือระหว่างนักวิชาการและคนชุมชนในการดำเนินงานวิจัย มาพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

1.5.2.3 เกิดอาสาสมัครนักวิจัยชุมชนในการดำเนินงานวิจัยในพื้นที่บ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

1.6 กรอบคิดการวิจัย

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวความคิดในการศึกษา

การดำเนินงานวิจัยในโครงการนี้คณะผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ค้นหาปัญหา ที่ชุมชนต้องการและเป็นปัญหาที่เกิดผลกระทบในวงกว้างระดับชุมชน ผ่านเวทีสนทนาพูดคุย และการเปิดเวทีค้นหาสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยค้นหาจากทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทรัพยากรบุคคล ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมทั้งค้นหาศักยภาพที่ชุมชนสามารถนำมาจัดการ และนำมาบูรณาการ เพื่อให้เกิดมิติการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน การพัฒนา โจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน โดยให้คนในชุมชนเสนอความต้องการว่า ชุมชนกำลังเผชิญกับปัญหาอะไร และปัญหานั้นมีความรุนแรงมากน้อยเพียงไร ถ้าไม่แก้ไขจะก่อให้เกิดปัญหาอะไรตามมา จะมีนักวิชาการคอยจับประเด็นและจัดกลุ่มปัญหา เพื่อความชัดเจนในการดำเนินการ การจัดเวทีค้นหาปัญหาเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย โดยใช้กระบวนการ สนทนาพูดคุยในเวทีใหญ่ และเวทีย่อย พร้อมทั้งสำรวจปัญหาภายในชุมชน

ดังนั้น การพัฒนาโจทย์วิจัย จึงใช้เทคนิควิธีการได้มาซึ่งความต้องการของชุมชนที่หลากหลาย เช่น การเปิดเวที การสนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้อาวุโส และประชาชนในพื้นที่ พร้อมทั้งเดินสำรวจชุมชน เพื่อสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกับคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น

1.7 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

แนวทาง หมายถึง การปฏิบัติการที่วางไว้ในทางปฏิบัติที่จะทำให้เกิดผลงานในเชิงประจักษ์ และมีความชัดเจนในการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ

การพัฒนาโจทย์วิจัย หมายถึง การค้นหาเทคนิควิธีการที่เกิดจากความต้องการของชุมชนเป็นหลักในการแก้ไขปัญหาชุมชนท้องถิ่น โดยเป็นการพัฒนาโจทย์วิจัยในเชิงพื้นที่ คือ การใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการสะท้อนถึงปัญหาของตนเอง พร้อมทั้งคัดเลือกประเด็นปัญหาที่คนในชุมชนคิดว่ามีผลกระทบในวงกว้าง และถ้าไม่แก้ปัญหาก็ก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมา และคนส่วนใหญ่ในชุมชนยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง

เทคนิควิธีการพัฒนาโจทย์วิจัย หมายถึง คณะผู้ศึกษาได้ใช้เทคนิคการพัฒนาโจทย์วิจัยอย่างมีส่วนร่วม โดยมีการจัดเวทีสะท้อนความต้องการของชุมชน โดยคณะผู้ศึกษาไม่ได้กำหนดประเด็นปัญหาหรือโจทย์วิจัยไว้ล่วงหน้า เพราะต้องการอยากได้โจทย์วิจัยที่เป็นปัญหาของชุมชนที่แท้จริง และให้คนในชุมชนได้เป็นเจ้าของปัญหาร่วมกันด้วย

เครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาโจทย์วิจัย หมายถึง คณะผู้ศึกษาการวาดแผนผังความคิด (Mind map) การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ AIC การวิเคราะห์จุดแข็ง ข้อจำกัดของชุมชน และหลังจากการจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยทุกครั้ง คณะผู้ศึกษาจะใช้เทคนิค AAR ถอดบทเรียนการทำงาน เป็นการค้นหาชุดความรู้ และปัญหาที่เกิดจากการทำงาน เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงในการจัดเวทีครั้งต่อไป

ความต้องการของชุมชน หมายถึง ความเข้าใจในปัญหาของตนเอง และสะท้อนออกมาผ่านกระบวนการพูดคุยสนทนาร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับประชาชนในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม ตรงตามความต้องการของประชาชนที่เป็นผู้กำหนดปัญหาขึ้นมา โดยอาศัยการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ตั้งแต่ กำหนดปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา ตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์” ผู้ศึกษาทบทวนวรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นพื้นฐานและแนวทางในการศึกษา โดยจำแนกออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

- 2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของชุมชน
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโจทย์วิจัย
- 2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2.4 แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของชุมชน

พฤติกรรมของคนในชุมชน มีสาเหตุมาจากหลายปัจจัยด้วยกัน ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งคือ ลักษณะความต้องการของตนเอง ในทางจิตวิทยาเชื่อว่าพฤติกรรมของคนเราย่อมมีเหตุจูงใจ คนเราจะแสดงออกอย่างไรก็ตาม ย่อมเป็นไปตามความต้องการ บางอย่างผลักดันให้กระทำ เมื่อคนมาทำงานในกลุ่มหรือในองค์กรใด เขาจะมาพร้อมด้วยความต้องการพื้นฐาน ที่ถูกล้างแวล้อมแปรสภาพออกมาเป็นความต้องการที่ชัดเจนแล้ว เขาจะอยู่ในกลุ่มหรือในหน่วยงานนั้นด้วยเหตุผล หรือด้วยความพอใจบางประการ เหตุจูงใจ เป็นความต้องการพื้นฐานของบุคคล เป็นแรงผลักดันภายใน สิ่งเร้าเป็นแรงผลักดันภายนอกที่มีส่วนช่วยทำให้บุคคลบรรลุถึงจุดหมายปลายทางได้

จากการที่นักจิตวิทยาหลายคนเชื่อว่าแรงผลักดันพฤติกรรมเกิดจากการความต้องการ และความต้องการของคนเรามีมากมายจึงได้มีผู้พยายามศึกษาและแยกประเภทความต้องการของมนุษย์ไว้ แต่ยังไม่สามารถตกลงได้ว่ามีอะไรบ้างเพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจ นักวิชาการจึงแบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 2 ประเภท คือ มีความต้องการทางกาย ความต้องการทางจิต

ความต้องการทางกายตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจคือปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค แต่ความจริงแล้ว คนเราในสังคมมีความต้องการสิ่งต่างๆ ในชีวิตมากขึ้นนั้น เช่น ต้องการน้ำ อากาศ อุณหภูมิที่เหมาะสม การพักผ่อน การขับถ่าย การเคลื่อนที่ การสืบพันธุ์ การ

ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น แรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการทางกายนี้เรียกกันทั่วไปว่าแรงขับ (Drive) ความต้องการทางกายเป็นแรงผลักดันที่อยู่ในระดับพื้นฐานที่สุดและมีพลังอำนาจสูงสุด เพราะเป็นแรงผลักดันเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด

ความต้องการทางจิต เป็นความต้องการที่เกี่ยวกับอารมณ์และจิตใจ เป็นสิ่งที่มองเห็นหรือเข้าใจได้ยาก นักจิตวิทยาพยายามที่จะรวบรวมประเภท ตาค่อนข้างจะมีปัญหา เพราะบัญชีเหล่านั้น มีรายการความต้องการ และจำนวนความต้องการแตกต่างกันอยู่มาก

จากที่นำมากล่าวข้างต้น สามารถเข้าใจลักษณะความต้องการของมนุษย์ได้ดีขึ้นจะกล่าวถึงความหมาย ประเภท และลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ในสังคมตามทฤษฎีของนักวิชาการต่อไปนี้

2.1.1 ความหมายและประเภทความต้องการ

ความต้องการ (Needs) หมายถึงสิ่งที่จำเป็นต้องได้รับเพื่อการดำรงชีวิตของอินทรีย์ ความต้องการนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้ กมลรัตน์ หล้าสูงงษ์ (2524 : 230) กล่าวไว้ดังนี้

1. ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological) หรือ (Biological Need) เป็นความต้องการซึ่งเกิดขึ้นจากภายในร่างกาย อันเป็นลักษณะของแรงขับ ภายในอวัยวะต่างๆของร่างกาย ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำ อากาศ ความต้องการทางเพศ ฯลฯ

2. ความต้องการทางด้านจิตใจ (Psychological Need) เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นจากแรงขับภายนอก สิ่งเร้าหรือสิ่งจูงใจในสังคม เช่น ความรัก ความอบอุ่น ความมีเกียรติยศ ชื่อเสียง ฯลฯ

ปราณี รามสูตร (2522 : 118-119) กล่าวว่า ความต้องการคือ สภาพที่อินทรีย์ขาดความสมดุล ซึ่งจะก่อให้เกิดแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อกลับเข้าสู่สมดุลตามเดิม เช่น คนที่ร่างกายขาดอาหาร ท้องว่าง ก็จะเกิดความต้องการอาหาร ซึ่งจะเป็แรงผลักดันให้ทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้กินอาหาร คนที่ถูกทอดทิ้ง เปล่าเปลี่ยว เขาก็จะเกิดความต้องการความรัก ความสนใจจากผู้อื่นอันจะเป็นแรงผลักดันให้คนๆ นั้นแสวงหาความรัก ความสนใจจากผู้อื่นด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง เป็นต้น

ความต้องการพื้นฐานของคนเราทั่วไป แบ่งได้ 2 ประเภท คือ ความต้องการทางกาย กับ ความต้องการทางสังคม

ความต้องการดังกล่าวเป็นต้นเหตุให้เกิดแรงขับและแรงจูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการ ดังนั้นสิ่งที่กระตุ้นให้อินทรีย์แสดงพฤติกรรมเพื่อไปยังจุดหมายปลายทางที่ต้องการนั้น ส่วนใหญ่เกิดเนื่องมาจากความต้องการของบุคคลนั่นเอง

ส่วนความต้องการ (Wants) นิพนธ์ คันธเสวี (2525 : 96) ให้ความหมายว่า หมายถึง สิ่งจูงใจหรือสิ่งผลักดันให้เกิดการอยากได้ อยากมี อยากเป็น และในที่สุดเกิดการกระทำหรือพฤติกรรม ฉะนั้น ความต้องการจึงเป็นส่วนหนึ่งของการจูงใจ (Motivation) ดังนั้น ความต้องการของคนในชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของความต้องการพื้นฐานของมนุษย์และเป็นส่วนย่อยส่วนละเอียดที่มีการปรุงแต่งแล้วในสภาพของการอยู่ร่วมกัน การทำงานด้วยกันในชุมชนนั่นเอง

นอกจากนี้ มงคล ชาวเรือ (2529 : 23-24) ยังได้แบ่งความต้องการตามลำดับการเกิดขึ้นของความต้อการไว้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ความต้องการปฐมภูมิ (Primary Needs) ได้แก่ ความต้องการทางชีวภาพหรือทางกายภาพ

2. ความต้องการทุติยภูมิ (Secondary Needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอารมณ์และจิตใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นและเข้าใจได้ยาก เพราะมันเกี่ยวกับอารมณ์ ความคิด จิตใจ ซึ่งมักจะปรากฏขึ้นเมื่อคนเรามีวุฒิภาวะสูงขึ้น ความต้องการประเภทนี้มีความสลับซับซ้อนมาก แต่มีความสำคัญต่อบุคคลในด้านความสัมพันธ์ต่อกัน เพราะความสัมพันธ์ของคนเราส่วนใหญ่เป็นเรื่องของความคิด จิตใจมากกว่าร่างกาย ความต้องการทุติยภูมิมิมีลักษณะดังนี้

2.1 ได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์

2.2 มีความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งในด้านประเภทและความเข้มแข็ง

2.3 เปลี่ยนแปรได้ในตัวบุคคลแต่ละคน

2.4 จะปรากฏในเมื่ออยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มมากกว่าอยู่คนเดียว

2.5 มักจะซ่อนเร้นเห็นไม่ชัด

2.6 เป็นความรู้สึกที่คลุมเครือ อธิบายยาก

2.7 มีอิทธิพลต่อการแสดงออก และการตัดสินใจ และอาจบังคับความต้องการ

ปฐมภูมิ

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า ความต้องการ หมายถึง ความอยากได้ ต้องการที่จะได้ และเมื่อเกิดความรู้สึกดังกล่าว ก็จะหาวิธีการให้ได้มาตามสิ่งที่ตนเองต้องการ เช่น การต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และต้องการที่อยู่อาศัย มนุษย์ก็หาวิธีการให้ได้มาตามที่ตนเองประสงค์ เพราะความประสงค์จะทำให้เกิดแรงบันดาลใจ หรือสิ่งเร้ามากระตุ้น ให้เกิดการดิ้นรนค้นหา เพื่อตอบสนองความต้องการนั้น ๆ

2.1.2 ลำดับชั้นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์

แนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการขั้นพื้นฐาน และลำดับชั้นความต้องการของมนุษย์ ได้มีผู้กล่าวถึงไว้ดังนี้

ด้วยความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับมนุษย์ว่าทุกชีวิตที่เกิดมาย่อมจะมีลักษณะสำคัญต่างๆ คล้ายคลึงกันเป็นส่วนรวม อันได้แก่

มนุษย์ทุกคนต้องการมีความสุข และความสุขจะเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้ ซึ่งเรื่องเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์นี้

มาสโลว์ (Maslow, 1954) อ้างถึงใน นภดล เชนะโยธิน. (2531 : 92-93) ได้กล่าวว่า มนุษย์มีความต้องการและความต้องการนี้จะมียุ่ตลอดเวลาและไม่สิ้นสุด ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป และความต้องการของมนุษย์จะมีลักษณะเป็นไปตามลำดับชั้น จากระดับพื้นฐานไประดับที่สูงขึ้น ซึ่งลำดับชั้นตอนของความต้องการของมนุษย์จากผลการศึกษาของมาสโลว์นี้มี 5 ชั้นคือ

ขั้นที่ 1 ความต้องการทางด้านร่างกาย เป็นความต้องการพื้นฐานมนุษย์ เช่น อาหาร น้ำ อากาศ ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค การออกกำลังกาย การพักผ่อน และความต้องการทางเพศ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต

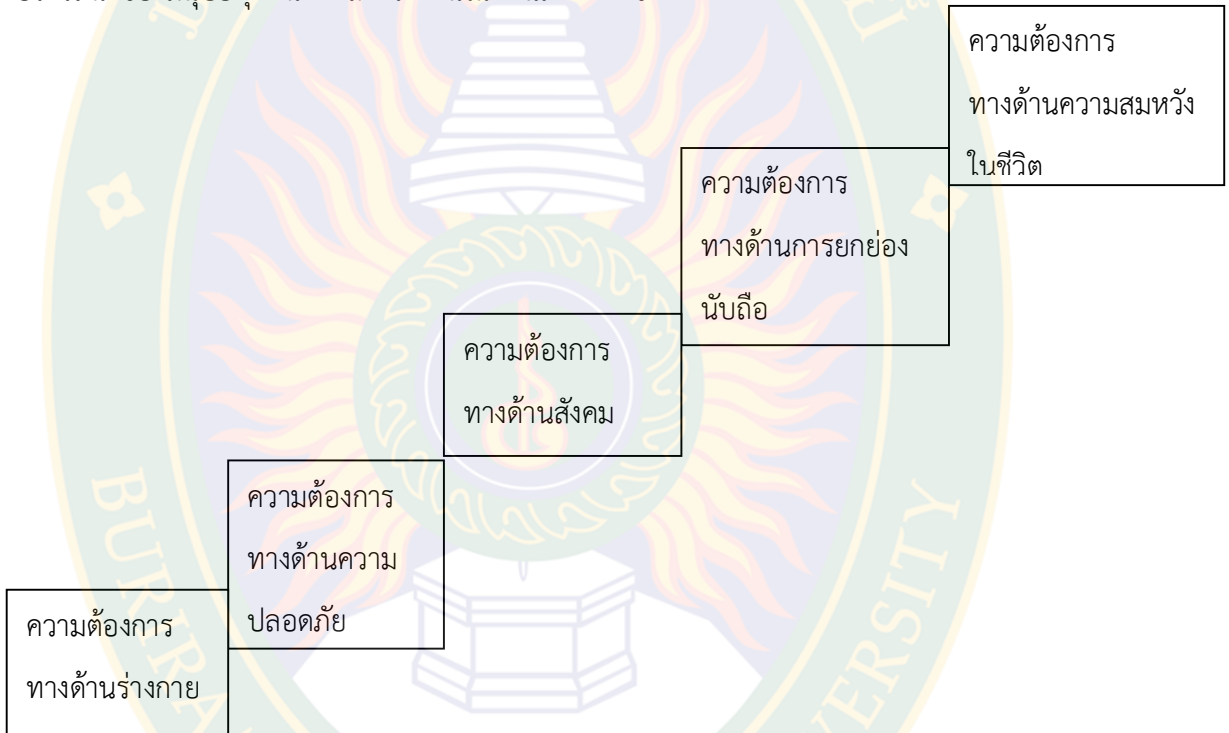
ขั้นที่ 2 ความต้องการทางด้านความปลอดภัย เป็นความต้องการที่ได้รับการคุ้มครองและความปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ เช่น การทำร้ายร่างกาย อุบัติเหตุ ความมั่นคงในอาชีพการงาน ความมั่นคงในฐานะการเงิน กล่าวคือ การได้มีผลผลิตจากการประกอบอาชีพที่ดี และมีการตลาดที่ส่งผลให้ราคาผลผลิตดีด้วย ปลอดภัยพ้นจากการถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง เป็นต้น

ขั้นที่ 3 ความต้องการทางด้านสังคม เป็นความต้องการของบุคคลที่ต้องการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม ชุมชนหรือชมรมต่างๆ ต้องการจะคบหาสมาคมกับบุคคลอื่น ต้องการได้รับมิตรภาพและความเห็นใจจากกลุ่มเพื่อนฝูง

ขั้นที่ 4 ความต้องการทางด้านได้รับการยกย่องนับถือ การมีฐานะเด่นเป็นที่ยอมรับจากบุคคลอื่น การมีความเชื่อมั่นในตัวเอง การได้อยู่ในตำแหน่งที่สำคัญหรือการมีโอกาสพูดคุยหรือใกล้ชิดกับบุคคลสำคัญ

ขั้นที่ 5 ความต้องการ ความหวังในชีวิต เป็นความต้องการระดับสูงสุด เป็นความต้องการที่บุคคลอยากจะทำสำเร็จทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิด หรือความต้องการที่จะใช้ความสามารถของเขาอย่างเต็มที่เพื่อให้เกิดความสำเร็จสมปรารถนา

จะเห็นได้ว่าความต้องการของมนุษย์จะค่อยๆ เพิ่มขยายขอบเขตออกไปเรื่อยๆ กล่าว คือ ในอันดับแรกมนุษย์จะสนใจเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่ของตัวเอง ต้องการดำเนินชีวิตอย่างปลอดภัยเป็นการส่วนตัว ต้องการเข้าไปอยู่ร่วมกับคนอื่น ต้องการที่จะได้รับการยอมรับนับถือจากสมาชิกของสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ และผลสุดท้ายก็คือความต้องการที่จะได้ประสบผลสำเร็จในชีวิตของตนเอง ซึ่งเป็นสุดยอดปรารถนาของมนุษย์ทุกคนดังแสดงให้เห็นในแผนภาพที่ 10

แผนภาพที่ 2.1 แสดงลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ตามแนวคิดของ Maslow

จากแนวความคิดของมาสโลว์ (Maslow) จะแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เรามีความต้องการที่จะดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมอย่างมีความสุข ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจะต้องยึดจุดประสงค์ของการพัฒนาว่าจะทำอะไรด้วยวิธีการ หรือกระบวนการอย่างไรที่จะเป็นการตอบสนองความต้องการประชาชนในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้เค้าเหล่านั้นประสบกับความสุขในการดำเนินชีวิตประจำวันในทำนองเดียวกัน โนลส์

(Malcolm S. Knowlea 1970) อ้างถึงใน สุวัฒน์วัฒนวงศ์ (2524:41-42) แยกความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ออกเป็น 6 ด้าน คือ

1. ความต้องการทางด้านร่างกาย เป็นสิ่งที่สามารถเห็นได้ง่าย ส่วนมากมนุษย์เรามีความต้องการด้านนี้ เพื่อความคงอยู่ของร่างกาย ในทางการศึกษาผู้ใหญ่ หมายความว่า ความต้องการมองเห็น ได้ยินเสียง ความสุขสบาย การพักผ่อน หมายความว่าถ้าหากตัวหนังสือเล็กเกินไป เสียงพูดเบาเกินไป แกว้อแข็งเกินไป อาจจะทำให้ผู้เรียนไม่พึงพอใจได้

2. ความต้องการในการเจริญงอกงาม นักจิตวิทยาส่วนมากเห็นตรงกันว่าความต้องการด้านนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะพาไปสู่ส่วนอื่นๆ ของความต้องการ ซึ่งก็ตรงกับความต้องการกรำทำตามความสามารถ (Self-Actualization) ตามทฤษฎีของมาสโลว์ ผู้ใหญ่ที่มองไม่เห็นอนาคตของตัวเองนั้น น่าสงสารมาก เพราะว่าการมองไม่เห็นความก้าวหน้าในอนาคตของตัวเองทำให้คุณค่าอื่นๆ ลดลงอย่างมาก จากการศึกษพบว่าคนที่เกษียณอายุแล้วสามารถทำงานให้เป็นประโยชน์ได้

3. ความต้องการได้รับความมั่นคงปลอดภัย สัตว์โลกมีสัญชาตญาณป้องกันตนเอง ถ้าหากความต้องการความมั่นคงไม่ได้รับการสนองตอบจะเกิดอาการทางพฤติกรรมตามมาด้วย คือ ความรู้สึกไม่มั่นคง และจะถอนตัวออกจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งหลาย

4. ความต้องการได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ เมื่อคนแสวงหาความมั่นคง เขาต้องเผชิญภัยและการเสี่ยง คนเราอาจจะเบื่อหน่ายต่องานประจำที่ซ้ำซากดังนั้นเมื่อความต้องการในด้านนี้ได้รับการตอบสนองบุคคลนั้นๆ อาจจะพอใจที่ได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ รวมทั้งแนวคิดใหม่ๆ ด้วย

5. ความต้องการทางด้านจิตใจ และอารมณ์ ทุกคนต้องการได้รับความรัก รวมทั้งการได้รับผลสำเร็จ อาจจะเรียกได้ว่าความต้องการทางด้านสังคมมีการร่วมกันแสดงความคิดเห็น ความรื่นเริง ความโศกเศร้า ถ้าความต้องการทางด้านนี้ไม่ได้รับการตอบสนองก็อาจจะทำให้เกิดอาการทางพฤติกรรม เช่น การถอนตัวออกจากกลุ่มหรือมีลักษณะก้าวร้าว แสดงอาการเป็นศัตรู เป็นต้น

6. ความต้องการได้รับการยอมรับ มนุษย์ส่วนมากต้องการได้รับความรู้สึกที่ตัวเองมีคุณค่าได้รับการยกย่องนับถือจากคนอื่นในลักษณะเด่นบางด้านของตน ความต้องการทางด้านนี้ ทำให้เขามีการรวมกลุ่มทางสังคม เป็นชุมชนสถาบันต่างๆ ทำให้เขาสามารถแสวงหาสถานภาพและความสนใจจากสมาชิกในกลุ่มได้ด้วย

ความต้องการทางด้านต่างๆ ดังกล่าวนี้ ถ้านักพัฒนามีความรู้และความเข้าใจแล้ว ก็สามารถจัดโปรแกรมและกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความมั่นคงแก่ผู้ใหญ่ในชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ

สังคม การเมือง โดยจัดสภาพแวดล้อมให้มีความเหมาะสมในการก่อให้เกิดการเรียนรู้ และการศึกษาค้นคว้า รวมทั้งการโอกาสให้มีการพัฒนาในด้านความสัมพันธ์อันดี และอบอุ่นแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องด้วย

เฮนดรี เมอร์เรย์ และคณะ (Murray and others. 1938 : 65-67) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ได้รวบรวมความต้องการทางด้านจิตใจของมนุษย์โดยจัดเป็น 28 ชนิด ตัวอย่างความต้องการของมนุษย์ที่เขาได้รวบรวมไว้ เช่น ความต้องการสะสมสมบัติ ความต้องการความสำเร็จ ความต้องการมีอำนาจ ความต้องการมีเพื่อน ฯลฯ จากการสำรวจความต้องการนี้อย่างละเอียดจะพบว่ามีความต้องการหลายอย่างที่ขัดกันในตัว เช่น ความต้องการเลียนแบบผู้อื่น ความต้องการเป็นตัวของตัวเองและความต้องการการแตกต่างจากผู้อื่น เป็นต้น นอกจากนี้จำนวนความต้องการมีมากมายแก่การจดจำด้วย จึงน่าจะมีการลดทอนความต้องการเหล่านี้ลงให้เหลือเป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน และจัดแบ่งความต้องการให้เป็นระบบง่ายแก่การเข้าใจจึงจะดีกว่า นอกจากนี้เมอร์เรย์ ยังได้กล่าวไว้ว่า ความต้องการของมนุษย์ไม่ว่าจะเกิดจากแรงขับภายในร่างกายหรือเกิดจากสังคม (แรงขับภายนอก) ก็จะมีค่าสำคัญเท่าเทียมกัน ถ้าเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน จะไม่มีความต้องการใดความต้องการหนึ่งที่สำคัญไปกว่าความต้องการอื่น ดังนั้นการเลือกแสดงพฤติกรรมตอบสนองความต้องการจึงไม่แน่นอน ไม่สามารถบังคับได้ว่าอินทรีย์จะเลือกตอบสนองความต้องการใดก่อน ความต้องการของมาสโลว์นี่ ถ้าหากมนุษย์ไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้อีกก็อาจเกิดความคับข้องใจในตัวบุคคลนั้น ซึ่งย่อมจะส่งผลต่อการเรียนรู้หรือการให้การศึกษาแก่คนในชุมชนด้วย ดังนั้นการที่นักพัฒนาทราบถึงความต้องการของคนในชุมชน จึงนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการจัดกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของเขาเหล่านั้น ความต้องการจะเป็นพื้นฐานต่อเนื่องกันในแต่ละระดับ เมื่อความต้องการขั้นต่ำได้รับการตอบสนองพอสมควรแล้ว ความต้องการขั้นสูงขึ้นไปก็จะปรากฏ แต่การเรียนรู้ก็อาจจะเร่งเร้าให้บุคคลมีความต้องการระดับสูงให้เป็นที่ตระหนักชัดในตัวบุคคลพร้อมๆ กันไป หรืออาจเร่งเร้าก่อนที่ความต้องการระดับต่ำกว่าจะได้รับ การตอบสนองก็ได้ ความต้องการระดับต่ำมักจะไม่ค่อยมีขอบเขต นอกจากจะให้ความต้องการระดับสูงกว่ามา ช่มไว้ การสนองความต้องการระดับต่ำถ้าเกินพอดีแล้วจะเป็นพิษเป็นภัย แต่ความต้องการระดับสูงยิ่งตอบสนองยิ่งดี เพราะเป็นประโยชน์ต่อคนอื่น และจำเป็นสำหรับการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ

ตามหลักของพุทธศาสนา ชัยพร วิชชาวุธ (2524 :12-13) สรุปได้ว่าแรงผลักดันพฤติกรรมของมนุษย์ได้แก่ ความอยาก เรียกว่า ตัณหา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 จำพวก คือ

1. กามตัณหา ได้แก่ ความอยากในสิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส

2. ภาวตัณหา ได้แก่ ความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ เช่น อยากเป็นเศรษฐี อยากเป็นดารา ภาพยนตร์ อยากเป็นบัณฑิต ฯลฯ

3. วิภวตัณหา ได้แก่ ความไม่อยากเป็นโน่นเป็นนี่ อยากพ้นไปจากภาวะที่ไม่ปรารถนา ตัณหาทั้ง 3 ประการนี้ ทำให้เกิดอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น และทำให้เกิดเจตจำนงในการกระทำพฤติกรรมต่างๆ เช่น อยากเป็นเศรษฐี ก็ทำให้ยึดมั่นในความคิดเกี่ยวกับความสุขสบายของเศรษฐี ยึดมั่นที่จะทำให้ตนร่ำรวย จึงมีพฤติกรรมขยันขันแข็งทำมาหากิน หรืออาจใช้วิธีโกงกินเพื่อให้เป็นเศรษฐี ฯลฯ

ตัณหาในทางพุทธศาสนา เป็นความต้องการทางจิต ความต้องการทางจิตสามารถผลักดันพฤติกรรมมนุษย์ ทรรศนะนี้ตรงกันกับทางจิตวิทยา แต่มีความแตกต่างกันตรงที่พุทธศาสนาถือว่ามนุษย์สามารถจะหลุดพ้นจากการผลักดันบัญชาของความต้องการเหล่านี้ได้ อย่างไรก็ตามมนุษย์ที่หลุดพ้นจากตัณหา ก็ทำได้หลุดพ้นความต้องการทั้งหมดไม่ เพราะผู้ที่หลุดพ้นจากตัณหาที่ยังคงอยู่ในความต้องการอีกระดับหนึ่ง คือ ความต้องการนิพพาน

ความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นหัวข้อสำคัญมีความเกี่ยวข้องกับความต้องการและลำดับชั้นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่าชุมชนมีส่วนประกอบที่สำคัญประการหนึ่ง คือ กลุ่มคนในชุมชนนั่นเองซึ่งเขาเหล่านั้นมีความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก ความสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ความต้องการทางกายและความต้องการทางจิตใจดังที่กล่าวมาแล้ว

2.1.3 ลักษณะความต้องการของชุมชน

ปัญหาและความต้องการของชุมชนทั้งนั้นเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมของชุมชนเอง ในขณะที่วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนกำลังมีการเปลี่ยนแปลง ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ก็มีแนวโน้มที่จะแตกต่างจากเดิมไป ในชุมชนแบบดั้งเดิมที่ไม่มีการติดต่อกับภายนอกมากนัก ความต้องการของชุมชนจะปรากฏออกมาในรูปของการเน้นหนักในเรื่องของการบริโภค (Consumption-Oriented) แต่ในชุมชนที่ทันสมัยและมีการติดต่อกับสังคมภายนอกตลอดเวลา ความต้องการของชุมชนจะมีลักษณะเด่นในเรื่องการพัฒนา (Development-Oriented) อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าการพัฒนาชุมชนจะยึดถือแนวความคิด “ความต้องการของชุมชน” เป็นแนวทางในการดำเนินงาน แต่ก็ยังมีข้อแม้ว่าความต้องการของชุมชนนั้นจะต้องสอดคล้องกับเงื่อนไขบางประการ นั่นคือแนวความคิดนี้จะต้องมีความยืดหยุ่น และเคลื่อนไหวปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย (ปราณี รามสูตร, 2522 : 8-9) เงื่อนไขประการแรกที่จะต้องพิจารณาอย่างยิ่ง คือ ความต้องการที่จริงของชุมชน ซึ่งอาจจะไม่ใช่เป็นแนวทางที่ดีที่สุดสำหรับการคัดเลือกเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนก็ได้

และในทำนองเดียวกันความต้องการที่แท้จริงของชุมชน อาจจะไม่เหมือนความต้องการที่แท้จริงของประเทศชาติ แต่อาจจะกลมกลืนกันได้เหมาะสมในบางโอกาส เช่น ในกรณีที่ผลผลิตของชุมชนเพิ่มขึ้นนั้น สิ่งนี้จะป็นปัจจัยนำไปสู่การเพิ่มผลผลิตของประเทศชาติ ในทางกลับกันความต้องการที่แท้จริงของชุมชนหนึ่ง อาจจะขัดกับผลประโยชน์ของชุมชนอื่นเป็นส่วนรวมที่ใหญ่กว่าก็ได้ เช่น เมื่อขบวนการกลุ่มหนึ่งต้องการน้ำใช้ในการเกษตรเพิ่มมากขึ้นนั้น อาจจะไปสู่การลดระดับของผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนอื่นดังนั้นนโยบายที่พึงปรารถนาในการส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชนบทนั้น ควรจะให้ความสำคัญเป็นประการแรกต่อความต้องการที่แท้จริง ซึ่งเมื่อได้รับการปฏิบัติให้บรรลุผลแล้วจะเป็นการเพิ่มพูนผลประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวมและยังเป็นการเสริมสร้างให้เกิดความตระหนักแก่ทุกฝ่ายว่า ความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและของประเทศนั้น มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด

อีกประการหนึ่งในเรื่องของความต้องการที่แท้จริง ซึ่งมีความหมายอย่างยิ่ง คือ ความสำคัญด้านยุทธศาสตร์ของแนวความคิดนี้ ที่จะช่วยให้การพัฒนา สามารถดำเนินการไปสู่เป้าหมายได้ ความต้องการของชุมชนซึ่งมีมากมายนั้นก็มีความแตกต่างกันไป ในแง่ของความสำคัญที่จะก่อให้เกิดผลสืบเนื่องอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหรือเป็นสื่อทำให้ความต้องการที่แท้จริงนั้นได้รับความสนใจขึ้นมาความต้องการบางอย่างเมื่อได้รับการบำบัดแล้วจะไม่มีผลสืบเนื่องในลักษณะดังกล่าวเลย และยังอาจนำไปสู่การลดระดับความกระตือรือร้น ที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงอีกด้วย ในทางกลับกันก็มีปัญหาและความต้องการบางอย่างเมื่อได้รับการบำบัดแล้วจะเกิดการเปลี่ยนแปลงความใฝ่ฝันและขีดความสามารถที่จะบรรลุถึงความปรารถนานั้นๆ จนอาจถึงขั้นที่ว่าชุมชนเปลี่ยนแปลงไปไม่มีทางเหมือนเดิมอีก ดังนั้นวัตถุประสงค์ข้อนี้จำเป็นต้องได้รับการพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนในการกำหนดความจำเป็นก่อน หลังของความต้องการที่แท้จริงของชุมชน จากเหตุผลและข้อเท็จจริงดังกล่าวของชุมชนและสังคมจะดำรงอยู่ต่อไปเรื่อยๆ ก็ต่อเมื่อสามารถสนองความต้องการต่างๆ ได้ ความต้องการส่วนหนึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานเหล่านี้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ด้านเกี่ยวกับตัวสมาชิก ซึ่งประกอบขึ้นเป็นสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของประชากร เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการความปลอดภัยและป้องกันอันตรายต่างๆ ความต้องการการติดต่อของสมาชิก เป็นต้น

สังคมมีความต้องการในด้านนี้ เพราะสังคมประกอบด้วยอินทรีย์อันหมายถึงประชากร ดังนั้นทุกสังคมจึงต้องหาทางสนองความต้องการดังกล่าวของตน โดยสังคมเพียงแต่ช่วยให้การสนองความต้องการดังกล่าวทำได้สะดวกและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งทั้งนี้ก็ต้องเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มพึ่งพา

อาศัยกัน และการรวมกลุ่มร่วมมือกันนี้เอง ทำให้เกิดความต้องการต่างๆ ขึ้นมา เกิดความต้องการจะรักษาความสัมพันธ์ของกลุ่มไว้ เพื่อรักษาระบบสังคมให้คงอยู่ต่อไปอีกด้วย

2. ด้านเกี่ยวกับการแบ่งหน้าที่ระหว่างสมาชิกทั้งหลายในสังคมเดียวกัน ซึ่งในเรื่องนี้จะต่อเนื่องจากในข้อที่ 1 คือเมื่อมีการรวมกลุ่มร่วมมือในการทำสิ่งใดแล้ว ก็มักจะมีการแบ่งงานกันทำ ซึ่งจะก่อให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้าน ระดับการแบ่งงานตามความชำนาญเป็นเครื่องวัดความซับซ้อนของสังคมด้วย ทุกสังคมย่อมมีการแบ่งงานในระดับใดระดับหนึ่งเสมอ

3. ด้านเกี่ยวกับความผูกพันอย่างแนบแน่นระหว่างสมาชิกในสังคม สมาชิกของสังคมเดียวกัน ย่อมจะต้องมีการติดต่อซึ่งกันและกัน ซึ่งในบางครั้งจำเป็นต้องมีวิธีจูงใจที่จะทำให้สมาชิกติดต่อกัน มีความอดทนต่อกันในบางประการที่ไม่เข้าใจกัน มีการรวมตัวเพื่อต่อต้านบุคคลอื่นหรือศัตรูภายนอก มีวิธีบอกว่าเป็นพวกเดียวกันหรือไม่ มิฉะนั้นก็จะไม่เกิดความสามัคคีกันในกลุ่มเท่าที่ควร

4. ด้านเกี่ยวกับการทำให้สังคม ดำรงอยู่สืบเนื่องต่อไปเรื่อยๆ หลายชั่วชีวิต โดยต้องมีการรักษาโครงสร้างและแบบแผนความสัมพันธ์ของสมาชิกให้คงอยู่ต่อไป ไม่ว่าจะสมาชิกจะล้มหายตายจากไปแล้วก็ชั่วอายุคนก็ตาม

สรุปได้ว่า ความต้องการดังกล่าวนี้ ก็คือความต้องการอยู่รอดของสังคม ความต้องการปลีกย่อยอื่นๆ ก็มีจุดมุ่งหมายต้องการให้มนุษย์อยู่รอด โดยมีสังคมเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้มีโอกาสอยู่รอดมากขึ้นเท่านั้น

2.1.4 ระบบความต้องการของชุมชน

ความต้องการของของคนในชุมชนมีอยู่มากมายหลายอย่างแตกต่างกันไปตามปัจจัยต่างๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีหลายระดับความแตกต่างกันไปด้วย นักพัฒนาจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจให้ชัดเจนดีพอสมควรเพราะความต้องการบางอย่างก็เป็นสิ่งที่ชาวบ้านรู้อยู่อย่างดีและต้องการบำบัดอย่างกะทันหัน รวดเร็วทันทีทันใด แต่บางอย่างก็ไม่เกี่ยวข้องผูกพันกับวิถีชีวิตประจำวันของเขามากนักหรือบางอย่างก็อาจจะลึกซึ้งยากเกินไปที่ชาวบ้านจะนึกคิดได้ ความต้องการดังกล่าวต่างๆ นี้ กองวิจัยและประเมินผลการพัฒนาชุมชน (2522 : 28-29) ระบุว่า ในทางวิชาการจำแนกออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ความต้องการที่แท้จริง (Felt Need) ได้แก่ ความต้องการที่แท้จริงที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ในขณะนั้น และชาวบ้านปรารถนาที่จะทำทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อให้ความต้องการหรือปัญหานั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เช่น ข้าวกล้าในนาเสียหาย เพราะแมลงหรือหนูทำลาย ชาวบ้านจะรู้สึกทันทีว่าตนเกิดปัญหานี้ และต้องการแก้ไขโดยด่วน เป็นต้น

2. ความต้องการที่แอบแฝง (Unfelt Need) เป็นความต้องการที่ชาวบ้านอาจจะมองเห็นว่าไม่มีความจำเป็นรีบด่วนที่จะต้องทำ หากงดเว้นการกระทำก็จะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านมากนัก หรือเป็นเรื่องที่ชาวบ้านขาดความรู้ ความเข้าใจอันเนื่องมาจากความเคยชินและขาดการศึกษาเล่าเรียนมา เช่น การดื่มน้ำที่ไม่สะอาด เพราะว่าเคยดื่มติดต่อดันมา และไม่มีใครชี้แจงว่าในน้ำนั้นมีเชื้อโรคหรืออาจได้รับการชี้แจงแนะนำแล้ว แต่ไม่ยอมเชื่อก็ได้ ซึ่งความต้องการในระดับน้ำนี้มีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาในท้องถิ่นต่างๆ เป็นอย่างมากนักพัฒนาจำเป็นต้องใช้ความรู้ ความสามารถ ความขยันอดทน ความเสียสละ และต้องใช้ความพยายามสูง ที่จะทำให้ชาวบ้านยอมรับและเข้าใจปัญหาและความต้องการในระหว่างนี้

3. ความต้องการที่ไม่เคยรู้สึก หรือตระหนักถึง (Unawares Need) ได้แก่ ความต้องการที่ชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ไม่เคยรู้สึกนึกคิด ไม่เคยต้องการ ไม่เคยนึกว่าเป็นปัญหาหรือความต้องการของตน ซึ่งในวิธีการพัฒนาชุมชนนั้นจำเป็นต้องริเริ่มให้มีขึ้น หรือเกิดขึ้นแก่ชาวบ้านในชุมชน เพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาด้านอื่นๆ เช่น ในด้านการปรับปรุงตนเองให้มีความขยันหมั่นเพียร ปรับปรุงบ้านเรือนให้สะอาด การรวมกลุ่มต่างๆ การเข้ารับการฝึกอบรม ความรู้ต่างๆ ความเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งนอกเหนือจากสามัญสำนึกของชาวบ้านโดยทั่วไป ดังนั้นนักพัฒนา จึงต้องอาศัยเทคนิคกลวิธีต่างๆ ในการริเริ่มกระตุ้นเตือน อย่างถูกต้องเพื่อจะทำให้ชาวบ้านมองเห็นปัญหาและความต้องการเหล่านั้น

เมื่อนักพัฒนาได้ทราบถึงลักษณะความต้องการ และการจำแนกระดับความต้องการของชุมชนในเชิงวิชาการแล้ว การกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชน ได้ตระหนักถึงสภาพของปัญหาและความต้องการของตนเอง จึงเป็นงานที่สำคัญยิ่ง ซึ่งจุดประสงค์สำคัญที่ทำก็เพื่อให้ชาวบ้านได้สำนึกว่าปัญหาหรือความต้องการที่เขาประสบอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ต้องแก้ไข ตลอดจนเพื่อที่จะปลูกฝังความสำนึกแก่ชาวบ้านว่ามีสิ่งใหม่ๆ ที่จะทำให้วิถีชีวิตของตนเองดีขึ้น

การทำให้ชาวบ้านตระหนักในความต้องการของตนเองนั้น นักพัฒนาจะต้องอาศัยเทคนิคและมีกลวิธีต่างๆ ที่จะพิสูจน์ให้ชาวบ้านได้เห็นและยอมรับว่า สิ่งใดเป็นประโยชน์สิ่งใดมีโทษ สิ่งใดไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง สิ่งใดบ้างที่ต้องทำให้ดีกว่าเดิม เป็นต้น เทคนิคและกลวิธีต่างๆ ที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าใจปัญหาและความต้องการของตนเองนั้นเป็นเรื่องยากขึ้นอยู่กับเทคนิควิธีการให้การศึกษาหรือวิธีการสอนของนักพัฒนาแต่ละคนและยังต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ อีกหลายประการ เช่น การยอมรับศรัทธาในตัวนักพัฒนา สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ สภาพทางภูมิศาสตร์ เหตุการณ์และสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งผิดแผกแตกต่างกันออกไป เทคนิคและกลวิธีที่อาจนำไปใช้ได้ คือ

1. การสอน แนะนำ ชักจูง โดยใช้สื่อทัศนูปกรณ์ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ภาพนิ่ง สไลด์ โปสเตอร์ ฯลฯ

2. การบรรยาย อภิปรายสาธิต ให้เห็นผลดีผลเสียที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้รู้จักและเข้าใจอย่างแท้จริง เป็นการสร้างความเชื่อมั่น ความศรัทธาเลื่อมใส ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและความต้องการนั้น

3. การประชุมปรึกษาหารือกัน จัดกลุ่มสังสรรค์ ฯลฯ ให้ชาวบ้านได้พูดคุยกัน ถกเถียง ตอบข้อซักถามและปรึกษาหารือกันด้วยวิธีการต่างๆ อย่างละเอียดชัดเจน

4. การไปติดต่อสถานที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์ส่งเสริมอาชีพ สถานประกอบการ หรือสถานที่อื่นๆ ที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนา เพื่อนำชาวบ้านไปทัศนศึกษาและได้ศึกษาดูของจริงๆ มีโอกาสพูดคุยซักถามเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและพัฒนาในด้านต่างๆ

เมื่อชาวบ้านตระหนักและสำนึกถึงปัญหาและความต้องการของตนแล้ว นักพัฒนา ก็จะดำเนินการพัฒนาขั้นต่อไป โดยเสนอแนะให้ชาวบ้านและคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนของชาวบ้านในชุมชน เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) หรือคณะกรรมการสภาตำบล (ก.ส.ต.) รู้จักวางโครงการพัฒนาในชุมชนของตนเองร่วมกัน โดยอาศัยความเสียสละร่วมกัน ทั้งทางด้านแรงงาน วัสดุ อุปกรณ์ เงิน เวลา และการจัดการบริหารโครงการพัฒนาต่างๆ ถ้าเกินกำลังความสามารถของชาวบ้านและคณะกรรมการในชุมชน นักพัฒนา ก็ควรจะต้องช่วยเหลือหรือติดต่อประสานงานให้หน่วยงานของรัฐบาลและเอกชนเข้ามาช่วยเหลือในด้านต่างๆ เท่าที่จำเป็น โดยเฉพาะส่วนที่เกินความสามารถของชาวบ้านจริงๆ เท่านั้น การวางโครงการและการตกลงใจแก้ไขปัญหาใดๆ ในชุมชนต้องให้ชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนหรือมีส่วนร่วมให้มากที่สุด เพื่อที่จะให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจว่าพวกเขาเป็นผู้คิดริเริ่มตัดสินใจเป็นเจ้าของและผู้แสดงความสามารถทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถ้าถึงขั้นนี้ปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในชุมชน ก็จะได้รับแก้ไขต่อเนื่องไปอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีในด้านการพัฒนาอย่างแท้จริง

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า ระบบความต้องการของชุมชน ส่วนใหญ่จะมีความต้องการในปัญหาใกล้ตัว หรือปัญหาในเรื่องปากท้องการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น รายได้ อาชีพ การเกษตร ทรัพยากรป่า ทรัพยากรน้ำ วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ล้วนแล้วเป็นปัญหาและปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ฉะนั้นหน่วยงานองค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่น นักวิจัย นักวิชาการ นักการเมือง ทั้งหน่วยงานภาครัฐเอกชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการรวมตัวของชุมชน

ทั้งในเรื่องสิทธิ หน้าที่ บทบาทขององค์กรชุมชน รวมทั้งทักษะในการพัฒนาองค์กรให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การบริหารจัดการองค์กร การสร้างจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของชุมชนและการบำรุงรักษาสาธารณสมบัติและศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เป็นต้น เพื่อเป็นการมุ่งให้คนในชุมชนได้รู้จักการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองมากยิ่งขึ้น

2.1.5 ความต้องการในด้านต่างๆ ที่สำคัญของชุมชน

ความต้องการของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นมวลชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนนั้น จะต้องการอะไรเป็นเรื่องที่พุดยาก ทั้งนี้เพราะความต้องการ หรือกิเลสตามวิสัยปุถุชนก็เป็นอย่างหนึ่ง ความต้องการขั้นพื้นฐานทั้งที่ตระหนักหรือไม่ตระหนักก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ในที่นี้จะไม่พิจารณาถึงความต้องการตามกิเลส แต่จะพิจารณาเสนอความต้องการพื้นฐานตามสภาพความเป็นจริงดังนี้ คือ

1. ต้องการทำมาหากินให้ลืมนตา อ้าปากได้ มีกิน มีใช้ พอควรแก่สถานการณ์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ความต้องการความพอในปัจจุบัน 4 ตั้งแต่เยาว์วัย จนถึงแก่เฒ่า

2. ต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง ครอบครัวและหมู่คณะ บ้านเมือง

3. ต้องการเสรีภาพที่จะดำรงชีพและแสวงหาความสุข ความพอใจ ตามแบบอย่างที่คุณเลือกเอง ตัดสินเอง

4. ต้องการเป็นที่ยอมรับนับถือว่ามีค่าแห่งความเป็นคนเสมอเหมือนผู้อื่น ไม่ต้องการมี

ความต้องการพื้นฐานของคนในชุมชนชนบท ตามกระบวนการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาชุมชนมี ดังนี้

1. ความต้องการในการศึกษาขั้นพื้นฐานและเรื่องทั่วไป เช่น การเรียนรู้หนังสือ อ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น มีความเข้าใจอย่างง่าย ๆ ในเรื่องทางวิทยาศาสตร์ และภาวะแวดล้อมรอบตนเอง เป็นต้น

2. ความต้องการในการศึกษา เพื่อปรับปรุงชีวิตครอบครัวให้ดีขึ้น เช่น ความรู้พื้นฐานทักษะและทัศนคติพื้นฐาน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพของชีวิตให้ดีขึ้น เริ่มในวิชา สุขอนามัย โภชนาการ การจัดบ้าน การเลี้ยงและดูแลเด็ก การซ่อมแซมบ้านให้น่าอยู่ การวางแผนครอบครัว เป็นต้น

3. ความต้องการในการศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชนที่ตนเองอาศัย เช่น ความรู้เกี่ยวกับสถาบันการปกครองท้องถิ่น และของประเทศ รวมทั้งกระบวนการต่างๆ ของการดำเนินการปกครองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ สหกรณ์ โครงการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

4. ความต้องการความรู้ความเข้าใจในการปกครองของท้องถิ่นและของประเทศชาติเพื่อปรับปรุงชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ เช่น ความรู้เกี่ยวกับสถาบัน และของประเทศ รวมทั้งกระบวนการต่างๆ ของการดำเนินการปกครองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ สหกรณ์ โครงการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

5. ความต้องการในการศึกษาด้านอาชีพ เช่น ความรู้และทักษะเฉพาะซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีพ เป็นต้น ความต้องการของชุมชนไม่ว่าจะเป็นชุมชนในชนบท หรือชุมชนในเมืองมีระดับความต้องการและขีดความสามารถทั้งในเรื่องคน สิ่งแวดล้อม และสภาพการณ์ต่างๆ แตกต่างกัน ความต้องการของชุมชนมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนต้องมีภารกิจหน้าที่เพื่อตอบสนองความต้องการสำคัญต่างๆ ถ้าพูดแบบรัฐศาสตร์อาจพูดได้ว่า เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจัดการให้มีขึ้นในชุมชน แต่ในทรรศนะของนักพัฒนาที่ยึดหลักของสังคมวิทยา โดยมองชุมชนว่าชุมชนมีการเคลื่อนไหวได้ เปลี่ยนแปลงได้ มีความรู้สึกรับผิดชอบได้ ต่อต้านได้ ยอมรับได้ เติบโตและสืบทอดได้ โดยสรุปก็คือ ชุมชนเปรียบเสมือนเป็นสิ่งมีชีวิต มีวิถีสภาพเฉพาะของชุมชนนั้นๆ ที่วิเคราะห์เปรียบเทียบว่าชุมชนเป็นสิ่งมีชีวิต ก็โดยเหตุที่ชุมชนประกอบด้วยกลุ่มคนและการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคน ย่อมทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ดังกล่าวได้ เมื่อชุมชนเป็นสิ่งมีชีวิต เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างมีชีวิตจิตใจ ก็โดยเหตุที่ชุมชนประกอบไปด้วยกลุ่มคนและการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคน ย่อมก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ดังกล่าวได้ ไพรตน์ เดชะรินทร์ (2516 : 25) เมื่อชุมชนเป็นสิ่งมีชีวิต เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างมีชีวิตจิตใจ จึงเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเข้าใจเพราะกระบวนการหรือการเข้าถึงชุมชนตลอดจนการพัฒนา กระทำกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ เพื่อสนองความต้องการภายในชุมชนย่อมจะก่อให้เกิดผลทางใดทางหนึ่ง บางครั้งกิจกรรมก็สนองความต้องการของชุมชนทำให้ชุมชนยอมรับ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีเจริญก้าวหน้าขึ้น แต่กิจกรรมบางอย่างก็ไม่สนองความต้องการของชุมชน ทำให้ชาวบ้านไม่ยอมรับและอาจจะทำการต่อต้านทำให้เลิกล้มไปได้ในที่สุด

ตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าเมื่อกลุ่มคนมาอยู่ร่วมกัน ก็ย่อมจะนำมาซึ่งกิจกรรมของชุมชนซึ่งส่วนใหญ่ย่อมจะสนองความต้องการของคนในชุมชน และผลที่เกิดจากการรวมคนในอาณาบริเวณเดียวกัน จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบชุมชน จัดบริการต่างๆ สำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ตลอดการคงอยู่ต่อไปของคนที่เกิดตามมาในชุมชน เพื่อรักษาความเป็นชุมชนที่นำอยู่ต่อไป

การจัดระเบียบ การจัดบริการ และการจัดให้มีสวัสดิการต่างๆ ภายในชุมชนนั้น มิใช่เป็นหน้าที่ของรัฐฝ่ายเดียว ตามแนวคิดของนักรัฐศาสตร์ แต่เป็นหน้าที่หลักของชุมชนนั่นเอง ซึ่งชุมชนมนุษย์ทำกันมานานแล้ว โดยอาศัยผู้นำในชุมชนเป็นแกนนำที่สำคัญ และร่วมมือกับคนในชุมชนนั้นๆ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติในหมู่บ้านของไทยเรามากมายก็เปรียบเสมือนตัวบทกฎหมายที่ชุมชนเขากำหนดขึ้นมา เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจและดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน

ในเรื่องภารกิจหน้าที่ของชุมชนจึงเป็นสิ่งที่นักพัฒนา และนักปกครองควรจะยอมรับว่าในปัจจุบันยังมีภารกิจหน้าที่นี้อยู่ ชุมชนจะต้องมีส่วนรับผิดชอบที่จะจัดให้มีบริการขึ้นอย่างมีสัดส่วน และกลมกลืนกับความต้องการของคนในการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขและสามารถพัฒนาตนเองตามขีดความสามารถของชุมชน และในส่วนภารกิจหน้าที่ของรัฐนั้น ควรทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนและเสริมกำลังเพิ่มขีดความสามารถให้กับผู้นำ และผู้อยู่ร่วมกันในชุมชน เพราะรัฐเองก็มีขีดความสามารถจำกัดในตัวอยู่เช่นกัน และที่ร้ายที่สุดถ้ารัฐเป็นผู้จัดการภาระหน้าที่ของชุมชนทุกอย่างแล้ว จะขัดกับธรรมชาติของชุมชน และทำให้ชาวบ้านเคยชินที่จะรอรับความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกที่หยิбыยื่นให้อยู่ตลอดเวลา

ความต้องการของชุมชนที่สำคัญ ซึ่งถือว่าเป็นภารกิจหน้าที่ของชุมชนด้วยที่จะตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ เหล่านี้แยกออกเป็น 4 ด้าน คือ

1. ความต้องการของชุมชนด้านสาธารณูปโภค
2. ความต้องการของชุมชนด้านเศรษฐกิจ
3. ความต้องการของชุมชนด้านการเมืองการปกครอง
4. ความต้องการของชุมชนด้านสังคมวัฒนธรรม

1. ความต้องการของชุมชนด้านสาธารณูปโภค

สาธารณูปโภค หมายถึง สิ่งของต่างๆ ที่เป็นสาธารณะ คนทุกคนในชุมชนใช้บริการร่วมกันได้ไม่มีใครใดคนหนึ่งเป็นเจ้าของ แต่เป็นเจ้าของร่วมกัน เป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกเบื้องต้นให้กับทุกคนในชุมชน ความต้องการในชุมชนในด้านนี้ย่อมแล้วแต่ประเภทของชุมชนและความเจริญมากน้อยของชุมชน แต่โดยทั่วไปแล้วคนในชุมชนมักจะมีความต้องการในด้านสาธารณูปโภคต่อไปนี้

1.1 ต้องการถนนภายในชุมชน และถนนติดต่อกับชุมชนภายนอกได้อย่างสะดวกสบายดีพอสมควร ซึ่งในภาวะปัจจุบันที่ในประเทศไทยมีการพัฒนาด้านถนนหนทางอย่างมากมาย

สามารถติดต่อกันทั่วถึงระหว่างชุมชนใหญ่ๆ และภายในชุมชนเล็กๆ ก็กำลังพัฒนาให้ดีกว่าเดิมอยู่ตลอดเวลา

1.2 ต้องการแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและเพื่อประกอบอาชีพ โดยมีจำนวนเพียงพอ มีคุณภาพดีปราศจากเชื้อโรค และมีทั่วถึงตลอดทั้งปี ไม่ทำให้ชุมชนขาดแคลนน้ำตลอดทุกฤดูกาล ในปัจจุบันนี้ชุมชนต่างๆ ของไทยโดยเฉพาะในชนบทยังมีปัญหาและความต้องการด้านนี้อยู่มาก

1.3 ต้องการแสงสว่างโดยเฉพาะไฟฟ้า เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกสบายของชีวิตในด้านต่างๆ เพราะถ้าไม่มีไฟฟ้าใช้การดำเนินชีวิตในชุมชนจะรู้สึกเหงา เจ็บสับสน วังเวกและไม่มีชีวิตชีวา เนื่องจากข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันทุกวันนี้ส่วนใหญ่ต้องใช้พลังงานจากไฟฟ้าทั้งนั้น ชุมชนในปัจจุบันหลายแห่งก็พยายามจะจัดให้มีไฟฟ้าอย่างทั่วถึง เพื่อตอบสนองความต้องการด้านนี้

1.4 ต้องการสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ โดยปกติสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนก็พอหาได้จากสภาพธรรมชาติภายในหมู่บ้านและชุมชนนั่นเองที่จัดขึ้นโดยเฉพาะก็พอมีบ้าง เช่น บริเวณสวนสาธารณะ ไร่ไม้ใหญ่ ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ สถานที่นั่งเล่นสังสรรค์หรือพบปะสังสรรค์ เช่น ศาลาพักผ่อนหรือศาลาประชาคมริมถนนหนทางหรือใจกลางชุมชน โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านมักจะใช้ร้านค้าแพเป็นที่พักผ่อนพบปะสังสรรค์กันโดยเฉพาะทางภาคใต้ บางครั้งก็อาจใช้บริเวณลานบ้านหรือของหมู่บ้านเป็นที่พบปะคุยกันก็ได้

1.5 ความต้องการด้านนันทนาการและการกีฬา การสนุกสนานรื่นเริงและการออกกำลังกายของคนในชุมชนพอมืออยู่บ้าง โดยเฉพาะด้านกีฬาเพื่อความสนุกสนาน ส่วนใหญ่หมู่บ้านจะมีลานกว้างที่เด็กนักเรียนหรือผู้ใหญ่จะมารวมกลุ่มเล่นกีฬาพื้นเมืองในเวลาว่าง และในปัจจุบันโรงเรียนประชาบาลในชุมชนก็มีสนามกีฬาแทบทุกแห่งจึงเป็นศูนย์รวมของชุมชนในการสนองความต้องการด้านนี้ได้ นอกจากนี้บริเวณลานวัดบางแห่ง ซึ่งก็อาจติดกับหรือที่เดียวกันกับสนามโรงเรียนก็ใช้ประโยชน์ในด้านนันทนาการและการกีฬาได้ดี

ความต้องการของชุมชนทางด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกชุมชนจะต้องพยายามจัดให้มีขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน แต่จะจัดทำได้น้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความพร้อม การร่วมมือร่วมใจและการเอาจริงเอาจังของคนในชุมชนนั่นเอง ซึ่งในปัจจุบันนี้เจ้าหน้าที่ของรัฐได้เข้าไปช่วยในทุกด้านให้ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้รวดเร็วขึ้น

2. ความต้องการของชุมชนด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจเป็นกิจกรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมหลักของคนในชุมชน 3 ประการ คือ พฤติกรรมการผลิต พฤติกรรมการจำแนกแจกจ่าย และพฤติกรรมการบริโภค

พฤติกรรมการผลิต หมายถึง การสร้างและการจัดหาผลผลิตหรือบริการมาเพื่อตอบสนองความต้องการในการบริโภคของมนุษย์

พฤติกรรมการจำแนกแจกจ่าย หมายถึง การแจกจ่าย หรือการกระจายผลผลิตหรือบริการไปสู่แหล่งต่างๆ อย่างทั่วถึง

พฤติกรรมการบริโภค หมายถึง การกินหรือการใช้ผลผลิตหรือบริการซึ่งได้มาจากพฤติกรรมการผลิต และพฤติกรรมการจำแนกแจกจ่าย

ความต้องการของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ จึงอยู่ในขอบข่ายพฤติกรรมทั้ง 3 ประการดังกล่าวรวมทั้งบริการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องทางด้านเศรษฐกิจด้วย โดยทุกๆ ไปคนในชุมชนมักจะมีความต้องการทางด้านเศรษฐกิจต่อไปนี้

1. ต้องการผลผลิตหรือต้องการสินค้าหรือบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและสมาชิกในชุมชนโดยทุกๆ ไปอย่างเหมาะสมเพียงพอ เช่น การผลิตอาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่อยู่อาศัย เครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต เป็นต้น ซึ่งความต้องการในด้านนี้ชุมชนสามารถตอบสนองความต้องการในรูปของการให้การฝึกอบรม เพื่อให้สมาชิกมีความสามารถในการประกอบอาชีพที่ตนถนัดและสนับสนุนให้ประกอบอาชีพที่เด่นและเหมาะสมกับทรัพยากรของชุมชนแต่ละแห่งอย่างแท้จริง
2. ต้องการกระจายสินค้าหรือผลผลิตและสิ่งของบริการต่างๆ จากชุมชนของตนเองไปสู่ชุมชนอื่นๆ ซึ่งโดยทุกๆ ไป เราเรียกว่าการค้าเพื่อสนองความต้องการของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคโดยผ่านสื่อกลาง คือ ตลาด ดังนั้น ชุมชนจึงต้องให้ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องระบบตลาด ให้สมาชิกในชุมชนโดยทั่วถึงและจัดระบบตลาดในชุมชนให้บริการโดยทั่วถึงด้วยและสำคัญ คือ ควรจะต้องมีการจัดแบ่งผลผลิตตามสัดส่วนความเสมอภาคพอสมควรระหว่างสมาชิกในชุมชนทุกคน
3. ต้องการให้มีการจัดแบ่งการใช้แรงงานให้ถูกต้องตามวัยและอายุของสมาชิกในชุมชน แบ่งแยกตามความถนัดและวัยที่เหมาะสม เพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด
4. ต้องการบริโภคสินค้าต่างๆ ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ในราคาที่เป็นธรรม ไม่แพงเกินไปและมีคุณภาพที่ดีปริมาณเพียงพอตามที่ต้องการ

5. ต้องการแหล่งเงินทุนที่ให้บริการโดยทั่วถึงและไม่เอาัดเอาเปรียบจนเกินไป
6. ต้องการมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองไม่ต้องเช่าที่ดินผู้อื่นทำมาหากิน

นอกจากนี้ยังมีความต้องการขนส่งสินค้าหรือการขนส่งติดต่อไปมาอย่างสะดวกสบาย และรวดเร็วพอสมควร

ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนดังกล่าว ถ้านำมาเปรียบเทียบกับลักษณะชุมชนไทย ยังคงห่างกันมากนัก ถึงแม้ว่าในขณะนี้ทางราชการได้พยายามทุกวิถีทางที่จะนำบริการทางเศรษฐกิจมาสู่หมู่บ้านในชุมชนต่างๆ ลำพังแต่ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นหน่วยผลิต เพื่อการอุปโภคภายในครอบครัวยังไม่พอเพียง ดังนั้นการจัดให้มีการแลกเปลี่ยน การตลาด บริการด้านสินค้า การฝึกอบรมทักษะในการผลิตทางการเกษตร ซึ่งหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้พยายามทำกันอยู่ ยังไม่ก้าวหน้าบังเกิดผลเท่าที่ควรนัก หากพิจารณาว่าควรจะให้ชุมชนจัดให้มีบริการเหล่านั้นขึ้นเอง เพื่อสมาชิกในชุมชนเกือบจะพูดได้ว่า หมู่บ้านในชุมชนชนบททำได้ในวงจำกัดมาก ตัวอย่างเช่น การร่วมใช้แรงงานในเวลาหน้านา และเวลาเก็บเกี่ยว การให้กู้ยืมเงินระหว่างหมู่บ้าน ญาติพี่น้อง การยืมวัว ควายกันใช้ ในการทำงาน ก็เป็นลักษณะของสังคมชนบทชั่วคราวเท่านั้น ถึงแม้รัฐจะพยายามชี้แนะให้รวมกลุ่มถาวรในลักษณะแบบสหกรณ์ก็ได้ผลไม่มากนัก ได้ผลเฉพาะบางชุมชนเท่านั้น อาจต้องใช้เวลาให้การศึกษาและปรับตัวเข้ากับสภาพธรรมชาติของชุมชนมากยิ่งขึ้นกว่าปัจจุบัน

3. ความต้องการของชุมชนด้านการเมืองการปกครอง

การเมืองและการปกครองมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากการเมืองและการปกครองเป็นของคู่กัน ไม่สามารถแยกจากกันได้โดยเด็ดขาดมีคนเปรียบเทียบไว้ว่า การเมืองและการปกครองเปรียบเสมือนคนละด้านของเหรียญอันเดียวกันซึ่งจะปรากฏอยู่ด้วยเสมอ

การเมืองและการปกครองเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะเป็นส่วนสำคัญของการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าบุคคลย่อมมีความต้องการ ต่างฝ่ายต่างก็พยายามดำเนินการเพื่อให้ได้ประโยชน์สมตามที่ตนปรารถนา ความต้องการของคนอาจขัดกันได้ดังนั้นการแก้ไขความขัดแย้งก็ดี การแบ่งปันคุณค่าหรือประโยชน์ต่างๆ ในสังคมที่มีอยู่น้อยลงไปทุกวันเพื่อให้ทั่วถึงก็ดี การดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ร่วมกันก็ดี ถือว่าเป็นกิจกรรมทางการเมืองการปกครองทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ทุกคนไม่มากก็น้อย

การเมืองมีความหมายหลายประการแต่ทุกประการจะมีลักษณะร่วมกันคือ การเมืองต้องมีลักษณะเป็นกิจกรรมหรือกระบวนการความหมายที่สำคัญ เช่น

- การเมือง คือ ศิลปะในการปกครอง

- การเมือง คือ การใช้อิทธิพล
  - การเมือง คือ การดำเนินการ หรือการดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้อำนาจ
  - การเมือง คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์
- ดังกล่าวนี้
- การเมือง คือ การกำหนดนโยบาย สาธารณะ และการแข่งขันป็นประโยชน์ต่างๆ ในสังคม
  - การเมือง คือ กิจกรรมที่ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ หลายประการร่วมกัน คือ การกำหนดข้อตกลงใจ หรือการตัดสินใจ การแบ่งปันประโยชน์หรือคุณค่าต่างๆ การกำหนดเป้าหมายการแสวงหาอำนาจ การแข่งขันเพื่อรักษาแสวงหาผลประโยชน์ การแสดงอิทธิพลโดยทั่วไปแล้ว การเมืองน่าจะหมายถึง กิจกรรม มนุษย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกำหนดและการใช้ข้อตกลงใจต่างๆ เพื่อแข่งขันคุณค่าในสังคมและอำนาจบังคับให้เป็นไปตามข้อตกลงใจมาจากสังคมนั้นเอง ตัวอย่างเช่น การที่ประชาชนรวมกันขึ้นเป็นกลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมืองเพื่อที่จะแข่งขันเข้าไปเป็นรัฐบาลก็เพื่อมีอำนาจในการกำหนดนโยบาย หรือกฎหมายเพื่อให้มีการดำเนินงานต่างๆ ภายในสังคมที่เป็นกลุ่มหรือพรรคปรารถนา การดำเนินการเหล่านี้การกระทำเช่นนี้ถือเป็นกิจกรรมนโยบายหรือกฎหมายที่กำหนดขึ้นก็คือ ข้อตกลงใจ ซึ่งจะต้องนำไปบังคับใช้อีกชั้นหนึ่ง ส่วนคุณค่าหรือประโยชน์ที่เป็นผลมาจากกฎหมายนโยบายนั้น อาจได้แก่การสร้างความสะดวกสบาย การให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ การลดช่องว่างโดยการให้สวัสดิการแก่ประชาชน สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นคุณค่าหรือประโยชน์ ซึ่งเกิดขึ้นจากข้อตกลงใจ(กฎหมายหรือนโยบาย) ซึ่งมาจากกิจกรรมของประชาชนดังกล่าวแล้วข้างต้น ถ้าการเมืองเป็นไปในทางที่ดี การแบ่งปันประโยชน์ก็จะเป็นไปด้วยดี ความสงบสุข ความยุติธรรมย่อมเกิดกับประชาชนส่วนรวม แต่ถ้าการเมืองไม่ถูกต้อง ประโยชน์สุขต่างๆ ก็อาจจะไปตกอยู่กับบุคคลบางกลุ่ม ระบบการเมืองการปกครองเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ซึ่งก่อให้เกิดข้อตกลงใจที่มีอำนาจบังคับในสังคม เช่น ในระบบการเมืองแบบเผด็จการ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นไปใน ลักษณะที่ประชาชนต้องยอมรับอำนาจของชนชั้นนำหรือผู้ที่มีอำนาจปกครอง ข้อตกลงใจหรือคำสั่งซึ่งมาจากผู้ปกครองนั้น ประชาชนต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ส่วนระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ถือว่าประชาชนทุกคนมีความสัมพันธ์ต่อกันโดยเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ และเป็นเจ้าของอำนาจประชาธิปไตยเสมอกัน ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการทำงานกำหนดนโยบายหรือข้อตกลงใจหรือคำสั่งใดๆ เพื่อใช้บังคับในประเทศที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและการปฏิบัติเช่นนี้ถือว่าการปกครองตนเองของประชาชน (ชัยพร วิชชาวุธ. 2524 :216-217)

ความต้องการของชุมชนทางด้านการเมืองการปกครองนั้น คือ ความต้องการที่จะต้องจัดให้มีหน่วยการปกครองท้องถิ่น (Local Administrative) ซึ่งอาจจะเรียกชื่อต่างๆ กันไป เช่น สภาตำบล สุขาภิบาล เทศบาล เป็นต้น หน่วยการปกครองท้องถิ่นจะทำหน้าที่จัดระเบียบชุมชน เป็นตัวแทนของสมาชิกชุมชนที่จะต้องตัดสินใจในการกระทำหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน ถ้าเป็นชุมชนในสมัยดั้งเดิมก็เปรียบเสมือนหัวหน้าเผ่าหรือหัวหน้าหมู่บ้านที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือถ่ายทอดวีรกรรมบรรพบุรุษของคนเผ่า

หน่วยการปกครองท้องถิ่นในหลายประเทศก็จัดทำในรูปลักษณะที่แตกต่างกัน บางแห่งใช้วิธีการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน บางแห่งใช้การแต่งตั้งจากทางราชการ และบางแห่งก็ผสมกัน คือถึงแม้ประชาชนจะเลือกตั้งแล้วก็ยังต้องให้ทางราชการเห็นชอบแล้วจึงแต่งตั้งให้เป็นไปได้ หรือมิฉะนั้นก็จะส่งเจ้าหน้าที่ทางราชการมาควบคุมการบริหาร เป็นต้น

ในชุมชนชนบทไทย มีตัวแทนของหน่วยการปกครองท้องถิ่นในระดับหมู่บ้านและตำบลคือผู้ใหญ่บ้านและกำนัน แต่เดิมนั้นใครได้รับแต่งตั้งให้เป็นแล้วก็จะดำรงตำแหน่งจนตัวสิ้นชีวิตหรือสมัครใจลาออก เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระเบียบปฏิบัติให้พ้นจากตำแหน่งหน้าที่ เมื่อเกษียณอายุสมัยคณะปฏิวัติ (พ.ศ.2516) นี้เอง ส่วนการดำเนินงานในรูปคณะกรรมการที่จะทำหน้าที่สภาประชาชนในระดับหมู่บ้าน ตำบลนั้นยังไม่ค่อยจะสมบูรณ์ มีการเปลี่ยนแปลงรูปคณะกรรมการมาหลายรูปแบบจนปัจจุบันตามคำสั่งคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 326/2515 ให้จัดในรูปสภาตำบล โดยดำเนินการจัดสภาตำบลครบทุกตำบลแล้ว นอกจากกระทรวงมหาดไทยแล้วยังมีกระทรวงอื่นๆ ที่เข้าไปจัดให้รูปคณะกรรมการในระดับหมู่บ้านอีกมากมายตามภารกิจหน้าที่ของส่วนราชการนั้นๆ ในบางหมู่บ้านมีคณะกรรมการประเภทต่างๆ ถึง 20 คณะ แล้วแต่หน่วยงานใดเป็นเจ้าของเรื่องนี้ให้การสนับสนุนเฉพาะกิจกรรมของตนนั้นว่าเป็นจุดอ่อนในการพัฒนาชุมชนที่นักพัฒนาจะหาทางปรับปรุงแก้ไขให้ เหมาะสมเพื่อทำให้หมู่บ้านและตำบลมีคณะกรรมการชุดเดียวที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกในชุมชนนั้น เป็นผู้ตัดสินใจแทนมวลสมาชิก รักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน และรับเป็นหน่วยงานการปกครองท้องถิ่นได้สมบูรณ์แบบ ในรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้ปรับปรุงระบบบริหารการพัฒนาชนบทแนวใหม่ขึ้น โดยมีหน่วยการปกครองท้องถิ่นเพียงหน่วยเดียวโดยเฉพาะ สภาตำบล ให้ทำหน้าที่ให้เข้มแข็งเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนอย่างแท้จริงด้วย

4. ความต้องการของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม

สังคม หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันโดยยอมรับแบบแผนหรือวิธีการและกฎเกณฑ์ของกลุ่มรวมกันในการดำเนินชีวิต มีองค์ประกอบและหน้าที่หลายประการที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ ดังนั้นสังคมจึงเป็นการรวมตัวของคนเป็นกลุ่ม มีความสัมพันธ์ มีความผูกพันและมีระเบียบข้อตกลงที่ต้องปฏิบัติต่อกันในการอยู่ร่วมกันการรวมตัวเพื่ออยู่ร่วมกันของมนุษย์จึงเป็นธรรมชาติของความต้องการของมนุษย์ด้วยกันเอง

ส่วนวัฒนธรรมนั้น หมายถึง แบบแผนหรือวิธีการและกฎเกณฑ์การดำเนินชีวิต มีลักษณะและหน้าที่สำคัญหลายประการ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาและมีการเรียนรู้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยอาศัยวิธีการสอนส่วนใหญ่

ดังนั้น สังคมและวัฒนธรรมจึงมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก แต่มิใช่เป็นสิ่งเดียวกันเพราะว่าเมื่อมีกลุ่มคนอยู่ที่ใดก็ตามกลุ่มคนนั้นก็จะมีแบบแผนการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ เป็นเอกลักษณ์ของตนเองซึ่งเราเรียกว่า วัฒนธรรม นั่นเอง วัฒนธรรมจึงเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่บอกถึงความแตกต่างของสังคมแต่ละแห่ง วัฒนธรรมเป็นภาพสะท้อนของสังคมเป็นเครื่องวัดและกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม และขณะเดียวกันวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมด้วย ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เหมาะสมและเอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงแล้วสังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว ตรงกันข้ามหากสังคมนั้นมีวัฒนธรรมที่ล้าหลังหรือเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลง สังคมนั้นย่อมล้าหลังและยากที่จะพัฒนาได้ ดังนั้นการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์เป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติ เพราะจะทำให้เราเข้าใจปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นหรือที่กำลังจะเกิดขึ้นได้ถูกต้อง ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยให้เราหาทางแก้ไขปัญหาหรือกำหนดทิศทางการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนโดยเฉพาะในชนบทที่เกี่ยวข้องกับทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งอาจจะถือได้ว่าเป็นบริการขั้นต้นสำหรับสมาชิกในชุมชนก็ได้ บริการขั้นต้นในที่นี้หมายถึง สิ่งที่สมาชิกของชุมชนทุกคนจะต้องใช้ต้องเกี่ยวข้องเพราะจะทำให้มีความสุขสบายพอสมควรสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจซึ่งกันและกัน สามารถถ่ายทอดความรู้ในด้านต่างๆ ถ่ายทอดวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นสืบต่อไปและทำให้เป็นคนดีมีศีลธรรมและคุณธรรม เป็นต้น ตัวอย่างของการบริการขั้นต้นที่สำคัญที่ควรเน้นและศึกษาเพราะเกี่ยวข้องกับความต้องการพื้นฐานของชุมชน ได้แก่ ความต้องการในด้านต่างๆ ต่อไปนี้

1. ความต้องการทางด้านการบำรุงรักษาสุขภาพอนามัย การป้องกันโรคภัย การรักษา ความสะอาด การจัดอนามัยชุมชน และสิ่งแวดล้อมในชุมชน และสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กล่าวได้ว่าเป็น ความต้องการทางด้านสาธารณสุข บริการทางแพทย์และอนามัยต่างๆ

2. ความต้องการทางด้านการศึกษา ที่เน้นอยู่ปัจจุบันคือ โรงเรียนในชุมชน การอบรมสั่ง สอนวิชาความรู้แก่สมาชิกที่เกิดขึ้นใหม่และรุ่นใหม่ การให้การศึกษานี้มิได้หมายความว่าเฉพาะแต่การอ่าน ออกเขียนได้เท่านั้น จะต้องมีความรู้เพื่อประกอบอาชีพให้อยู่รอดในชุมชนด้วย การให้การศึกษแก่สมาชิก ในชุมชนส่วนใหญ่ยังทำแต่ในรูปของการอ่านออกเขียนได้มากกว่าเรื่องอาชีพแต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ มีการตื่นตัวเรื่องการให้การศึกษานอกระบบของโรงเรียน เน้นเรื่องอาชีพต่างๆ กันมาก คงพอสนองความ ต้องการของชุมชนได้ดีขึ้น

3. ความต้องการทางด้านศาสนาในชุมชนส่วนใหญ่ของไทยจะมีวัดในพุทธศาสนาตั้งอยู่ ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง นอกจากจะอบรมสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติดี ตามศีลธรรม คุณธรรมอันดีงามแล้ว ยัง มีส่วนอบรมไปถึงความเชื่อถือ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนด้วย คำสั่งสอนในศาสนา เปรียบเทียบเสมือนมาตรการควบคุมความประพฤติ การปฏิบัติให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในชุมชนด้วย และยังคงคอยสนองความต้องการของชุมชนเกือบจะครบถ้วนทุกหมู่บ้านและตำบลในชนบทของไทย

สถาบันทางศาสนาสำหรับชนบทไทยนับได้ว่าเป็นบริการที่มีความสมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะในสมัยก่อนนั้น วัดนอกจากทำหน้าที่ทางศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นโรงเรียนของชุมชนด้วย พระสงฆ์ท่านเป็นครูสอนอย่างดี เอาใจใส่เป็นพิเศษยิ่งกว่าครูอาชีพปัจจุบันเสียอีก ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ ท่านเป็นคนในหมู่บ้าน เกิดและโตขึ้นมาในสิ่งแวดล้อมเดียวกันกับนักเรียน เข้าใจปัญหาและความต้องการ ของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชนอย่างลึกซึ้งจึงจนแยกไม่ค่อยจะออก ในบางแห่งจะเห็นว่าพระสงฆ์ท่านยัง ทำหน้าที่เป็นนายแพทย์หรือจิตแพทย์อย่างดีที่จะรักษาโรคภัยไข้เจ็บของหมู่บ้านให้หายได้ด้วยเวทย์มนต์ คาถา น้ำมนต์หรือความขลังที่ชาวบ้านได้ให้ความเคารพนับถือ จนเกิดศรัทธาที่แก่กล้าเชื่อว่าโรคนั้นจะ หายได้ เหล่านี้ล้วนเป็นกลวิธีหนึ่งในการรักษาด้วยพลังจิต ซึ่งวิทยาการสมัยใหม่ก็ยังไม่นำมาใช้อยู่เช่นกัน เป็นต้น

ความต้องการของชุมชนนอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วคือ ความต้องการทางด้าน สาธารณูปโภคความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ ความต้องการทางด้านการเมืองการปกครองและความ ต้องการด้านสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ยังมีความต้องการของชุมชนอีกหลายประการ เช่น ความต้องการ ทางด้านความมั่นคงปลอดภัยทั้งทรัพย์สินและร่างกาย ชุมชนก็จัดให้อาสาสมัครรักษาหมู่บ้านตรวจเวร ยามค้ำคั้น มีการอบรม ท.ส.ป.ช. มีเจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง เช่น ตำรวจ ทหาร เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนยัง

ต้องการให้สมาชิกใหม่ของชุมชนเพิ่มขึ้นในทางที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนและได้รับการดูแลเอาใจใส่ในด้านต่างๆ อย่างดีด้วยและที่สำคัญต้องอบรมถ่ายทอดความรู้ ประเพณีและวัฒนธรรมที่พึงามให้ด้วย นอกจากนี้ยังมีความต้องการให้ช่วยกันรักษาความสงบเรียบร้อยจัดสวัสดิภาพของสมาชิกให้ดี ต้องการปลูกฝังคุณค่าให้ช่วยกันสร้างสรรค์ เกิดความภาคภูมิใจในฐานะที่เป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า ลักษณะความต้องการของชุมชนนั้นมีสภาพและระดับแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละชุมชน ความต้องการของชุมชนมีมากมายหลายด้านและได้รับการตอบสนองแตกต่างกันไป โดยทั่วไปความต้องการของชุมชนนั้นต้องการได้รับการตอบสนองทางด้านสาธารณสุข โภค ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านการเมืองการปกครอง และทางด้านสังคม และวัฒนธรรมรวมทั้งด้านอื่นๆ บางประการที่เกี่ยวข้องจึงเป็นหน้าที่ของคนในชุมชนนั้นเองต้องหาทางร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐ หรือบุคคลภายนอกชุมชนช่วยกันตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ ของชุมชนให้ได้เหมาะสมและเพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโจทย์วิจัย

2.2.1 การพัฒนาโจทย์วิจัยในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ในการทำวิจัยนั้น ขั้นตอนสำคัญที่เป็นหัวใจของงานวิจัยก็คือ การพัฒนาค้นหาโจทย์วิจัย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวชี้กำหนดว่างานวิจัยชิ้นนั้นจะถือกำเนิดขึ้นมาได้หรือไม่ เมื่อทำแล้วจะมีขอบเขตขนาดไหน มีทิศทางอย่างไร เกิดผลกระทบอย่างไร มากน้อยแค่ไหน ดังนั้นงานวิจัยโดยทั่วไปจะให้ความสำคัญกับขั้นตอนนี้และส่วนมากจะมีหลักการ และฐานคิดกำกับไว้เสมอ

ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่ผู้รับประโยชน์โดยตรงจากงานวิจัยคือชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่ทำวิจัยนั้น โดยในเบื้องหลังได้มีการกำหนดฐานคิด วิธีคิด เป็นหลักการกำกับไว้อย่างน้อย 4 ประการด้วยกันคือ

1. โจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน
2. โจทย์วิจัยนั้นต้องมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ
3. โจทย์วิจัยต้องยกระดับทักษะการแก้ปัญหาของชาวบ้านผ่านการศึกษาค้นคว้าข้อมูลไม่ใช่การปฏิบัติการเลยโดยไม่ค้นหาข้อมูลก่อน)
4. ทุกคนที่เข้าร่วมมีความเข้าใจต่อโจทย์วิจัยอย่างชัดเจนเมื่อมีหลักการกำกับของงานวิจัยท้องถิ่นเป็นรูปแบบนี้ เป็นไปไม่ได้เลยที่โจทย์วิจัยจะได้มาจากการศึกษาค้นคว้าทบทวนเอกสารเพียงอย่างเดียว

ดังนั้นนักวิจัยที่เป็นนักวิชาการต้องเปิดตัวเอง เดินออกจากห้องแล้วเปิดตาเปิดใจเข้าไปหาชุมชนเท่านั้นจึงได้โจทย์วิจัยที่กำกับด้วยหลักการสำคัญ 4 ข้อข้างต้น สำหรับการเข้าไปในชุมชนแล้ว ทำอย่างไรจึงจะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กลับมา ทีมวิจัยจะนำเสนอข้อมูลจากประสบการณ์ตรงมาอธิบาย โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงคือ ช่วงการเตรียมตัวก่อนลงชุมชน ช่วงการจัดเวทีชุมชน แล ช่วงหลังการจัดเวทีกับชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดอธิบายได้พอสังเขปดังนี้

2.2.1.1 ช่วงการเตรียมตัวก่อนลงชุมชน

ในการเตรียมตัวก่อนลงไปชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นขั้นตอนสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการเตรียมตัวดีก็ทำให้ทีมวิจัยได้สิ่งที่ต้องการมาอย่างครบถ้วน แต่ในทางตรงข้ามกันถ้าเตรียมตัวไม่ดี อาจไม่ได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ หรืออาจสับสนในข้อมูลบางบางประเด็นที่ได้รับ ซึ่งจะนำไปสู่การดำเนินการที่ผิดพลาดได้ ดังนั้นในการเตรียมตัวลงชุมชนเพื่อค้นหาโจทย์วิจัยควรมีหลักการเบื้องต้นดังนี้

1) กำหนดวัตถุประสงค์ก่อนลงพื้นที่ ในการลงชุมชนแต่ละครั้งต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนว่า ต้องการอะไร มากน้อยแค่ไหน ในการพัฒนาโจทย์โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นพบว่าไม่ได้ข้อมูลที่ครบสมบูรณ์ในครั้งเดียว ในครั้งแรกจะเป็นการแนะนำทำความเข้าใจแนวคิด แนวทางการทำงานวิจัยและสอบถามความต้องการของชุมชนว่าสนใจที่จะนำงานวิจัยไปพัฒนาท้องถิ่นตนเองหรือไม่ ถ้าชาวบ้านมีความสนใจ ในครั้งที่สองของการเข้าไปจะเป็นการประชุมระดมปัญหาค้นหาโจทย์ประเด็นวิจัย รวมถึงการหาทีมวิจัย และในครั้งที่สามจะเป็นการประชุมพิจารณารายละเอียด ข้อเสนอโครงการร่วมกันของทีมวิจัย ซึ่งในบางโครงการอาจมีครั้งที่สี่หรือห้า ขึ้นอยู่กับความพร้อมของชุมชนและความเข้าใจร่วมกันของโครงการวิจัย

2) ประชุมทำความเข้าใจกับทีมงาน ในการจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยโดยทั่วไป มักจะไม่ทำคนเดียว จะต้องมีการทำงานร่วมกันเป็นทีม การที่ทีมจะทำงานช่วยเหลือกันได้ดีนั้น จะต้องมีการประชุมออกแบบกระบวนการจัดเวทีร่วมกัน และมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันให้ชัดเจน ในการประชุมก็จะมี การทำความเข้าใจสิ่งที่ต้องการ (วัตถุประสงค์) กำหนดวิธีการที่จะได้มาซึ่งข้อมูล กำหนดระยะเวลา ดำเนินกิจกรรม วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ และผู้รับผิดชอบในแต่ละหน้าที่ เช่น ผู้ดำเนินการประชุม ผู้บันทึกข้อมูล ผู้สรุปประเด็น ผู้ประสานงาน เป็นต้น

3) ประสานงานเตรียมการพื้นที่ เมื่อเตรียมทีมงานเรียบร้อยแล้ว สิ่งที่จะดำเนินการต่อไป คือการประสานงานเตรียมการกับพื้นที่ สิ่งที่ควรทำคือการลงไปประสานงานกับผู้นำชุมชน ทำความเข้าใจและนัดหมายเบื้องต้นกับผู้นำ ต่อจากนั้นก็เป็นการนัดหมายเพื่อเตรียมผู้เข้าร่วมเตรียมสถานที่ สื่อ/อุปกรณ์ เตรียมอาหาร/อาหารว่าง ให้พร้อมสำหรับจำนวนคนที่เข้าร่วมประชุม

4) เตรียมทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ การทำงานจะง่ายขึ้น ถ้าเรารู้ข้อมูลพื้นที่ที่เราจะลงไปพัฒนาโจทย์วิจัยก่อน จะช่วยเราได้มากในการนำประเด็นในการประชุม รวมถึงการรู้ข้อมูลของบุคคลในชุมชนคือ ผู้นำหรือชาวบ้านว่าเขาทำอะไร สนใจเรื่องอะไร มีปัญหาความต้องการเบื้องต้นอย่างไร การรู้เขารู้เราก่อนการทำงานก็จะสำเร็จได้ง่ายยิ่งขึ้น วิธีการที่จะรู้ข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น อาจทำได้โดยการศึกษาข้อมูลมือสองที่มีอยู่แล้ว โดยอาจหาได้จากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น(อปท.) หรืออาจจะเข้าไปพูดคุยกับผู้นำชุมชนก่อนในช่วงของการเข้าไปประสานงานเตรียมการกับพื้นที่ก็ได้

2.2.1.2 ช่วงการจัดเวทีชุมชน

หลังจากมีการเตรียมทีม เตรียมสื่ออุปกรณ์ และเตรียมพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการจัดเวทีค้นหาโจทย์วิจัย โดยทั่วไปแล้วการจัดเวทีแบบนี้จะใช้รูปแบบการจัดประชุมกลุ่มแบบเข้มข้น (Focus Group Discussion) ซึ่งจะต้องมีการเชิญผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้รู้ ผู้นำ และผู้มีส่วนสำคัญกับการตัดสินใจทำวิจัยหรือทำงานพัฒนาชุมชนเข้าร่วม จากประสบการณ์ของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มหาสารคาม ในการดำเนินการเวทีประชุมพัฒนาโจทย์วิจัย จะมีขั้นตอนสำคัญๆที่ต้องทำดังต่อไปนี้

1) การแนะนำตัวและชี้แจงจุดประสงค์การประชุม เป็นธรรมเนียมของการจัดประชุมทุกอย่าง ที่จะต้องมีการแนะนำทำความรู้จักกันของผู้ร่วมประชุมก่อนจะมีการพูดคุยกัน วิธีการแนะนำอาจมีหลายวิธี ถ้าจำนวนผู้ร่วมประชุมไม่มากอาจแนะนำตัวกันทีละคน แต่ถ้ามีผู้เข้าร่วมประชุมมากในส่วนของชาวบ้านอาจจะให้ตัวแทนแนะนำเพื่อความรวดเร็ว แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและเทคนิคของผู้ดำเนินการประชุม โดยมีหลักการกำกับเบื้องต้นเพียงว่าทำอย่างไรจะให้คนรู้จักกันและคุ้นเคยกันก่อนที่จะมีการพูดคุยกัน

ต่อจากนั้น ผู้ดำเนินการประชุมควรมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดประชุม ให้ผู้เข้าร่วมรับทราบอีกครั้งว่า ประชุมเพื่ออะไร และจะใช้เวลานานแค่ไหน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้เตรียมตัวและเตรียมประเด็นในการแลกเปลี่ยนได้

2) การอธิบายแนวคิด หลักการ วิธีการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เนื่องจากงานวิจัยเป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวบ้าน จึงต้องทำความเข้าใจกับเขาก่อนว่างานวิจัยคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร และเกี่ยวข้องกับชาวบ้านอย่างไร เทคนิควิธีการง่ายๆที่ใช้คือ การอธิบายประกอบแผ่นชาร์ต หรือการวาดภาพประกอบบนกระดาษฟลิปชาร์ต (Flip chart) เพราะจะทำให้ชาวบ้านเข้าใจง่ายกว่าการพูดปากเปล่าเพียงอย่างเดียว ในการอธิบายต้องบอกให้เข้าใจให้ได้ว่างานวิจัยคืออะไร เมื่อก่อนใครเป็นผู้วิจัย ทำไมชาวบ้านจึงมาทำวิจัย งานวิจัยแบบนี้แตกต่างจากวิจัยแบบอื่นอย่างไร มีวิธีการทำอย่างไร และสุดท้ายต้องบอกว่าการทำแล้วชาวบ้านได้อะไร พร้อมกับยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมมาประกอบ ในการนำ

อภิปรายควรมีการเปิดให้มีการซักถามแลกเปลี่ยนกันไปโดยตลอดเพื่อเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม และสุดท้ายต้องมีการถามความสนใจของชาวบ้านว่าสนใจงานแบบนี้ไปใช้กับชุมชนของเขาหรือไม่ อย่งไรก็ตามถ้าหากของขั้นตอนนี้คือ ทำอย่างไรก็ได้ให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญและเห็นประโยชน์ของงานวิจัยประเภทนี้ และตัดสินใจเข้าร่วมกระบวนการวิจัย ถ้าประเมินแล้วผู้ดำเนินการประชุมยังไม่แน่ใจการอธิบายของตนเอง อาจจะต้องใช้สื่ออื่นมาช่วย เช่น สื่อวีดิทัศน์ ภาพโปสเตอร์ แผ่นพับ เป็นต้น

3) การค้นหาปัญหาชุมชน ด้วยหลักการที่ว่าโจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน ดังนั้นเมื่อชาวบ้านเห็นความสำคัญของการวิจัยและสนใจร่วมกระบวนการวิจัยแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการค้นหาปัญหาความต้องการเพื่อพัฒนาเป็นโจทย์วิจัย

วิธีการค้นหาปัญหาชุมชนที่ทำกันทั่วไปก็คือการระดมสมอง และเครื่องมือที่นำมาช่วยจับประเด็นในการระดมสมองก็มีหลากหลาย แต่ที่นิยมกันมากและง่ายต่อการจับประเด็น คือ Mind Map สำหรับเทคนิคการระดมปัญหาช่วงแรกจะเริ่มจากการมองชุมชนในเชิงระบบก่อน เช่น เราอาจมองว่าองค์ประกอบของระบบชุมชน ประกอบด้วย เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม หลังจากนั้นที่ตั้งคำถามเพื่อการระดมปัญหา จะไล่เรียงไปในแต่ละด้าน และบันทึกไว้ในชาร์ตในรูปแบบ Mind Map เพื่อให้เห็นไปพร้อมๆกัน เพราะแทนที่เราจะเปิดเวทีถามผู้เข้าร่วมว่า มีปัญหาอะไรในชุมชนบ้าง ซึ่งจะกว้างเกินไปและจัดระเบียบยาก ควรกำหนดสภาพปัญหาในแต่ละด้านเลย จะทำให้เราจับประเด็นง่ายขึ้น

4) การค้นหาศักยภาพชุมชน หลังจากได้ทราบปัญหาของชุมชนในแต่ละด้านแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การระดมศักยภาพของชุมชน หรือทุนทางสังคมของชุมชน ที่จะป็นปัจจัยบวกช่วยให้การทำงานวิจัยประสบความสำเร็จได้ ศักยภาพหรือทุนของชุมชน อาจประกอบด้วย ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่คนสร้างขึ้น ทรัพยากรมนุษย์ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานองค์กรที่จะเข้ามาหนุนเสริมชุมชนในการทำงาน เป็นต้น

สำหรับวิธีการค้นหาศักยภาพชุมชน ก็ใช้คำถามง่ายๆ เช่น ทุน ภูมิปัญญา หรือของดีของชุมชนมีอะไรบ้าง จากนั้นก็ตั้งคำถามให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมลงรายละเอียดในแต่ละเรื่อง

5) การจัดลำดับความสำคัญปัญหา เมื่อทราบปัญหาและศักยภาพชุมชนแล้ว สิ่งที่ต้องทำต่อไปคือการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยการให้เวทีประชุมเป็นผู้ตัดสินใจว่าปัญหาอะไรที่มีผลกระทบต่อคนในชุมชนมากอันดับหนึ่ง อันดับสอง หรืออันดับสาม พร้อมกับการให้เหตุผลประกอบสำหรับวิธีการนั้นถ้าจะให้ดีควรใช้วิธีการนำข้อมูลเกี่ยวกับตัวปัญหา เช่น สภาพ ผลกระทบ ความเรื้อรัง ความรุนแรง เป็นต้น มาจัดลำดับความสำคัญแทนการลงมติของที่ประชุม (Vote) การจัดลำดับ

ความสำคัญของปัญหาจะทำให้เราทราบว่ามีคนเขากำลังสนใจเรื่องอะไร และรู้เหตุผลของการที่เขาสนใจเรื่องนั้นๆ มาเป็นข้อมูลสำหรับการดำเนินการขั้นต่อไป

6) การวิเคราะห์ปัญหาเพื่อตัดสินใจเลือกโจทย์วิจัย ในการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อการค้นหาโจทย์วิจัย จะเป็นการวิเคราะห์ปัญหาในเบื้องต้นเพื่อให้เวทีประชุมเข้าใจร่วมกันและตัดสินใจเลือกประเด็นในการทำเป็นโจทย์วิจัยได้ง่ายขึ้น โดยจะนำเอาประเด็นเฉพาะที่เราจัดลำดับความสำคัญไว้มาทำการวิเคราะห์ทั้งในเชิงลึกและเชิงกว้าง การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสามารถมองปัญหาให้ลึกและกว้างได้ และการใช้การวิเคราะห์เชิงระบบ (System Analysis) และ การคิดเชิงระบบ (System Thinking) เข้ามาช่วยจะทำให้เราเข้าใจง่ายขึ้น โดยให้มีการมองธรรมชาติของปัญหาว่า ปัญหาหนึ่งๆมันไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆแต่มันจะมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นๆด้วย กล่าวคือปัญหาใดก็ตามก็จะมีสาเหตุที่หลากหลายสัมพันธ์กันหลายมิติ ดังเช่น มิติแนวราบ คือปรากฏการณ์ที่ปัญหาใดปัญหาหนึ่งจะมีสาเหตุหลักชุดหนึ่งที่เราเห็นได้ชัดเจนว่า ล้วนทำให้เกิดปัญหานั้น

มิติแนวตั้งและแนวลึก คือ แต่ละสาเหตุพื้นฐานของปัญหามีความเป็นระบบ และในระบบย่อยจะมีสาเหตุย่อยภายในของมันได้อีก

มิติแนวตั้งแบบเชื่อมโยงที่กว้างขึ้น เมื่อมองที่สาเหตุหลักอาจจะเกี่ยวข้องกับสาเหตุอื่นที่กว้างใหญ่กว่าตัวมัน เช่น ปัญหาด้านโครงสร้าง ปัญหาจากกระแสโลก เป็นต้น เมื่อวิเคราะห์ปัญหาแล้วเสร็จ ควรมีการประเมินความเป็นไปได้ในการทำการวิจัยโดยการเชื่อมโยงกับศักยภาพที่ชุมชนมี ให้ประเมินดูว่าประเด็นไหนเป็นปัญหาร่วมของคนในชุมชนมากที่สุด ความเป็นไปได้ที่จะประสบความสำเร็จภายในเวลาที่กำหนดหรือไม่ ถ้าทำแล้วจะยกระดับการเรียนรู้ของชุมชนได้หรือไม่ โดยให้ที่ประชุมตัดสินใจร่วมกัน

7) การกำหนดคำถามวิจัย เมื่อได้ประเด็นที่จะวิจัยร่วมกันแล้ว สิ่งที่คุณดำเนินการประชุมจะต้องถามที่ประชุมต่อคือ สิ่งที่คุณอยากรู้ อยากรหาคำตอบ ในประเด็นนี้คืออะไร จากนั้นจึงร่วมกันระดมความคิดเขียนลงบนกระดานและตกแต่งเป็นคำถามวิจัยที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของที่ประชุม

8) การกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย การกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยนั้นจะกำหนดต่อเนื่องจากการตั้งคำถามวิจัย โดยส่วนมากวัตถุประสงค์จะเป็นตัวกำหนดกิจกรรมและขอบเขตเนื้อหาการวิจัย ดังนั้นในการกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยมักจะตั้งคำถามร่วมกันว่า “ถ้าจะตอบคำถามวิจัยให้ได้จะต้องรู้หรือทำอะไรบ้าง?” โดยวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ออกมาส่วนมากจะมีให้เห็นในแนวนี้นี้คือ

ข้อที่ 1 เป็นการศึกษาริบทของชุมชนหรือเรื่องอื่นๆ

ข้อที่ 2 เป็นการศึกษาค้นข้อมูลเชิงประจักษ์ หรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง

ข้อที่ 3 เป็นการตั้งเพื่อตอบผลการศึกษาทั้งหมดจากโจทย์ ทั้งจากข้อมูลและผลการทดลองปฏิบัติการ

9) การกำหนดขั้นตอนวิธีการ ขั้นตอนนี้เป็นการออกแบบการทำวิจัยร่วมกัน วิธีการคือให้ทีมวิจัยนำวัตถุประสงค์มาแตกประเด็น ถ้าจะตอบวัตถุประสงค์ให้ได้จะต้องทำอะไรบ้าง โดยให้มีการกำหนดขั้นตอนและวิธีการแต่ละขั้นร่วมกันอย่างละเอียดให้เห็นว่าจะเริ่มจากขั้นตอนไหนและไปสิ้นสุดตรงไหน

10) การหาทีมวิจัยร่วม เมื่อได้ขั้นตอนวิธีการทำงานวิจัยแล้วควรมีการหาทีมทำงาน โดยมีหลักการตั้งคำถามเบื้องต้นว่า “งานวิจัยแบบนี้ควรมีใครเข้ามามีส่วนร่วมบ้างจึงจะทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ประสบความสำเร็จได้?” จากนั้นระดมรายชื่อในที่ประชุมเพื่อนำไปประกอบการร่างข้อเสนอโครงการวิจัย (Proposal) ต่อไป

หลังจากการได้ร่างข้อเสนอโครงการวิจัยแล้วสิ่งที่ควรทำในขั้นตอนต่อไปก็คือ การตั้งทีมยกร่างโครงการวิจัย และมีการนัดหมายประชุมอีกครั้งเพื่อช่วยกันปรับปรุงข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกัน

2.2.1.3 ช่วงหลังการจัดเวทีชุมชน

สิ่งที่ควรทำทุกครั้งหลังจากการจัดเวทีประชุมคือ การสรุปบทเรียนร่วมกันเพื่อประเมินกระบวนการเทคนิค วิธีการและประเมินผลที่ได้จากการจัดประชุมร่วมกัน ซึ่งจะเป็นเวทีสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนทำงานและจัดปรับกระบวนการจัดเวทีในครั้งต่อไปได้ ดังนั้นอาจจะเป็นอีกคาถาหนึ่งบทสำหรับกำกับกระบวนการจัดเวทีว่าทุกครั้งจะต้องมีการสรุปบทเรียนร่วมกัน

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน นักวิจัยจะต้องมีการติดประสานงานกับชุมชนก่อน เพื่อจะนัดหมายการจัดเวทีร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้าน และก่อนลงพื้นที่นักวิจัยต้องมีการเตรียมประเด็นคำถาม เครื่องมือ อุปกรณ์ ในการพัฒนาโจทย์ ก่อนทุกครั้ง เพื่อเป็นการป้องกันความผิดพลาดในการดำเนินการ และในระหว่างการจัดเวทีนักวิจัยควรมีการเขียนข้อมูลที่ชุมชนได้สะท้อนลงในกระดาษ หรือ กระดาษฟลิปชาร์ต เพื่อให้คนในเวทีได้รู้ว่า เขาได้สะท้อนข้อมูลอะไรไปบ้าง และที่สำคัญนักวิจัยต้องมีทักษะในการจับประเด็นการสนทนาพูดคุย พร้อมกับจัดหมวดหมู่ของข้อมูลปัญหาที่มีความใกล้เคียงกันควรอยู่ประเด็นเดียวกัน และหลังจากดำเนินการจัดเวทีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นักวิจัยควรสรุปบทเรียนการทำงาน หรือ AAR (After action review) เพื่อค้นหา

ข้อผิดพลาด และข้อมูลรวมทั้งเทคนิควิธีการที่เป็นจุดเด่น เพื่อจะนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไข และการนำไปใช้ประโยชน์ในเวทีครั้งต่อไป

2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วม นับเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกระดับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การติดตามประเมินผลในกิจกรรม/โครงการของชุมชน เป็นการสร้าง/ปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของกิจกรรม/โครงการ นั้น ปัจจุบัน แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (People Participation for Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนาทุกภาคส่วนหรือในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชน รวมพลังกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น (อุทิศ ทาหอม ,2556 : 45-46)

2.3.1 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา/สาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนาซึ่งเป็นขั้นตอนของการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ วิธีการตลอดจนแนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา เป็นส่วนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ เทคโนโลยี ฯลฯ จากองค์กรภาคีพัฒนา

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นตอนรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ซึ่งเป็นทั้งการได้รับผลประโยชน์ทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นการประเมินว่า การที่ประชาชนเข้าร่วมพัฒนา ได้ดำเนินการสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด การประเมินอาจประเมินแบบย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรืออาจประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมยอด (อุทิศ ทาหอม ,2556 : 45-46)

2.3.2 ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

การที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วม นอกจากการปลูกฝังจิตสำนึกแล้วจะต้องมีการส่งเสริมและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางซึ่งควรพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ดังนี้

2.3.2.1 ปัจจัยเกี่ยวกับกลไกของภาครัฐ ทั้งในระดับนโยบายมาตรการ และการปฏิบัติที่เอื้ออำนวย รวมทั้งการสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมของประชาชน จำเป็นที่จะต้องทำให้การพัฒนาเป็นระบบเปิดมีความเป็นประชาธิปไตย มีความโปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของประชาชน และมีการตรวจสอบได้

2.3.2.2 ปัจจัยด้านประชาชน ที่มีสำนึกต่อปัญหาและประโยชน์ร่วมมีสำนึกต่อความสามารถและภูมิปัญญาในการจัดการปัญหาซึ่งเกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ ซึ่งรวมถึงการสร้างพลังเชื่อมโยงในรูปกลุ่มองค์กร เครือข่ายและประชาสังคม

2.3.2.3 ปัจจัยด้านนักพัฒนาและองค์กรพัฒนา ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทในการส่งเสริมกระตุ้น สร้างจิตสำนึก เอื้ออำนวยกระบวนการพัฒนาสนับสนุนข้อมูลข่าวสารและทรัพยากรและร่วมเรียนรู้กับสมาชิกชุมชน

2.3.3 ปัญหาอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.3.3.1 อุปสรรคด้านการเมือง เกิดจากการไม่ได้กระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ประชาชน โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การปกครอง การบริหาร เศรษฐกิจ ถูกควบคุมโดยคนกลุ่มน้อยทหาร นายทุน และข้าราชการ ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการแจกแจงทรัพยากร

2.3.3.2 อุปสรรคด้านเศรษฐกิจ เกิดจากการขาดความสามารถในการพึ่งตนเอง อำนาจการต่อรองมีน้อย กระบวนการผลิต ปัจจัยการผลิตอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ความแตกต่างในสังคมด้านรายได้ อำนาจ และฐานะทางเศรษฐกิจ

2.2.3.3 อุปสรรคด้านวัฒนธรรม ขนบประเพณีในแต่ละพื้นที่ที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้เนื่องจากขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน/เผ่า (อุทิศ ทาหอม ,2556 : 45-46)

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า พอสรุปได้ว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะให้คนในชุมชนได้สะท้อนปัญหาความต้องการของตนเอง นักวิชาการ นักวิจัย ไม่ควรครอบงำทางความคิด หรือ มีประเด็นสิ่งที่ตนเองอยากจะทำอยู่แล้ว เพราะการทำงานจะก่อให้เกิดความยั่งยืน ผู้เป็นเจ้าของปัญหาต้องอยากที่จะทำ ไม่นักวิชาการ นักวิจัยอยากที่จะทำ ฉะนั้น การทำงานกับชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

2.4 แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ภายใต้แนวคิด และหลักการดังกล่าว จึงเกิดคำนิยามใหม่สำหรับงานวิจัยว่าเป็น “กระบวนการ ที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุป คำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” นั้นหมายความว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คนในชุมชน” เข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ โดยมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ ได้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูง และสามารถ ใช้กระบวนการนี้ ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุ เป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็คือ เน้นที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้าน ได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง ให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน และเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริง ในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุมเสวนา ถกเถียง) เป็นเครื่องมือ เพื่อให้คนในชุมชน ได้มีส่วนร่วม ทั้งกลุ่มชาวบ้าน ครู โรงเรียน เอ็นจีโอ สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ ที่จะเข้าร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึง การทำงาน อย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้น สิ่งสำคัญคือประเด็น“คำถาม” ต้องคมชัด โดยการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา“ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงาน บนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน”ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วว่าจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจน สามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” (คนในท้องถิ่น) นั่นเอง

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นนับว่าเป็นเรื่องใหม่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เริ่ม “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เมื่อปลายปี 2541 ซึ่งเมื่อเริ่มจากฐานคิดนี้ก็ทำให้ สกว. ต้องทบทวนแนวคิดและหาวิธีการทำงานใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับ “ลูกค้า” กลุ่มใหม่นี้ ตั้งแต่ทบทวนว่า “วิจัยคืออะไร” ไปถึงการกำหนดเรื่องวิจัย การสนับสนุนการทำวิจัยและการรายงานผลการวิจัยด้วยวิธีใหม่ ที่จะตอบสนองความต้องการและเงื่อนไขของชาวบ้านได้

ที่ผ่านมาชาวบ้านถูกทำให้เชื่อว่า การสร้างความรู้เป็นเรื่องของนักวิชาการ อาจารย์มหาวิทยาลัย นักศึกษาปริญญาโท โดยที่กระบวนการสร้างความรู้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวบ้านในลักษณะที่ชาวบ้านเป็นผู้

ถูกวิจัย ถูกถาม ถูกสังเกตเท่านั้นชาวบ้านมักถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างผลงานทางวิชาการให้นักวิจัย แพทย์ จะไม่มีที่ว่างให้ชาวบ้านในฐานะผู้สร้างความรู้ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านย่อมจะเข้าใจตัวเองมาที่สุด และปัญหาของชาวบ้านมีหลากหลาย หลาก ๆ เรื่องต้องการงานวิจัยเป็นเครื่องมือเพื่อหาคำตอบหรือทางเลือกที่เหมาะสม แต่มักพบเสมอว่า คนภายนอกที่เข้าไปพยายามช่วยแก้ปัญหาให้ยังไม่เข้าใจปัญหาที่แท้จริง และดูจะมีปัญหาให้แก้ไม่สิ้นสุด ในขณะที่ชาวบ้านรู้ปัญหาดีและคิดเองได้แต่ไม่เป็นระบบ ไม่เชื่อมโยงการแก้ไขปัญหาทิ้งสองวิธีจึงได้ผลเพียงชั่วคราว

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ริเริ่มขึ้นจึงเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบและเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง โดยมีกระบวนการทำงานเป็นเหตุเป็นผล งานวิจัยเช่นนี้ต่างจากงานวิจัยอื่น ๆ อย่างมากตรงที่มีได้เน้น “ผลงานวิจัย” เป็นหลัก แต่มองการวิจัยเป็น “กระบวนการ” ในฐานะ “เครื่องมือ” ที่จะเพิ่มพลัง (Empower) ชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตนเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังนั้น “ผลการวิจัย” ที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยนี้ มิใช่บทความทางวิชาการหรือเทคโนโลยี แต่คือ “คน” และ “กลุ่ม” ที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนร่วมกระบวนการวิจัย ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนทั้งในปัจจุบันและมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคต ในการชี้แนะและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไปด้วย

2.4.1 จุดกำเนิดของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากการแก้ไขปัญหาทั้งการปฏิรูประบบราชการ ระบบการศึกษา ระบบคมนาคม ระบบการขนส่ง พร้อมทั้งการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10 พร้อมกับกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2540 และ ปี พ.ศ. 2550 ที่เน้นปฏิบัติระบบการทำงานแนวใหม่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น มุ่งเน้นให้คนในท้องถิ่นเกิดจิตสำนึกรักในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งในปี พ.ศ. 2540 – 2544 ประเทศไทยได้ประสบปัญหาภัยวิกฤติเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาอย่างมากมาย เช่น ภาวะเงินเฟ้อ ว่างงาน ยากจน เศรษฐกิจตกต่ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจเป็นหลัก ไม่ให้ความสำคัญกับสังคม ปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ทำให้สังคมไทยได้ทบทวนกลับมามองที่รากเหง้าและวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง ทั้งฐานคิด ฐานวัฒนธรรม ฐานการผลิต ฐานทรัพยากร จึงได้เกิดคำถามที่ว่า ทำอย่างไรจะมีการจัดการอย่างคุ้มค่าและสามารถใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน พร้อมทั้งไม่ทำให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมตามมา จึงทำให้เกิด

ความคิดในการที่จะมุ่งเข้าไปที่ “ชุมชนเข้มแข็ง เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาประเทศ” ที่ผ่านมาประเทศไทย มุ่งเน้นการพัฒนาตามกระแสโลกจนเกินไป จึงก่อให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมากมาย พร้อมทั้งได้สร้างความขัดแย้งทางความคิดของคนในสังคมเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้คนในสังคมไทยยังเกิดความอ่อนแอทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ ตกอยู่ในกระแสของวัตถุนิยม ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านศีลธรรมและปัญหาสังคมเกิดขึ้นด้วย

การวิจัยได้เป็นส่วนหนึ่งในการเสนอทางออกและเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2544 (อ้างถึงใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาค 2548) ได้เสนอว่า การวิจัยตามแนวเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ผ่านมานั้นได้เป็นส่วนหนึ่งของทางออกในการพัฒนาสังคมมากกว่า แนววัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้ผลงานวิจัยกระแสหลักในอดีตที่ผ่านมาว่าได้ทำให้เราเข้าใจได้ถึงรากเหง้าของปัญหาการพัฒนาสังคมไทยที่มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นอย่างมาก กล่าวคือ **ประการแรก** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมโดยเน้นเมืองมากกว่าชนบท **ประการที่สอง** การพัฒนาสังคมในอดีตที่ผ่านมาได้เน้นการพึ่งพาทายนอกในหลากหลายรูปแบบ **ประการที่สาม** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาสร้างสังคมให้เกิดการไร้ศีลธรรมและจิตใจโดยเป็นการทำลายต้นทุนทางสังคมอย่างประเมินค่ามิได้ **ประการที่สี่** การพัฒนาสังคมของไทยไม่เน้นการมีส่วนร่วม จึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นอ่อนแอไม่มีส่วนร่วมในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของตนเอง **ประการที่ห้า** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาได้ทำลายสภาวะสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาเข้าสู่ระบบการตลาดของสังคม **ประการสุดท้าย** การพัฒนาที่ผ่านมาได้เน้นทิศทางเดียวให้เป็นมาตรฐานเดียวทั่วประเทศโดยไม่สนใจทางเลือกของท้องถิ่น ดังนั้น การวิจัยที่ผ่านมาไม่ต้องโทษที่คุ้มค่ากับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเห็นได้ชัดเจน เพราะการวิจัยที่ผ่านมาคนทำวิจัยเป็นนักวิชาการ นักวิจัย เป็นคนทำ ซึ่งเป็นงานวิจัยแบบปัจเจก เน้นการสร้างองค์ความรู้แต่ไม่ได้มุ่งสู่การพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง ซึ่งที่ผ่านมา กระบวนการวิจัย ได้ถูกเสนอให้เป็นเครื่องมือของภาครัฐในการตั้งคำถามวิจัย ออกแบบ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดทางเลือกทางออกในการพัฒนาประเทศ แต่ผลการวิจัยกลับแก้ไขปัญหาไม่ตรงจุด เพราะคนที่ทำวิจัยเป็นนักวิชาการ พอเก็บข้อมูลมาเสร็จแล้วก็วิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแต่สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เหตุผลที่จะต้องเสมอไป ซึ่งจากการทำวิจัยที่ผ่านมาเราท่านทั้งหลายจะเห็นงานวิจัยอยู่เพียง 2 สำนัก คือ สำนักวิจัยเชิงปริมาณ เน้นการทดสอบทฤษฎีว่ามีความน่าเชื่อถือมากน้อยขนาดไหน ทฤษฎีเหล่านี้ยังใช้ได้กับเหตุการณ์ปัจจุบันหรือไม่ จุดสังเกตเมื่อไรที่เราเห็นแบบสอบถาม เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง หรือ จะเป็น 5 4 3 2 1 อยู่ในแบบสอบถามให้เราได้ทำ

เครื่องหมายถูก / นี่เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ ส่วนงานวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการสร้างแนวคิดทฤษฎีใหม่ขึ้นมา เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป งานวิจัยเชิงคุณภาพจะมีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้ประเด็นการสัมภาษณ์เจาะลึก สทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อให้ได้ข้อมูลออกมาว่า คนที่แสดงอาการแบบนี้ เป็นอะไร มีอะไรซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจ เน้นอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อะไรทำไม เพราะอะไร ซึ่งเป็นการงานวิจัยที่เน้นการอธิบายแต่ไม่ค้นในชุมชนค้นหาทางออกของตนเอง จึงได้มีสำนึกที่ 3 เกิดขึ้น คือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือ เน้นให้ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของปัญหา เป็นผู้ที่มีมือปฏิบัติเอง วิจัยด้วยตนเอง โดยมีพี่เลี้ยงที่มีความชำนาญเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น นักวิชาการเข้ามาร่วมกับคนในชุมชนในการแก้ไขปัญหา ซึ่งเกิดการผสมผสานระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชนมาร่วมกันทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาในระดับฐานราก ศ.เสนห์ จามริก ได้กล่าวในหนังสือคู่มืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่า การวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่จะพัฒนาท้องถิ่นนั้น ได้ก้าวเดินไปในกระบวนการของการพัฒนา ผมขอเน้นคำว่า “กระบวนการ” ไม่ควรเน้นว่า “เป้าหมาย” แต่ว่าเป็นกระบวนการ ที่จะนำไปสู่ขีดความสามารถในการพัฒนาตัวเอง หลักการหรือเป้าหมายสำคัญในการวิจัย เพื่อพัฒนาท้องถิ่น คงต้องมองไปในแนวทางในแสงสว่างใหม่ เพื่อที่จะได้มีเป้าหมาย 3 ประการด้วยกัน คือ เพื่อให้ท้องถิ่นนั้นสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถพึ่งตนเองได้ และก็พัฒนาอย่างยั่งยืน หมายความว่า เป็นความยั่งยืนทั้งตัวเอง ยั่งยืนในฐานทรัพยากรธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อม ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ได้กล่าวในหนังสือคู่มืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่า การวิจัยเพื่อท้องถิ่น ลักษณะสำคัญของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่

1. คนในท้องถิ่น (ไม่ใช่ชนวิจัย) เป็นผู้ตั้งโจทย์ และเป็นผู้ทำกิจกรรมส่วนใหญ่ของการวิจัยนั้น นักวิจัยอยู่ในลักษณะเป็นผู้ช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก มากกว่าเป็นผู้ทำกิจกรรมหลัก
2. เป็นการวิจัยปลายทาง เพื่อทดลองประยุกต์ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีในบริบทของท้องถิ่นมากกว่า เป็นการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ มีลักษณะเป็น

R & D คือการวิจัยและพัฒนา

D & R คือการพัฒนามากกว่าวิจัย การวิจัยเป็นเพียงส่วนเล็กๆ หรือ

D,r&M คือนอกจากการวิจัย พัฒนาแล้ว ยังอาจมีการเคลื่อนไหวสังคม (Movement) อยู่ด้วย

PAR (Participatory Action Research) คือ เป็นการวิจัยที่คนในชุมชน – ท้องถิ่น มีส่วนร่วมหรือจริงๆ แล้วอาจเป็นผู้แสดงบทบาทหลัก

3. อาจมีการสร้างทฤษฎีใหม่จากข้อมูลภายในประเทศ ซึ่งหมายความว่าข้อมูลจากหลายๆ โครงการย่อย เมื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ร่วมกัน อาจเกิดทฤษฎีใหม่ ผู้ที่จะทำเช่นนี้ได้ จะต้องเป็นนักวิจัยเชิงทฤษฎีที่มีความสามารถสูงมาก การวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงควรมีนักวิจัยเชิงทฤษฎี ที่มีความสามารถและประสบการณ์สูง เข้าร่วมด้วย

4. เป็นการวิจัยแบบองค์รวม (Holistic หรือ Integrated) ไม่แยกสาขาวิชา มีลักษณะการดำเนินการเป็นสหวิชา และจะต้องส่งเสริม ให้มีการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการวิจัยด้านการจัดการเพื่อชุมชนท้องถิ่นให้มากขึ้น เพราะในปัจจุบัน การวิจัยในท้องถิ่น ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและด้านการจัดการยังมีน้อยมาก

ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง ได้กล่าวเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ว่า เป็นงานวิจัยการเชื่อมร้อยกลุ่มคนเข้ามาทำงานในการพัฒนา เช่น กลุ่มนักวิชาการ ข้าราชการ เอ็นจีโอ และชาวบ้าน ได้เข้ามาร่วมกันทำงานในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัย จะช่วยได้ คือ ช่วยแยกแยะประเด็น วิเคราะห์สาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไขของปัญหา และมองหาทางออกสักทางหนึ่งเพื่อทดลองทำ นักเล่นว่ารู้ดีว่าวิธีแก้จะต้องนั่งลง ตั้งสติดีดี แล้วค่อยๆ แก่ทีละเปลาะ มองหา ปมที่หลวมๆ พอจะแก้ได้ก่อน ถ้ามองหิ้งก้อนที่ยิ่งเหยิงนั้นก็อาจจะหมดกำลังใจ ออกไปซื้อป่านขดใหม่ดีกว่า แต่ **“ชุมชน”** ใหม่ไม่มีขาย **“อยากได้ต้องร่วมสร้าง”** จากนั้นท่านก็ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีจุดดีหลายอย่าง เช่น **หนึ่ง** การวิจัยในแนวนี้ **“เกาถูกที่คัน”** มาก หลายคนบอกว่า **“อยากเห็นอย่างนี้มานานแล้ว”** เพราะเป็นความพยายามแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ใช้เหตุผลและข้อมูล แทนที่จะใช้ความรุนแรง **สอง** งานส่วนใหญ่ไม่ได้เริ่มจากศูนย์ แต่เป็นการ **“ต่อยอด”** จากฐานเดิมที่ชุมชนมีอยู่ รวมทั้งจากที่โครงการไปเริ่มไว้แล้ว เช่น โครงการลงทุนเพื่อสังคม เป็นต้น **สาม** ชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ กำลังเริ่มหัดคิดทำวิจัย จำเป็นต้องมี **“พี่เลี้ยง”** คอยสนับสนุน คอยเชียร์ ช่วยประสานให้บ้างจึงจะไปได้ดี **สี่** **“พี่เลี้ยง”** ส่วนใหญ่เป็นแบบกันเอง ไม่เป็นทางการ แต่หน่วยงานของรัฐในพื้นที่ ก็มีบทบาทเหมือนกันในการเป็น **“พี่เลี้ยง”** นี้ ถ้าเจ้าหน้าที่รัฐเข้าใจและอำนวยความสะดวกให้บ้าง (แต่ไม่ต้องไปตัดสินใจแทน) ชุมชนก็จะหัดแก้ไขปัญหาได้เองและเติบโตเข้มแข็งได้เร็ว และ **ห้า** ทำอย่างไรจะสื่อสารเรื่องเหล่านี้ให้กับคนไทยส่วนใหญ่ได้ทราบ ได้เข้าใจชุมชน เข้าใจคุณค่าของสิ่งที่เขากำลังทำ และช่วยให้กำลังใจ สนับสนุนบ้างเท่าที่จะทำได้

จากความหมายข้างต้นพอสรุปได้ว่า กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมายถึง **จิงวา (ภาษาอีสาน)** คือ ข้อสงสัย ของคนนอกชุมชน และก็นคนในชุมชน มีความสงสัยในประเด็นปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นภายในชุมชนตรงกัน และก็ลงมือกัน **ซอกหา (ภาษาอีสาน)** การค้นหาคำตอบ อย่างเป็นระบบระเบียบเป็นขั้น

เป็นตอนตามระเบียบวิธีวิจัย เพื่อตอบคำถามคำว่า **จิงวา** ให้ได้ว่า ปัญหาเหล่านั้นเกิดขึ้นจากอะไร และมีความรุนแรงมาแค่ไหน ถ้าไม่ได้รับการแก้ไขจะก่อให้เกิดปัญหาอะไรตามมา หากจะถามว่า **การชอกหา** คนที่จะเป็นคนชอกหา ก็คือ ประชาชนในพื้นที่เป็นคน **ชอกหา (ค้นหา)** ปัญหาด้วยตนเอง เพราะปัญหาภายในชุมชนคนในชุมชนเป็นคนที่รู้ดีที่สุด โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูล ทดลองปฏิบัติการ วิเคราะห์ปัญหา เพื่อนำไปสู่การค้นหาทางออกให้กับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะมุ่งเข้าไปที่ชุมชนท้องถิ่น เป็นตัวตั้ง และแก้ไขปัญหาของตนเอง นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นแค่พี่เลี้ยงคอยแนะนำปรึกษาเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากในอดีต ผู้ที่ **“จิงวา (สงสัย)”** นี้มักจะเป็นนักวิชาการ ครูบา อาจารย์ คำถาม หรือข้อสงสัยก็มาจากกลุ่มคนเหล่านั้น พอมีการวิจัยเสร็จสิ้นก็ตอบคำถามของคนกลุ่มนี้ได้เพียงอย่างเดียว แต่ตอบคำถามชาวบ้านไม่ได้ เพราะชาวบ้านไม่ได้เป็นคนตั้งคำถาม ดังนั้น ถ้าจะให้งานวิจัยเป็นประโยชน์กับชาวบ้านจริง ๆ ชาวบ้านต้องเป็นผู้ **“จิงวา (สงสัย)”** เสียเอง ต้องเป็นผู้ตั้งคำถาม และต้องเป็นผู้ทำ บางท่านอาจจะสงสัยว่า หากทำเช่นนี้ “งานวิจัยทำแล้วใช้ได้หรือไม่?” ตอบได้คำเดียวว่า ใช้ได้ และใช้ได้ถูกจุดด้วย เพราะคนจะใช้ประโยชน์นั้นเองเป็นผู้กำหนดเรื่องที่จะทำ ไม่ต้องถามว่า “ทำแล้วชาวบ้านได้อะไร” เพราะชาวบ้านเองเป็นคนทำ ทำแล้วก็จะแก้ปัญหามาของตัวเองได้ หรือถ้าแก้ไม่ได้ คนทำก็จะได้บทเรียนสำหรับลองทำวิธีอื่นต่อไป จนกว่าจะพอใจ ทั้งนี้การเลือกว่าจะทำเรื่องอะไรอยู่ที่ชาวบ้าน โดยเลือกรื่องที่พอทำได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นปัญหาใหญ่โต ไม่ต้องพึ่งพาคนอื่นมากนัก แล้วค่อย ๆ ทำเรื่องที่ใหญ่ขึ้นไปเรื่อย ๆ เพื่อนำไปสู่การสร้างความสุขของคนในพื้นที่ พร้อมทั้งเกิดกระบวนการพัฒนาในมิติใหม่ที่เน้นชุมชนเป็นฐานรากในพัฒนาประเทศ

ภาพที่ 2.2 ฐานคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : อุทิศ ทาหอม

หากใช้กระบวนการวิจัยเข้าจับก็จะทำงานเป็นขั้นตอน โดยเริ่มต้นด้วย คำถามสองข้อว่า “ขณะนี้ น้ำคลองสกปรกมากน้อยแค่ไหน ? มีอะไรในน้ำที่เป็นสิ่งสกปรก ? และ “สิ่งสกปรกเหล่านี้มาจากไหน” ใครเป็นผู้ทิ้งลงมา?” เป็นต้น เพื่อให้ทราบ “สภาพที่เป็นอยู่” และ “ต้นเหตุ” ที่ชัดเจนก่อนจะลงมือทำ แก้ไขปัญหาในการตอบคำถามสองข้อนี้ คนในชุมชนเองจะเป็นผู้หา “ข้อมูล” เป็นคนออกสำรวจ สอบถาม สังเกต (โดยอาจมีผู้รู้จากภายนอกช่วยบ้างบางเรื่อง) แล้วนำมาถกเถียงกันจนได้ข้อสรุป ข้อสรุป นี้จะเป็นจริงหรือไม่จริงก็แล้วแต่ แต่เป็นความเห็นของชุมชน ซึ่งจะต้องทดลองทำต่อไปว่าจริงหรือไม่ งาน ส่วนแรกนี้เป็นงานวิจัยที่สำคัญมาก เพราะเป็นงานที่จะบอกว่าต้นเหตุของปัญหาอยู่ที่ไหน จะได้แก้ไขให้ถูก จุด ซึ่งต้องทำด้วยเหตุและผลเป็นหลัก ต้องมองค่อนข้างกว้างว่าปัญหาคงจะมีหลายสาเหตุ ไม่ได้มุ่งจะ กล่าวโทษเหตุใดเหตุหนึ่งหรือคนใดคนหนึ่งระหว่างการทำงานส่วนแรกนี้คนในชุมชนเองก็จะเข้าใจปัญหา เช่น ชุมชนบ้านโพธิ์ตึก ที่ได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำเน่าเสียลงสู่ลำคลองห้วยตองแหวด ของ หอพัก เทศบาล อบต.ร้านคำ จนทำวิถีในชุมชนเปลี่ยนไป จากที่คนในชุมชนเคยใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค แต่

ในขณะนี้น้ำในห้วยตองแหวดใช้ไม่ได้อีกแล้ว น้ำเริ่มเน่า ปลาเริ่มตาย จากนั้นคนในชุมชนร่วมกับนักวิชาการมาค้นหา jointly ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาห้วยตองแหวด โดยให้คนในชุมชนเป็นเก็บรวบรวมข้อมูลเอง ค้นหาคำตอบเอง โดยมีนักวิชาการเป็นคนคอยแนะนำปรึกษาเท่านั้น จนในที่สุดก็ได้เกิดการแก้ไขปัญหาทางออกร่วมกัน ซึ่งได้เขียนไว้ในบทที่ 4 ฉะนั้น งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นการปลดปล่อยทางปัญญาให้กับชาวบ้าน ได้เกิดความรู้สึกความตระหนักในการแก้ไขปัญหาตนเอง เกิดการร่วมกลุ่มคนเล็กคนน้อยเข้ามาแก้ไขปัญหา พร้อมทั้ง ค้นหาทางเลือกและทางออกของชุมชนท้องถิ่นโดยมือของชาวบ้าน

ภาพที่ 2.3 การร่วมกลุ่มในการแก้ไขปัญหาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : อุทิศ ทาหอม

2.4.2 การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research – CBR)

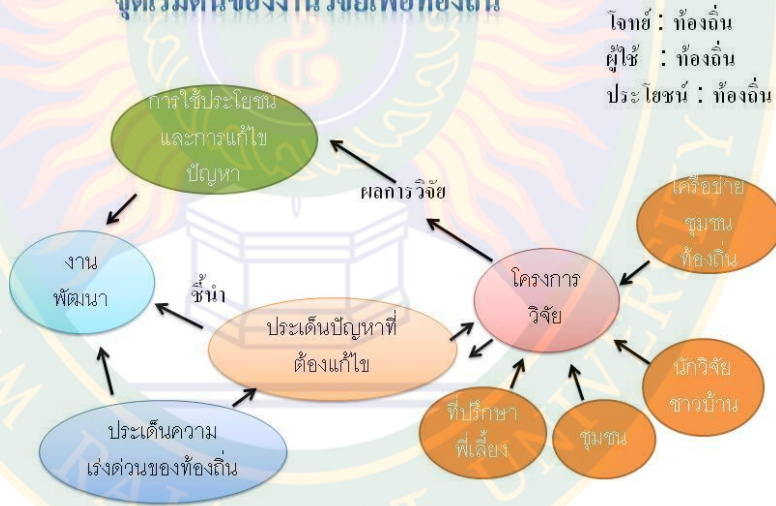
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เริ่มเมื่อต้น ปี พ.ศ. 2541 โดยตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไรจะให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย” การตอบคำถามแบบนี้ต้องมองย้อนกลับไปชุมชนท้องถิ่น โดยให้

คนในท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดโจทย์วิจัยเพื่อตอบคำถามของตัวเอง ถึงแม้ว่าประเด็นเร่งด่วนบางประเด็นจะสามารถจัดกระบวนการ จัดงบประมาณเพื่อนำไปสู่งานหรือโครงการพัฒนาได้ แต่ก็มีคามจำเป็นที่จะต้องให้คนในชุมชนเข้ามาศึกษา รวบรวม ร่วมค้นคว้าหาข้อมูล มีการวางแผนการทำงานร่วมกัน มีการวิเคราะห์และสรุปทเรียนเพื่อไปตอบประเด็นปัญหาของท้องถิ่น โดยมีพี่เลี้ยง มีที่ปรึกษา และมีเครือข่ายในชุมชนท้องถิ่นมาร่วมกันทำงาน งานวิจัยแบบนี้จึงมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาพร้อมทั้งนำไปสู่การชี้้นำการพัฒนาในชุมชนท้องถิ่นได้ดี ฐานคิดของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือหัวใจของของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเน้นการมุ่งเข้าไปที่ชุมชนท้องถิ่น ให้รู้จักตนเอง เข้าใจปัญหาตนเอง และทดลอง แก้ไขด้วยตนเอง

การวิจัย ➡ เพื่อ ➡ ท้องถิ่น ↓

- ปัญหาจากชุมชนท้องถิ่น
- ชุมชนเป็นนักวิจัย/ปฏิบัติการ/นักวิชาการเป็นผู้มีส่วนร่วม
- มีปฏิบัติการค้นหาคำตอบ

จุดเริ่มต้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

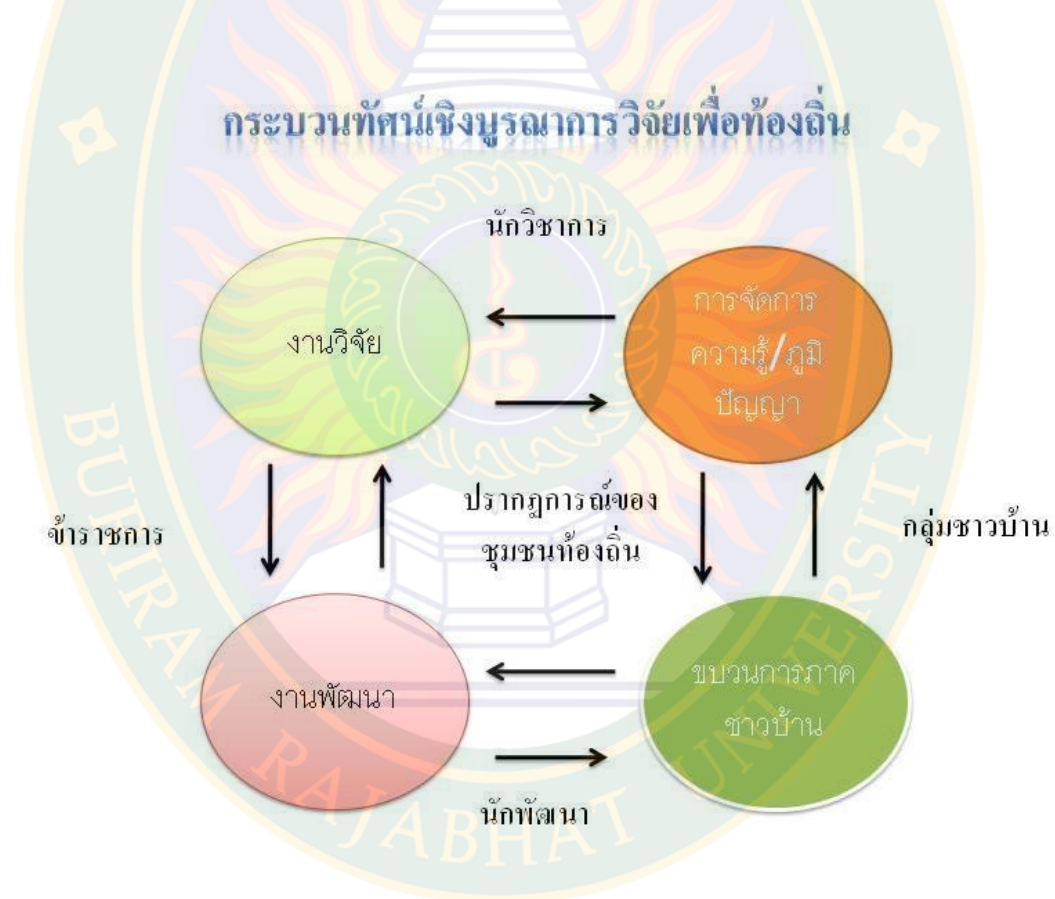

โจทย์ : ท้องถิ่น
ผู้ใช้ : ท้องถิ่น
ประโยชน์ : ท้องถิ่น

ภาพที่ 2.4 จุดเริ่มต้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ,

กระบวนการทำงานวิจัยและผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่แตกต่างจากเดิม อันเป็นกระบวนการเชิงบูรณาการโดยถือเอาปัญหาหรือปรากฏการณ์ในชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้งและเป็นงานที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันสร้างพื้นที่และจุดยืนขึ้นมา ผลงานวิจัยแบบนี้ เน้นที่กระบวนการพัฒนาคนและเชื่อมโยงในหลาย ๆ ด้านส่วนเข้าด้วยกัน โดยอาศัยเวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือนำทางกระบวนการวิจัยแบบนี้เป็นการเน้นให้มองเห็นการเชื่อมโยง ถักทอ และร้อยเรียงกัน ระหว่างงานวิจัยกับงานพัฒนา ระหว่างวิจัยกับการจัดการจัดการความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ระหว่างงานวิจัยกับความเคลื่อนไหวของขบวนการภาคชาวบ้านรวมทั้งการผสมกลมกลืนเอื้ออาทรต่อกัน ระหว่างนักวิจัยที่เป็นชาวบ้าน กับข้าราชการ นักพัฒนา และนักวิชาการ

ภาพที่ 2.5 กระบวนการเชิงบูรณาการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สำนักงานกองทุนสนับสนุน

การวิจัย , 2548: 22

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงถูกเสนอเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์การวิจัยแบบเดิม มาสู่กระบวนการทัศน์การวิจัยเพื่อท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ กระบวนการทัศน์งานวิจัยจึงเป็นการทำงานเพื่อเสริมรากฐานเดิมของชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ประการแรก เป็นการสร้างและผสมผสาน รวมทั้งการปรับใช้ภูมิปัญญา ความรู้ท้องถิ่น ประการต่อมา เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมและความเชื่อของท้องถิ่นให้เกื้อกูลและยั่งยืน ประการที่สาม เป็นการช่วยเสริมวิธีการจัดการฐานทรัพยากรของชุมชนให้เอื้อและหนุนช่วยต่อการดำรงชีพ และประการสุดท้าย เป็นการเพิ่มศักยภาพของเครือข่ายการทำงานในท้องถิ่นภาคประชาชนที่มีมาอยู่ช้านานแล้ว ให้มีวิธีการทำงานและจัดการกับปัญหาของตนเองได้ดีขึ้น

ภาพที่ 2.6 ข้อเสนอทางเลือกวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , 2548: 23

ดังนั้น เป้าหมายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงเปรียบเสมือนการสร้างสะพานเพื่อเชื่อมต่อระหว่างองค์ความรู้ใหม่และองค์ความรู้เดิม โดยมุ่งสร้างนักวิจัยในท้องถิ่น สร้างองค์ความรู้สืบสานองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่และเครือข่ายการทำงานในชุมชนท้องถิ่น พร้อมทั้งไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในระดับนโยบาย และมาตรการทางสังคมที่หลากหลาย ๆ ระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ จากเป้าหมายดังกล่าว งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมุ่งเน้นประเด็นคำถามและคำถามอยู่ที่คนในชุมชน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนช่วยกันระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาของตนเอง กระบวนการรวบรวมข้อมูล วางแผนดำเนินการ วิเคราะห์และทดลองปฏิบัติ คนในชุมชนเป็นคนดำเนินการทั้งสิ้น นักวิชาการ นักพัฒนา เป็นแค่ผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ เป็นคนคอยกระตุ้นให้คนในชุมชนได้คิด และเสนอแนะเพิ่มเติมสิ่งที่ขาดให้ เพื่อทำให้เกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

2.4.3 ขั้นตอนของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research – CBR)

2.4.3.1 ระยะเตรียมการ

1) ในขั้นตอนการพัฒนาโครงการเริ่มต้นตั้งแต่ก่อนที่จะมาเป็นโครงการวิจัยโดยมีทีมพี่เลี้ยงเข้าไปจัดเวทีพูดคุยทำความเข้าใจเรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และการจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาเพื่อหาโจทย์ในการวิจัยและจัดทำข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชน เรียกว่าพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนบ้านโพธิ์ตาก ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน แกนนำทีมวิจัยชุมชน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้อาวุโสและเยาวชน เพื่อจัดทำโครงการเสนอต่อแหล่งทุน โดยให้ผู้เข้าร่วมในเวทีประชาคมช่วยกันมองหมู่บ้านตนเองว่า เป็นยังไง มีปัญหาอะไร อย่างไร บางหมู่บ้านอาจมีหลายปัญหา เช่น น้ำแล้ง น้ำท่วม หนี้สิน ปัญหาในการผลิต ปัญหาในการจัดการผลผลิต ปัญหาสุขภาพ ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคม วัฒนธรรม แห้งแล้ง เป็นต้น ซึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการวิเคราะห์ร่วมกันของชุมชนว่าจะตัดสินใจว่าจะทำวิจัยกันเรื่องอะไร ซึ่งกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เน้นให้คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันสะท้อนปัญหา เพราะว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไม่ใช่เป็นการทำคนเดียวแต่เป็นการทำเป็นหมู่ เป็นคณะ เป็นทีม และหากได้ประเด็นปัญหาร่วมกันที่จะทำวิจัยแล้ว ก็จะมีการค้นหาอาสาสมัครที่จะเข้ามาร่วมเป็นทีมวิจัย พร้อมทั้งมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานร่วมกันเพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่ได้วางร่วมกันไว้

2) จัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจโครงการ แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุม ในเวทีชี้แจงโครงการประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เยาวชน และผู้สนใจในการที่จะเข้าร่วมแก้ไขปัญหาร่วมกัน

3) ทีมวิจัยร่วมกันออกแบบเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล จะไปสัมภาษณ์ สอบถามใครใคร จะใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบไหน และใครจะเป็นผู้ให้ข้อมูล พร้อมแบ่งกลุ่มและฝึกซ้อม การเก็บข้อมูล และลงเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่ทีมวิจัยเป็นผู้คัดเลือกร่วมกัน ซึ่งข้อมูลที่จะเก็บ ประกอบด้วย

- ข้อมูลบริบทของชุมชน ว่ามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างไร เรามี ทรัพยากรอะไรบ้าง มีกลุ่มมีผู้นำ มีเครือข่ายติดตระกูลไหนที่มาก่อตั้งหมู่บ้าน การประกอบอาชีพหลัก อาชีพ รองเป็นอย่างไร มีความเชื่อวัฒนธรรมประเพณีอะไรบ้าง และตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมันเกิดการ เปลี่ยนแปลงอะไร นักวิจัยอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกในระดับบุคคล และใช้สนทนากลุ่ม ซึ่งทีมวิจัย จะร่วมกันคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะไปสัมภาษณ์ และจัดกลุ่มเสวนาย่อย

- ข้อมูลสภาพทั่วไปเกี่ยวกับปัญหาที่ทำ เช่น ศึกษาระบบนิเวศน์ชุมชน ก็ต้อง ถามเรื่อง สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นอย่างไร มีแหล่งน้ำ ป่าไม้ที่ไหนบ้าง ลักษณะการใช้ประโยชน์เป็น อย่างไร จากอดีตถึงปัจจุบัน รวมถึงผลกระทบด้านการพัฒนาการเมือง

4) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการการเก็บข้อมูลแก่ทีมวิจัย ได้แก่

- อบรมเชิงปฏิบัติการและซักซ้อมวิธีการเก็บข้อมูลบริบทชุมชนว่าจะใช้เทคนิค กระบวนการอย่างไรให้ได้ข้อมูลมาอย่างครบถ้วน หากยังไม่ครบถ้วนจะมีวิธีการตรวจสอบเช็คอย่างไร รวมทั้ง มีการชี้แจงวัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูลดังกล่าวให้กับทีมวิจัยซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กรรมการ หมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เยาวชน และผู้สนใจ

- อบรมเชิงปฏิบัติการและซักซ้อมวิธีการเก็บข้อมูล ชี้แจงวัตถุประสงค์และ เป้าหมายการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา

5) ทีมวิจัยซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน แกนนำ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำ หมู่บ้าน (อสม.) เยาวชน และผู้สนใจร่วมกันจัดหมวดหมู่ เรียบเรียง วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อ นำเสนอข้อมูลที่เก็บได้ให้ชุมชนรับรู้

6) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับประเด็น ที่ศึกษา โดยการเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เข้ามารับฟัง รับทราบปัญหาที่ชุมชนกำลังดำเนินแก้ไข ปัญหา ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล สถานศึกษา ผู้ประกอบธุรกิจในพื้นที่ และ

องค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เข้ามารับทราบพร้อมทั้งการค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาแบบภาคี เครือข่าย

2.4.3.2 ระยะเวลาปฏิบัติการ

1) ในขั้นตอนการหาทางเลือก หลังจากมีการสรุปข้อมูลผลการศึกษาแล้วทำให้เรารู้ว่า ปัญหาเรื่องนี้เป็นอย่างไร มีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง ถ้าจะหาทางออกทางเลือกในการพัฒนาควรจะเป็นอย่างไร ทางเลือกในการพัฒนาก็เกิดจากกระบวนการการศึกษาข้อมูลตรงนี้ว่าข้อมูลตรงนี้ที่บ่งชี้บอกว่า ควรจะทำอย่างไร และจะทำอันไหนก่อนหลัง การหาทางออกอาจจะใช้ข้อมูลในพื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหามาเป็นแบบอย่าง และนำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนเอง และวางแผนร่วมกันว่าจะทำอย่างไรต่อไป เช่น การวางแผนการสร้างศาลาประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

2) การทดลองปฏิบัติการ ทีมนักวิจัยดำเนินการตามแผนสิ่งที่ดำเนินการไปนั้น มีปัญหาอุปสรรคอะไร สาเหตุที่ทำให้เป็นปัญหา จากนั้นทีมวิจัยก็นำมาสรุปผล เพื่อนำไปสู่ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น จากนั้นก็อาจจะมีการทดลองปฏิบัติเป็นครั้งที่ 2 เพื่อเป็นการตรวจสอบความแน่ใจอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการทดลองปฏิบัติการจะทำสัก 3-4 ครั้งก็ได้ เพื่อให้เกิดความแน่ใจและก็ได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม เพราะงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการวิจัยที่มีความยืดหยุ่นสูงไม่มีระเบียบวิธีการที่ตายตัว เป้าหมายก็คือทำให้ชุมชนเกิดการจัดการตนเอง รู้จักตนเอง แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

2.4.3.3 ระยะเวลาสรุปและประเมินผล

1) จากการทดลองปฏิบัติการแล้วก็มาถึงขั้นสุดท้ายของงานวิจัยก็คือสรุปวิเคราะห์ผล และข้อเสนอแนะ ว่าได้คำตอบอะไรบ้าง และมีการขยายผลต่อได้อย่างไร สิ่งเหล่านี้ที่วิจัยในชุมชนต้องช่วยกันวิเคราะห์ว่า การดำเนินงานที่ผ่านมาได้เรียนรู้อะไรบ้าง และจะนำไปสู่การขยายผลต่ออย่างไร

2) ในขั้นเสนอผล/รายงาน ระบบการเสนอผลรายงานอาจจะมีหลายแบบ เช่น การจัดเวทีนำเสนอผลการศึกษา โดยเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมารับทราบ รับฟังปัญหา หรือ แสดงผลการศึกษาเป็นรูปเล่มรายงานการวิจัย ก็ได้ หรือจะทำทั้งอย่างก็ได้

3) ในขั้นนำไปใช้/ขยายผล ถ้าผลการศึกษามีวิจัยได้ผลจริงที่ทีมวิจัยได้ทำก็จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดได้ หรืออาจจะเกิดเป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการตนเอง พร้อมทั้งทำให้หน่วยงานในระดับพื้นที่นำไปบรรจุเข้าไปในแผนงานของตนเอง ในการแก้ไขปัญหาชุมชน เป็นต้น

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นงานวิจัยลูกกลายพันธุ์ ที่เกิดการผสมผสานแนวคิด งานวิจัยเชิงปริมาณ งานวิจัยเชิงคุณภาพ งานวิจัยเชิงทดลอง มาสู่เป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพราะลักษณะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ โจทย์วิจัยต้องมาจากความต้องการของชุมชน ชุมชนต้องเป็นผู้ร่วมวิจัย และมีปฏิบัติการแก้ไขปัญหาคด้วย ฉะนั้น งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงเป็นงานวิจัยที่จะค้นหาความต้องการของชุมชนที่แท้จริง ให้คนในชุมชนเป็นเจ้าของปัญหา จากประสบการณ์ทำงานของผู้วิจัย พบว่า การค้นหาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน อาจจะต้องใช้เวลา ต้องจัดเวทีระดมสมองร่วมกับชุมชนหลายครั้ง และในเวทีแรก นักวิจัยควรจะเป็นการทำทำความเข้าใจสภาพปัญหาในภาพรวม และพร้อมสร้างความคุ้นเคยสนิทสนมกับชุมชนก่อนเป็นอันดับแรก เพราะถ้าหากจะให้คนในชุมชนสะท้อนปัญหาที่อยู่ลึก จำเป็นต้องใช้เวลา ไม่ใช่แค่เวทีเดียว หรือศึกษาข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิแล้วนำมาสรุปเป็นปัญหา และกำหนดเป็นโจทย์วิจัย เพราะปัญหาจากเอกสารที่ศึกษา อาจจะไม่ได้อธิบายครอบคลุมสิ่งที่ชุมชนต้องการทั้งหมด นักวิจัยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ปฏิสัมพันธ์ร่วมกับคนในชุมชน ผศ.ดร.บุญชร แก้วส่อง ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้กล่าวอยู่เป็นประจำว่า การได้มาซึ่งโจทย์วิจัยไม่ใช่แค่จัดเวทีร่วมกับชุมชน แค่ครั้งเดียว หรือศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ แต่การจัดเวทีอาจจะทำได้หลายครั้ง บางพื้นที่ใช้เวทีเกือบเป็นปีถึงได้โจทย์ร่วมกับชุมชน เพราะลักษณะงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นการสร้าง พุทธ คือ ผู้รู้ ให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ด้วย ธรรมชาติ ได้นำปัญหาที่ได้สะท้อนไปสู่การปฏิบัติ สุดท้ายคือ สังฆะ คือ เกิดผู้นำการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน คนในชุมชนต้องรู้จักตนเองให้มากขึ้น รู้จักการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง

ภาพที่ 2.7 ขั้นตอนกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : อุทิศ ทาหอม , 2556 : 108

2.4.4 งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : ความเป็นชุมชนและกลุ่มประชาคม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม หรืองานวิจัยแบบ PAR มุ่งดำเนินการวิจัยที่นำไปสู่การแก้ปัญหาของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีแนวคิดและแนวปฏิบัติการในหลายลักษณะ และในแต่ละลักษณะก็จะมีผลกับสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นับแต่ลักษณะของสภาพปัญหาและความจำเป็น สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ศักยภาพและทุนทางสังคมภายในชุมชนท้องถิ่น ระบบและโครงสร้างของสังคมที่เป็นระบบใหญ่และมีอิทธิพลอย่างใกล้ชิดต่อสิ่งนั้น เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ก็จะมีผลต่อการที่จะต้องออกแบบกระบวนการวิจัยให้ยืดหยุ่นและสนองตอบต่อสภาพความเป็นจริงดังกล่าวนั้นให้มากที่สุด รวมทั้งการค้นหาคนเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยและปฏิบัติการสังคมแบบ PAR (วิรัตน์ คำศรีจันทร์ , 2554 : 54-58)

2.4.5 การเสริมสร้างพลังปฏิบัติการสู่ภาวะสังคมของกลุ่มปัจเจก

การค้นหาคนเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยและปฏิบัติการสังคมแบบ PAR โดยเน้นองค์ประกอบความเป็นชุมชนและการมีความเป็นกลุ่มประชาคม ตลอดจนมีพื้นฐานความเป็นกลุ่มการรวมตัวและเชื่อมโยงกันให้มีความเป็นชุมชนในเงื่อนไขแบบใหม่ในลักษณะต่างๆ เช่น ชมรม สมาคม

วิชาชีพ กลุ่มสนใจ สถาบันและองค์กรประชาสังคมแบบต่างๆ เป็นแนวคิดและวิธีดำเนินการในเชิงวิธีวิทยา สำหรับการเลือกกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยแบบ PAR วิธีหนึ่ง ที่เน้นการบรรลุจุดหมายของปัจเจกผ่านการสร้างสุขภาวะและความเป็นส่วนรวมของชุมชน

วิธีเลือกกลุ่มปฏิบัติการและกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นวิธีที่มีนัยยะทางวิธีวิทยาด้วย ดังนั้น ก็จะมีความสัมพันธ์กับการออกแบบกระบวนการต่างๆ ที่ให้น้ำหนักความสำคัญกับการทำงานกับกลุ่มประชาคมและกลุ่มปฏิบัติการบนฐานความเป็นชุมชน แนวคิดและกระบวนการวิจัยในทางปฏิบัติต่างๆ จะมุ่งดำเนินการผ่านการขับเคลื่อนและเสริมกำลังของกลุ่มประชาคม เพื่อครอบคลุมทั้งจุดหมายจำเพาะความสนใจของกลุ่มประชาคมผู้มีส่วนร่วม ขณะเดียวกันก็มุ่งครอบคลุมความเป็นสาธารณะที่

อธิบายผ่านวิธีคิด การให้ความหมาย และการปฏิบัติการทางสังคมด้วยภูมิปัญญาปฏิบัติ ความรู้ ความสำนึกทางสังคมทั้งท้องถิ่นและโลกาภิวัตน์ ตลอดจนความมีจิตสาธารณะ ของกลุ่มประชาคม และกลุ่มการรวมตัวที่เชื่อว่ามีความเป็นชุมชนในเงื่อนไขใหม่ๆ ของสังคมปัจจุบัน

2.4.6 ความเป็นกลุ่มประชาคมและกลุ่มการรวมตัวของปัจเจกบน ความเป็นชุมชน

การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการสังคมโดยทำกับกลุ่มประชาคมและกลุ่มการรวมตัวกันของปัจเจกในลักษณะต่างๆ ซึ่งจัดว่าเป็นชุมชนหรือการรวมกลุ่มที่มีความเป็นชุมชนอีกแบบหนึ่ง ดังในแนวทางนี้ เป็นการระบุและเลือกกลุ่มผู้มีส่วนร่วมโดยวิธีวิทยา โดยเชื่อว่าความเป็นกลุ่มประชาคมและชุมชนหรือกลุ่มก้อนอันเกิดจากการรวมตัวกันของปัจเจกนั้น เป็นตัวบ่งชี้ความเป็นสาธารณะของชุมชนภายใต้สภาพแวดล้อมหนึ่งๆ ทั้งเนื่องจากลักษณะของกลุ่มการรวมตัวและลักษณะของสมาชิกนั้น จะมีความเป็นภาพสะท้อนมิติส่วนรวมและโครงข่ายความซับซ้อนที่กระทบและครอบคลุมไปถึงผู้คนที่ชุมชนด้วย เช่น กลุ่มปัจเจกในความเป็นชุมชนแบบนี้จะมีความเป็นผู้นำทางทัศนคติหรือ Opinion Leader มีความเป็นผู้นำทางข่าวสารและความรู้อันทั่วถึงของชุมชน มีความเป็นผู้นำทางการปฏิบัติด้วยความสานึกต่อส่วนรวม เป็นผู้มิจิตสาธารณะ มีอิสรภาพในตนเองในขณะที่ก็มีวัฒนธรรมการทำงานเป็นกลุ่มก้อนอย่างเสมอภาคกับผู้อื่น มีความสมดุลของการเป็นผู้ให้และผู้รับ ร่วมริเริ่มและส่งเสริมให้ความร่วมมือ ทาให้กลุ่มก้อนมีภาวะผู้นำเป็นกลุ่ม และสามารถปฏิบัติการสังคมได้อย่างทัดเทียมทั้งต่อความจำเป็นและต่อความซับซ้อนของชุมชนภายใต้ประเด็นความสนใจของกลุ่มนั้นๆ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการสังคมกับกลุ่มในแนวทางนี้ กลุ่มนักวิจัยจากภายนอกและกระบวนการทางวิชาการ ก็จะอยู่ในฐานะเป็นภาคีหนึ่งหรือเป็นชุมชนอย่างหนึ่งที่ทำงานทางความรู้และ

เข้าไปเป็นเครือข่ายปฏิบัติการต่อปัญหาและความจำเป็นต่างๆ ด้วยกัน หรืออาจกลุ่มได้ว่า เป็นการวิจัยในแนวที่เดินเข้าหากันยิ่งยงกลุ่มคนที่มีความสำนึกทางสังคมและความมีจิตสาธารณะร่วมกัน แม้จะมีจุดมุ่งหมายจำเพาะต่างกัน ตลอดจนมีแนวคิดและมีวิธีปฏิบัติการต่อความเป็นส่วนรวมต่างกัน แต่ก็มุ่งเรียนรู้ที่จะทำงานให้เชื่อมโยงกัน เสริมกำลังปัญญาและกำลังการปฏิบัติสะท้อนกันและกัน ให้ความเป็นส่วนรวมแข็งแรงและก่อให้เกิดสุขภาวะดียิ่งๆ ขึ้น ขณะเดียวกันก็ยังคงมีความเป็นตัวของตัวเอง คงแตกต่างหลากหลายและสามารถบรรลุจุดมุ่งหมายจำเพาะของปัจเจกและกลุ่มย่อยๆ ไปด้วยได้ดีกว่าเดิม แง่มุมดังกล่าวเป็นจุดเด่นและความเข้มแข็งของการวิจัยแบบ PAR ในแนวทางนี้

2.4.7 การเข้าถึงและเชื่อมต่องานกับกลุ่มประชาคมและกลุ่มการรวมตัวของปัจเจกบนความเป็นชุมชน

กลุ่มคนท้องถิ่นและกลุ่มปัจเจกที่เป็นกลุ่มซึ่งมีวิถีทางงานส่วนรวมด้วยการรวมตัวกันในลักษณะดังกล่าวในท้องถิ่นต่างๆ มักจะมีวัฒนธรรมการพบปะและวิถีแห่งการรวมตัวกันในรูปแบบที่แตกต่างกันไป ในชุมชนชนบท ในชุมชนเมืองพื้นที่ชนบท ในชุมชนเมือง และในสังคมเมืองใหญ่ เหล่านี้ ก็จะมีพื้นที่และกิจกรรมเพื่อการรวมกลุ่มในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งในการค้นหา เข้าถึง ประสานความร่วมมือและเชื่อมโยงการทำงานด้วยกัน ก็จะสามารถดำเนินการในลักษณะต่างๆ ได้หลายรูปแบบคือ

2.4.7.1 แหล่งข้อมูลในระบบจัดเก็บ : ค้นหาจากแหล่งข้อมูลที่มีการจัดเก็บรวบรวมไว้แล้ว เพื่อทำการเรียนรู้ชุมชนและประสานงานเพื่อดำเนินการต่อไป วิธีดังกล่าวนี้มักจะสะดวกและมีผู้ใช้วิธีนี้มาก แต่สำหรับการทำงานกับกลุ่มปัจเจกในลักษณะนี้ วิธีติดต่อและทาคำรู้จักในลักษณะนี้ได้รับความไว้วางใจและร่วมมือทางงานไปด้วยกันได้น้อยที่สุด เพราะเป็นวิธีที่ลดการได้ปฏิสัมพันธ์และขาดการติดต่อสื่อสารกันแบบเห็นหน้า

2.4.7.2 การค้นหาและเข้าถึงโดยสื่อกิจกรรม : จัดกิจกรรมเพื่อสื่อสารและประชาสัมพันธ์เพื่อให้เป็นที่รู้จักโครงการ พร้อมกับแสดงตนให้ชาวบ้านได้มีข้อมูลสร้างความเข้าใจ ก็จะสามารถติดต่อและเชื่อมโยงการทำงานกับคนในลักษณะนี้ได้

2.4.7.3 การค้นหาและเข้าถึงโดยการเดินสอบถามไปในชุมชน : ใช้ตนเองเป็นสื่อบุคคลสำหรับการทำงาน เดินทำความรู้จัก สอบถาม หาข้อมูลจากการแนะนำบอกต่อกันไปแบบปากต่อปาก หรือวิธี Snow-Ball Technique พร้อมกับเรียนรู้บุคคลกับชุมชนและเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการทำสังคมมิติ หรือ Socio-Gram (จะกล่าวถึงในโอกาสต่อไปอย่างเป็นทางการเฉพาะ) วิธีดังกล่าวจะมี

ประสิทธิภาพมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายในสังคมและมีความขัดแย้งแตกต่างกันสูง

2.7.4.4 การเข้าถึงโดยการร่วมงานชุมชน : ผู้วิจัยและผู้ประสานงานทีมหรือเครือข่ายวิจัย ใช้วิธีนำตนเองเข้าไปสัมผัสชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้ความเป็นชุมชนอย่างค่อยเป็นค่อยไปบนรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ก่อให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน และสามารถได้ข้อมูลระดับการใช้วิจารณ์ญาณ ความเป็นกาละเทศะของชุมชน ทำให้ทำงานไปด้วยกันอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่ เผชิญปัญหาและร่วมกันแก้ปัญหาที่มีความยุ่งยากได้ต่อเนื่อง ทำงานในระยะยาวได้ดี

2.7.4.5 การเข้าไปอยู่อาศัยเพื่อเรียนรู้ชุมชนและพัฒนาความคุ้นเคยด้วยตนเอง : ผู้วิจัยและผู้ประสานงานทีมหรือเครือข่ายวิจัย เข้าไปอยู่ในชุมชนและเรียนรู้ความเป็นชุมชนผ่านการดำเนินชีวิตสักระยะเวลาหนึ่ง กลุ่มปัจเจก รวมทั้งกลุ่มคนอันเกิดจากการรวมตัวกันบนฐานความเป็นส่วนรวม และการมีประเด็นความสนใจร่วมกันในลักษณะดังกล่าวในชุมชนต่างๆ ที่เราได้เรียนรู้เพื่อทำความรู้จักคุ้นเคยในลักษณะดังกล่าวนี้ ควรเน้นการได้พบปะและติดต่อประสานงานด้วยตนเองหรือผ่านกิจกรรมที่ให้

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กาญจนา ทองทั่ว ชุตินา จันทร์มณี อุทิศ ทาหอม (2555) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบในการขับเคลื่อน หนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในระบบการทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัย กรณีศึกษา: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อหารูปแบบในการขับเคลื่อน หนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในระบบการทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการหนุนเสริมหน่วยบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ระหว่างนักวิจัยหลักที่เป็นนักวิชาการภายนอกกับนักวิจัยร่วมที่เป็นผู้ปฏิบัติการสนับสนุนการวิจัยในมหาวิทยาลัยและอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ผู้วิจัยเลือกใช้เครื่องมือและวิธีการวิจัยที่เน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ การออกแบบการดำเนินการ ตลอดจนการลงพื้นที่ปฏิบัติการ และการประเมินผลการดำเนินงานโดยการถอดบทเรียนทั้งกลุ่มนักวิชาการ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่กองส่งเสริมการวิจัยฯ เพื่อสร้างกลไกการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภายในมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีให้สามารถดำเนินงานได้ตามปัจจัยเงื่อนไข ข้อจำกัดของมหาวิทยาลัย

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบในการขับเคลื่อน หนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในระบบการทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัยในส่วนของนักวิชาการจะมีเทคนิค กระบวนการที่หลากหลาย เช่น การหาพื้นที่วิจัย

และการพัฒนาโจทย์วิจัยต้องหาพื้นที่และประเด็นให้เหมาะสมกับศาสตร์และความสนใจของนักวิชาการ จะทำให้การทำงานในพื้นที่ไม่มีปัญหา ในส่วนการเขียนเอกสารเชิงหลักการจะให้ศึกษาจากข้อเสนอของ รุ่นพี่และทีมพี่เลี้ยงช่วยให้ข้อเสนอแนะความคิดเห็นเป็นระยะๆ ในการติดตามหนุนเสริมจะใช้การจับคู่แต่ ละโครงการกับนักวิจัยรุ่นพี่ที่มาจากเครือข่ายนักวิชาการมาเป็นที่ปรึกษา ตลอดเวลาของการหนุนเสริมจะ มีการจัดเวทีต่าง ๆ เพื่อเสริมทักษะนักวิจัยเป็นระยะ ๆ เช่น การอบรมการทำความเข้าใจงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น การสร้างเครื่องมือ การเขียนรายงานวิจัย การเขียนเรื่องเล่า รวมทั้งการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รายงานความก้าวหน้าและเวทีถอดบทเรียนประสบการณ์จากพี่สู่น้อง

ส่วนรูปแบบการหนุนเสริมเจ้าหน้าที่กองส่งเสริมการวิจัยในการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่ง เป็นงานใหม่ที่เจ้าหน้าที่กองส่งเสริมการวิจัยไม่คุ้นเคย เนื่องจากเป็นการทำงานวิจัยที่เน้นการปฏิบัติการ ในพื้นที่เพื่อแก้ปัญหา จึงใช้การเสริมศักยภาพให้กับเจ้าหน้าที่ควบคู่ไปกับทีมนักวิชาการโดยเป็นการจับมือ ทำ (training by doing) เป็นส่วนใหญ่ ในหลากหลายกิจกรรม เช่น การลงพื้นที่ร่วมกันแทบทุกครั้งที่มี การติดตามหนุนเสริมนักวิจัยในพื้นที่ทั้งเวทีพัฒนาโจทย์วิจัย เวทีชี้แจงโครงการ ในส่วนของเวทีฝึกอบรม จะให้เข้าร่วมทั้งในฐานะผู้ช่วยวิทยากรและผู้เข้าร่วมอบรม มีการประเมินผลการรับรู้ ความเข้าใจโดยการ ถอดบทเรียน สรุบบทเรียนในแต่ละกิจกรรม ส่วนงานด้านบริหารจัดการจะฝึกให้รู้จักการประสานงาน การจัดทำเอกสารการเงิน (Ac Node) การนำข้อมูลไปเผยแพร่ในเว็บไซต์ รวมทั้งมีการวางแผนงาน ร่วมกันในการเคลื่อนงาน

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการหนุนเสริมหน่วยบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยโดยมี ปัจจัยภายในคือ มหาวิทยาลัยมีอาจารย์ที่เคยทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นทุนเดิมที่สำคัญกระจายอยู่ใน คณะต่างๆ ผู้บริหารเองก็ให้ความสำคัญกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การทำงาน ในส่วนของเจ้าหน้าที่ก็มี ศักยภาพ เข้าใจและเห็นประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อีกทั้งระบบประกันคุณภาพการศึกษา ทำให้ นักวิชาการตื่นตัวในการทำงานวิจัย ส่วนปัจจัยภายนอกมาจากทิศทางการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องการให้ นักวิชาการทำงานวิจัยรับใช้สังคม ขณะเดียวกัน สกว. เป็นแหล่งทุนที่เป็นที่ยอมรับและมีศูนย์ ประสานงานชุดนักวิชาการในพื้นที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในการหนุนเสริม ติดตาม ทำให้นักวิชาการเกิด ความมั่นใจในการดำเนินงานวิจัยที่ไม่คุ้นเคย การขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในมหาวิทยาลัยจะสำเร็จ และตอบโจทย์ความยั่งยืนได้ ควรต้องสร้างให้เกิดระบบกลไกการขับเคลื่อนในส่วนของเนื้อหา กระบวนการ โดยทำให้เกิดเป็นประชาคมวิจัย เพื่อหนุนช่วยกันในการทำงานในพื้นที่และมีกองส่งเสริม

การวิจัยทำหน้าที่เป็นกองเลขานุการ คอยให้การหนุนช่วยเหลือในเรื่องของการบริหารจัดการ คาดว่าน่าจะทำให้การขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีประสิทธิภาพและความต่อเนื่องต่อไป

ถาวร อ่อนประไพ และ วาสนา วิรุณรัตน์ (2555) เป็นการนำร่องเพื่อศึกษาความเป็นไปได้สำหรับการดำเนินโครงการวิจัย มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดเตรียมความพร้อมข้อมูลเบื้องต้นเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จำเป็น ตลอดจนจัดประชุมเพื่อประสานความเข้าใจในขั้นตอน การดำเนินงานและรายละเอียดของโครงการวิจัยฯ กับผู้บริหารและครู-อาจารย์จากกลุ่มโรงเรียนเป้าหมายในพื้นที่จังหวัดแพร่ จากนั้นทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างครู-อาจารย์จากกลุ่มโรงเรียนเป้าหมาย จากนั้นทำการอธิบายกลไกวิจัยและชักชวนวิธีการวิจัย ให้แก่ครู-อาจารย์ที่ตัดสินใจร่วมในโครงการวิจัยฯ ตลอดจนให้กลุ่มครู-อาจารย์เหล่านั้นได้นำเสนอบริบทของพื้นที่วิจัยของแต่ละโรงเรียน

ตลอดการดำเนินงานของโครงการฯ ส่วนแรกได้จัดเตรียมความพร้อมของข้อมูลและเครื่องมือ-อุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ในภาคสนามได้ส่วนหนึ่ง และส่วนที่สองได้จัดประชุมกลุ่มผู้บริหารโรงเรียนและกลุ่มครู-อาจารย์จากหลายโรงเรียนในจังหวัดแพร่ ที่สนใจร่วมทำวิจัย และมีบางโรงเรียนที่มีความจำเป็นต้องขอยกเลิก เนื่องจากภาระงานที่รับผิดชอบ และเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของโครงการที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งหลังจากเสร็จสิ้นโครงการนำร่องนี้พบว่า มีโรงเรียนที่พร้อมเข้าร่วมโครงการจำนวน 14 โรงเรียน โดยมีที่ตั้งของโรงเรียนกระจายอยู่ทั่วทั้งจังหวัดแพร่ ที่สามารถเป็นกลุ่มตัวอย่างในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ได้ โดยมีคณะครูที่เข้าร่วมโครงการจำนวนทั้งสิ้น 27 คน

โดยสรุปแล้ว มีกลุ่มผู้บริหารและกลุ่มครู-อาจารย์จากโรงเรียนในจังหวัดแพร่ตัดสินใจร่วมทำวิจัยกับโครงการวิจัยฯ จำนวน 14 โรงเรียน โครงการวิจัยฯ ได้อธิบายและชักชวนความเข้าใจในขั้นตอนการปฏิบัติสำหรับการดำเนินงานกับโครงการวิจัยฯ อย่างไรก็ตาม จะต้องตกลงเงื่อนไขเรื่องวันเวลาดำเนินการให้สอดคล้องกัน เนื่องจากภารกิจหลักของครู-อาจารย์ในแต่ละโรงเรียนที่ค่อนข้างมากซึ่งโครงการวิจัยฯ ได้ชี้แจงทำความเข้าใจเป็นที่เรียบร้อยแล้วและแล้วเข้าใจกันดีแล้ว

สุดชีวี ขมงานดี และคณะ (2553) ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาแนวทางที่เหมาะสมในการลดหมอกควันตำบลขุนยวมโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จากผลการดำเนินงานทราบว่า คนในชุมชนมีความคิดเห็นอย่างไรกับไฟป่าและหมอกควันโดยการให้นิยาม หมายความว่า ไฟป่าและหมอกควันเป็นเรื่องเดียวกันเป็นปัญหากับชุมชนโดยตรง ซึ่งแยกความหมายได้ว่า ไฟป่าที่ถูกจุดขึ้นมาแบบไม่มีการควบคุม ทำให้ลุกลามและไม่สามารถจัดการได้ ทำให้เกิดหมอกควันจำนวนมาก โดยภาพรวมทั้งตำบลให้ความเห็นเช่นนี้เป็นสัดส่วน 88.89 เปอร์เซ็นต์ และมองว่าที่แท้จริงแล้วสาเหตุของการเกิดหมอกควันและไฟป่านั้น เกิดขึ้นมาจาก 2 เรื่องหลัก ได้แก่ ความจำเป็นที่จะต้องเผาและไม่สามารถห้ามหมอกควันได้

อันได้แก่ การทำการเกษตรกรรม และการเผาเพื่อหาอาหารจากป่า คิดเป็น 52 เปอร์เซ็นต์ เป็นต้น และเรื่องที่ 2 คือการเผาที่ไม่ได้มีความจำเป็นใดๆ แต่เผาเพราะเหตุผลนำเข้าสู่สภาพจิตใจในช่วงนั้นแตกต่างกันไป (ตั้งใจกลั่นแกล้งและประมาท) เช่น อยากแกล้งอาสาสมัครดับไฟป่าแต่ละหมู่บ้าน อยากทำทนายอำนาจรัฐ ไม่รู้เรื่องอะไรอยากเผาก็เผา เข้าป่าก่อไฟแล้วไม่ยอมดับไฟ การทิ้งกันบุหรี่ พฤติกรรมอื่นๆ คิดเป็น 48 เปอร์เซ็นต์

ระดับความรุนแรงของไฟป่านั้น รุนแรงอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ.2551-2553 ความรุนแรงที่ว่านี้ ถูกชี้ด้วยตัวชี้วัดที่พัฒนาเองจากคนในชุมชน ได้แก่ ความรู้สึก การเปลี่ยนแปลงของวงจรอาหาร และการเจ็บป่วยของคนในชุมชน โดยระดับความรุนแรงชุมชนมองว่าอยู่ในขั้นรุนแรงมากที่สุด คิดเป็นสัดส่วน 52 เปอร์เซ็นต์

ศักยภาพและทุนเดิมของชุมชนในการจัดการไฟป่าและหมอกควันเพื่อลดปริมาณหมอกควัน เช่น ความเชื่อ รูปแบบการผลิตที่ทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ไร่หมุนเวียน การทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าสำคัญของชุมชน เช่น ป่าต้นน้ำปะปา ป่าช้า ป่าเตปอ ป่าอนุรักษ์ การสนับสนุนงบประมาณให้กับชุมชนของหน่วยงานรัฐ เช่น อบต.ขุนยวม ส่วนการปกครองระดับอำเภอขุนยวม สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด เป็นต้น รวมถึงความรู้ต่างๆ ที่ชุมชนได้รับ โดยเฉพาะความรู้ทางวิชาการที่ถูกต้อง เสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้เป็นประจำทุกปี เช่น เทคนิคการทำแนวกันไฟ และกลไกอาสาสมัครที่เกิดขึ้นในชุมชน สิ่งเหล่านี้เป็นทุนเดิมที่สำคัญ สำหรับวางแผนปฏิบัติการในช่วงต่อไป

แนวทางในการจัดการต่อเนื่องในหลายระดับ เช่น ระดับชุมชนสร้างชุดความรู้ สร้างความตระหนักให้ชุมชนเข้าใจอย่างแท้จริง สร้างกลุ่มและเครือข่าย ระดับตำบล จัดกลไกในระดับตำบลการบูรณาการงานของหน่วยงานต้องเกิดขึ้น ในส่วน อบต. คือการผลักดันให้เกิดเป็นข้อบัญญัติตำบลว่าด้วยการจัดการหมอกควันและไฟป่า เป็นต้น

การศึกษาและวิจัยเป็นการศึกษาโดยชาวบ้านเป็นหลักในการสืบหา และวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน ดังนั้นจึงเป็นงานวิจัยที่ได้เน้นชุดความรู้ มากไปกว่ากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อวางแนวทางในการดำเนินการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่าต่อไปภายในอนาคต ซึ่งข้อเสนอแนวทางที่ได้รับจากชุมชนนั้นเป็นข้อเสนอและแนวทางที่เป็นประโยชน์อย่างมาก ที่องค์การบริหารส่วนตำบลหรือภาคีความร่วมมือต่างๆ จะต้องนำมาปรับประยุกต์และพูดคุยถึงการนำแนวทางเหล่านี้ไปผลักดันให้เกิดเป็นแผนพัฒนาขึ้นภายในปี พ.ศ. 2554-2556

รุสนะห์ ยายิ และคณะ (2555) ทำการศึกษาเรื่องแนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าสาकुที่ยั่งยืนในพื้นที่ป่าพรุสิริธร โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลูโบ๊ะซามา หมู่ที่ 8 ตำบลป่าเสม็ด อำเภอสุไหงโก-ลก จังหวัด

นราธิวาส จากการวิจัยพบว่าผลการวิจัย พบว่า ทิศเหนือและทิศตะวันตกของหมู่บ้านลูโบะซามาเป็นผืนป่าพรุโต๊ะแดงขนาดใหญ่ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชและสัตว์ป่านานาชนิด รวมถึงต้นสาकुที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและผู้คนนำไปปลูก จะมองเห็นการจัดกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนทิศตะวันออกเป็นทุ่งนา จะมีต้นสาकुหลงเหลืออยู่บางส่วน และทิศใต้จะมีต้นสาकुตามแนวที่ล้อมด้านหลังของหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันมีน้อยลงเรื่อยๆ จากการขุดคลองและทำลายแนวป่าสาकु ยกร่องปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมัน

การพึ่งพาปาล์มสาकुของชุมชนบ้านลูโบะซามา ใบสาकु ใช้เย็บเป็นตับสาकुมุงหลังคา ใช้ห่อขนม แป้งสาकुที่สกัดได้จากลำต้น นำมาทำเป็นอาหารคาวหวาน เป็นอาหารของสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ ปลา ฯลฯ เลี้ยงด้วยเพื่อเก็บตัวอ่อน เปลือกของลำต้นสาकुใช้ทำเชื้อเพลิง ปูพื้นทำสะพาน ทำกระถางต้นไม้ รากสาकु ใช้ทำเป็นยาสมุนไพรใช้รักษาโรคความดัน รักษาโรคเรื้อรัง น้ำเลี้ยงสาकुใช้ทำกาวติดกระดาษ ยอดอ่อนสาकु ใช้ทำอาจาดเป็นเครื่องเคียงในงานแต่งงานของชาวมุสลิม

ชุมชนลูโบะซามาชื่อเสียงเป็นแหล่งตับสาकु ที่มีการเย็บอย่างสวยงาม มีประสิทธิภาพ มีความคงทนต่อการใช้งาน ชาวบ้านส่วนหนึ่งมีอาชีพในการเย็บตับสาकुขายมาหลายชั่วอายุคน และถ่ายทอดภูมิปัญญาสืบต่อกันมา ตั้งแต่การเลือกต้นสาकुในขนาดที่เหมาะสมต่อการเก็บใบ วิธีการตัดกิ่งสาकुและเหลือไว้แตกยอดไปใหม่ การรักษาต้นไม้อื่นเพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นวัตถุดิบในการเย็บตับจากสาकु เช่น ไม้ไผ่ ต้นคล้า ฯลฯ องค์ความรู้ในขั้นตอนการเย็บและเก็บรักษาตับจากสาकु

การทดลองยืดอายุการใช้งานของตับสาकुใน 4 วิธี คือ แบบทิ้งไว้ตามธรรมชาติ แบบแช่น้ำ แบบแช่ดินเหนียว และแบบแช่ในสารเคมี พบว่าการใช้สารเคมีจะให้ผลในเรื่องของรูปทรง สี สัน ความมันเงาของใบสาकुที่มีกว่า รองลงมาคือการใช้ดินเหนียว แต่ทั้งนี้ ต้องทิ้งระยะเวลาเพื่อดูการเปลี่ยนแปลงและความคงทนของตับจากสาकुที่ผ่านการทดลองแต่ละแบบในระยะยาว ซึ่งระยะเวลาในการดำเนินโครงการวิจัยไม่สามารถสรุปผลเป็นข้อยุติว่าแบบใดดีที่สุด

การประเมินมูลค่าและปริมาณจากการเย็บสาकुของชาวบ้านลูโบะซามาที่มีอาชีพหลักและอาชีพเสริมในการเย็บตับสาकु ปริมาณ 30 ครอบครัว พบว่าในครอบครัวหนึ่ง ๆ เย็บตับสาकुได้เฉลี่ย 34 ตับ/วัน หากคิดมูลค่าตับละ 8 บาท ทำให้มีรายได้หมุนเวียนในหมู่บ้านปีละ 2,937,600 บาท

การทดลองแปรรูปแป้งสาकु เริ่มจากการผลิตแป้งดิบสาकु 2 ชนิด คือ ชนิดหยาบ และชนิดละเอียด จากนั้นนำไปทำขนม 2 ชนิด คือขนมชั้นจากแป้งสาकु และขนมกวนจากแป้งสาकु ผลการวัดความพึงพอใจของผู้ชิมขนมทั้งสอง พบว่าไม่เป็นที่พึงพอใจนัก กล่าวคือ ขนมชั้นจากแป้งสาकुอยู่ในเกณฑ์พอใช้ค่อนข้างดี และมีข้อเสนอแนะให้ปรับปรุงในเรื่องเนื้อสัมผัสของขนมชั้นให้นุ่มลงกว่าเดิม สำหรับขนม

กวนจากแป้งสาคุอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี และมีข้อเสนอแนะนำไปปรับปรุงความมันของขนมขึ้นจากแป้งสาคุที่มากเกินไป

การขยายโครงการวิจัย ได้จัดการจัดนิทรรศการ การพึ่งพาทรัพยากรป่าพรุ เพื่อต้อนรับเยาวชน นักเรียน นักศึกษาที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนราธิวาส การจัดนิทรรศการการพึ่งพาทรัพยากรป่าพรุ ในการประกวดหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเองบ้านลูโบ๊ะซามา โดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 บ้านลูโบ๊ะซามา หมู่ที่ 8 ตำบลป่าเสม็ด อำเภอสู่ไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส การสร้างวิทยากรชาวบ้านมาถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการเย็บตับสาคุให้กับลูกเสือยุวกาชาด ในโรงเรียนป่าดงญอ ตำบลลุมไฉน อำเภอสู่ไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส ในโอกาสที่เข้ามาเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าพรุโต๊ะแดง ตลอดจนการผลิตสื่อแผ่นพับเกี่ยวกับภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากสาคุ เป็นต้น

พนมวรรณ คาดพันโน และวรัญญา ทูลธรรม (2555) ทำการศึกษาเรื่องแนวทางการเสริมสร้างสุขภาพและการควบคุมโรคติดต่อโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดยโสธร จากการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพบว่า 1. การพัฒนาโจทย์เกิดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น 4 โครงการ คือ 1) การศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเฝ้าระวังและควบคุมโรคติดต่อ : กรณีศึกษาบ้านยอ ตำบลยอ อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร ระยะที่ 1 2) การส่งเสริมสุขภาพทางเพศแก่เด็กและเยาวชนอย่างมีส่วนร่วม โดยใช้บริบทของชุมชนท้องถิ่นอีสาน : กรณีศึกษา บ้านคำนำสร้าง ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือง จังหวัดยโสธร 3) การศึกษารูปแบบการดูแลสุขภาพโดยชุมชนบ้านหัวเมือง ตำบลหัวเมือง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร 4) แนวทางการเสริมสร้างสุขภาพของกลุ่มแกนนำผู้ติดเชื้อ HIV/ผู้ป่วยเอดส์ อำเภอมือง จังหวัดยโสธร

2. บทเรียนที่สำคัญ ได้แก่ กระบวนการพัฒนาคุณภาพโจทย์วิจัยโดยมีผู้ทรงคุณวุฒิช่วยพิจารณาโครงการทำให้โจทย์ชัดขึ้นและได้บททวนวรรณกรรมเพิ่มขึ้น แต่ก็ทำให้การขึ้นโจทย์วิจัยใช้เวลามากขึ้น และอาจจำกัดโอกาสในการทำวิจัยเรื่องที่ชุมชนคิดว่าเป็นปัญหา นอกจากนี้ยังพบว่ากระบวนการเก็บข้อมูลไม่เพียงพอแต่ทำหน้าที่ค้นหาศักยภาพและปัญหาของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการเสริมสร้างสุขภาพของทีมีวิจัยและคนในชุมชนอีกด้วย และการเรียนรู้ด้านในของทีเลี้ยวช่วยทำให้ได้ฝึกสติและลดความทุกข์ได้บ้าง จึงเป็นแผนที่ยังคงบรรจุไว้ในปีต่อไป อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ยังไม่สามารถตอบโจทย์วิจัยได้ทั้งหมด เนื่องจากการขึ้นโจทย์และการโอนเงินที่ล่าช้า ควรปรับปรุงการบริหารจัดการเพื่อให้การทำสัญญาเร็วขึ้น และควรหาจุดสมดุลระหว่างความเป็นวิชาการกับความเป็นวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างจากงานวิจัยอื่นๆ

ดุสิต กั้นใจ และคณะ (2555) ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาตลาดปลอดภัยเพื่อการพึ่งตนเองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาบอน ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง พบว่าการดำเนินงานก่อให้เกิดกลไกของกระบวนการดำเนินงานในระบบกลุ่ม กล่าวคือ การได้แบ่งนักวิจัยออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริโภค ผู้บริโภค และกลุ่มบริหารจัดการกลาง ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้เกิดแนวทางการดำเนินงานที่นำไปสู่รูปแบบของช่องทางการจัดจำหน่ายผลผลิตผักปลอดภัยบ้านนาบอน โดยกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดภัยมุ่งเน้นการผลิตผักปลอดภัยที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตได้เองและนำผลผลิตมาจำหน่ายให้กับผู้บริโภคที่อยู่ในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและเพียงพอต่อความต้องการ การดำเนินงานของตลาดปลอดภัยบ้านนาบอนที่จัดระบบขึ้นจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของนักวิจัยทั้ง 3 กลุ่มทำให้บ้านนาบอนมีจุดจำหน่ายผักและผลผลิตปลอดภัยของชุมชนที่สมาชิกกลุ่มผู้ผลิตนำมาขายให้กับผู้บริโภคในราคาที่เป็นธรรม โดยจุดจำหน่ายดังกล่าวเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มและทีมวิจัยหลัก ในการคิดตัดสินใจเป็นเจ้าของและรับประโยชน์ร่วมกัน จากการศึกษาพบว่าการดำเนินงานโดยกระบวนการกลุ่ม ส่งผลให้เกิดโครงสร้างของคณะกรรมการ ที่มีกฎระเบียบนำไปสู่การบริหารและจัดระบบของกลุ่มทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และกลุ่มบริหารจัดการกลาง ผลจากการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตทำให้สมาชิกกลุ่มผู้ผลิตมีความตระหนักและคำนึงถึงการลดใช้ปุ๋ยเคมีเนื่องจากเห็นคุณค่าและประโยชน์ของปุ๋ยชีวภาพที่สามารถผลิตไว้ใช้เอง รวมถึงความตระหนักในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการปลูกผักปลอดภัยและการตลาดของผักปลอดภัย จากแหล่งเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จมาแล้ว ทำให้สามารถผลิตผักปลอดภัยและการตลาดของผักปลอดภัยได้อย่างเพียงพอกับความต้องการของตลาดหรือผู้บริโภคภายในชุมชน ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าแนวทางการพัฒนาตลาดปลอดภัยบ้านนาบอนเกิดขึ้นจากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ก่อให้เกิดกลไกดำเนินงานของชุมชนผ่านบทบาทหน้าที่ของกลุ่มต่างๆ ที่เกิดจากการเชื่อมโยงข้อมูลจนเกิดรูปแบบที่เหมาะสมในการผลิตและบริโภคผักปลอดภัยของชุมชน รูปธรรมที่เกิดขึ้นส่งผลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในท้องถิ่นได้เล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญและขยายผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและส่งเสริมการบริโภคอาหารที่ปลอดภัยของชุมชนต่อไป

วีระศักดิ์ จุลดาลัย และคณะ (2556) ทำการศึกษาเรื่อง การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะและแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงอาหารระดับชุมชน ขององค์การบริหารส่วนตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม พบว่า ในอดีตชุมชนตำบลสามผงมีความมั่นคงทางอาหารทั้ง 4 มิติ เนื่องจากมีป่าบุง ป่าทามและลุ่มน้ำสงคราม ซึ่งเป็นแหล่งอาหารทางธรรมชาติของชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม แต่ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ชุมชนตำบลสามผงเริ่มมีความไม่มั่นคงทางอาหารระดับชุมชนในมิติที่ 1 การมีอาหารเพียงพอ และมิติที่ 3 การเข้าถึงอาหาร เนื่องจากสมาชิก

ชุมชนปลูกพืชเศรษฐกิจแทนพืชอาหาร เพื่อเพิ่มรายได้ โดยใช้พื้นที่ทำนาปี และแผ้วถางป่าบุ่งป่าทามเพื่อทำนาปรัง ก่อให้เกิดการสูญเสียระบบนิเวศของป่าบุ่งป่าทาม ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรอาหารจากธรรมชาติของชุมชน มีการทำประมงเพื่อการค้า โดยใช้เครื่องจับปลาเชิงพาณิชย์ ในขณะที่มีความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชนในมิติที่ 2 อาหารมีเสถียรภาพ เนื่องจากมีพื้นที่ปลูกไม้ยืนต้นตามหัวไร่ปลายนา โดยเฉลี่ยร้อยละ 30-50 ของพื้นที่นา และมีการวางแผนผลิตอาหารตลอดปี โดยเพิ่มปริมาณการทำนาปรัง การเลี้ยงปลาในบ่อช่วงฤดูแล้ง และมิติที่ 4 การใช้ประโยชน์ โดยชุมชนมีวิธีการเลือกซื้อวัตถุดิบเพื่อนำมาประกอบอาหาร และใช้น้ำสะอาดจากระบบประปาหมู่บ้านที่ผ่านมาตรฐานคุณภาพ

จากกิจกรรมการวิจัย ส่งผลให้เกิดความร่วมมือระหว่างสำนักงานเกษตร ตำบลสามผง และองค์การบริหารส่วนตำบลสามผง เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชนและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน ผ่านกระบวนการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จัดทำโครงการอาสาสมัครเกษตรชุมชน โดยมีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ จำนวน 18 คน ซึ่งเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และได้รับความร่วมมือจากโรงเรียนสามผงวิทยา และนักศึกษามหาวิทยาลัยนครพนม ที่มีภูมิลำเนาที่ตำบลสามผง และตำบลใกล้เคียง เข้าร่วมโครงการดังกล่าว โดยเป็น เกษตรอาสา รุ่นเยาว์ เพื่อร่วมสร้างพลังขับเคลื่อนในระดับครัวเรือน และระดับโรงเรียน การสร้างสถานการณ์จำลองโดยวาดภาพสถานการณ์จำลองในอดีต และสภาพปัจจุบันด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชนสามผง เพื่อสะท้อนความคิดของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และร่วมกันลำดับความรุนแรงของสภาพปัญหา พบว่า ประเด็นการปลูกพืชเศรษฐกิจและพืชพลังงานแทนพืชอาหาร เป็นประเด็นหลักหรือต้นเหตุที่ทำให้เกิดสภาพปัญหาต่างๆ ตามมา จึงร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาในประเด็นต่างๆ ประกอบด้วยการบริหารจัดการพื้นที่ปลูกพืชอาหาร และพืชเศรษฐกิจ พืชพลังงาน โดยครัวเรือนเกษตรกรต้นแบบจะจัดสรรพื้นที่ปลูกพืชอาหาร และพืชเศรษฐกิจ พืชพลังงาน ในระดับครัวเรือน การบริหารจัดการประมงพื้นบ้านโดยชุมชน โดยมุ่งปลูกจิตสำนึกและสร้างความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับสมาชิกชุมชน โดยมีกิจกรรมในกระบวนการปลูกจิตสำนึกที่หลากหลาย พร้อมกับการบังคับใช้กฎหมาย ตั้งแต่การป้องปราม การตักเตือน การปรับเงิน และการลงโทษตามกฎหมาย การพัฒนาการทำนาปรังในฤดูแล้ง โดยเลื่อนช่วงเวลาเริ่มทำการเพาะปลูกเป็นช่วงเดือนตุลาคม เพื่อเป็นการประหยัดน้ำ และการใช้ระบบบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกันระหว่างเจ้าของพื้นที่ และญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ในรูปแบบความเอื้ออาทร นำไปสู่ข้อเสนอแนะเบื้องต้นนโยบายสาธารณะด้านความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลสามผง โดยมีนโยบายส่งเสริมการบริหารจัดการการทำนาปรังที่มีประสิทธิภาพ นโยบายส่งเสริมการบริหารจัดการพื้นที่ปลูกพืชอาหาร และพื้นที่

ปลูกพืชเศรษฐกิจ พืชพลังงาน มีการส่งเสริมการบริหารจัดการประมงพื้นบ้าน มีการส่งเสริมแผนการเตรียมความพร้อมปรับตัวของเกษตรกร เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ตลอดจนแนวทางการจัดทำยุทธศาสตร์การปรับตัวของชุมชนด้านความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน ขององค์การบริหารส่วนตำบลสามผง เพื่อสร้างเสถียรภาพความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือน และระดับชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และเกิดแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นด้านความมั่นคงทางอาหาร การส่งเสริมและสนับสนุนการบริหารจัดการเกษตรเชิงระบบที่มีการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุด การบริหารจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำสงคราม และการปรับตัวของเกษตรกร เพื่อเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ โดยมีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาคือ ทำให้หมู่บ้านในพื้นที่ตำบลสามผงเกิดความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนตามตัวชี้วัดองค์ประกอบความมั่นคงทางด้านอาหาร 4 มิติ ร้อยละ 70 ภายใน 3 ปี และเกิดพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต้นแบบ จำนวนไม่น้อยกว่า 3 พื้นที่ในตำบลสามผง ภายใน 3 ปี

รัตนภรณ์ มัชชะ และคณะ (2554) ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการจัดการปัญหาหนี้สิน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านสบสัน ตำบลร่องเคาะ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง พบว่า ในการดำเนินงานระยะที่ 1 เป็นการนำรูปแบบการจัดการปัญหาหนี้สินของบ้านสามขาไปใช้เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านสบสัน การดำเนินการมีการจัดเวทีเตรียมความพร้อมของทีมในพื้นที่ / เวทีประชุมชี้แจงทำความเข้าใจคนในชุมชน / เวทีการพัฒนาทักษะนักวิจัยในการจัดเก็บข้อมูล / เวทีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม / เวทีจัดกิจกรรมเก็บรวมข้อมูลโดยใช้เครื่องมือแบบสอบถามสัมภาษณ์และการจัดเวทีกลุ่มเพื่อได้ข้อมูลและองค์ความรู้ประเด็นจำนวนรายรับ รายจ่ายและหนี้สินของแต่ละครัวเรือน / เวทีที่วิเคราะห์และสรุปข้อมูล เพื่อวิเคราะห์และสรุปข้อมูลและค้นหาครัวเรือนที่มีวิธีการจัดการรายได้ รายจ่ายและหนี้สินที่ดี เพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึก / เวทีเก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการรายได้ รายจ่าย และหนี้สินที่ดีในครัวเรือนโดยการหาครัวเรือนต้นแบบในการจัดการรายได้ / เวทีวิเคราะห์และสรุปข้อมูล ข้อค้นพบและจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการหนี้สินที่เหมาะสมกับชุมชน และเวทีนำเสนอข้อมูลต่อสมาชิกภายในชุมชนเพื่อร่วมกันค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาหนี้สินภายในชุมชนและเมื่อสรุปบทเรียนการดำเนินงาน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการปัญหาหนี้สินต่อไป

จากการศึกษาสภาพหนี้สินและเส้นทางหนี้ของบ้านสบสันจากการสำรวจหนี้สินของบ้านสบสัน พบว่า มีหนี้สินรวมทั้งหมด 14,415,000 บาท โดยมีแหล่งเงินกู้ภายใน จำนวน 5,432,000 บาท และ

แหล่งเงินกู้ภายนอก 8,983,000 บาท การหาแนวทางชำระหนี้ยังไม่ชัดเจน ชุมชนยังหาอาชีพเสริมรายได้ไม่แน่นอน

อารีรัตน์ กิตติศิริ และคณะ (2555) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาชุดความรู้ในการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมขององค์กรเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรภาครัฐในเขตภาคอีสานตอนกลาง เป็นความคาดหวังของศูนย์ประสานงานสนับสนุนกองทุนเพื่อท้องถิ่นหนองคายเกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสานในการยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปสู่เป้าหมายการสร้างร่วมมือระหว่างองค์กรเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรภาครัฐให้เกิดการขยายผลและเผยแพร่พันธูกรรมพื้นบ้าน สร้างอำนาจทางการผลิตของชุมชน โดยการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต หลังจากที่ได้พบว่าการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นพันธูกรรมพื้นบ้านที่ดำเนินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 นั้นได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพันธูกรรมพื้นบ้านในชุมชน เช่น การรู้จักพันธุ์ข้าวพื้นบ้านมากขึ้น การเข้าใจและรู้ถึงสาเหตุการสูญหายและการคงอยู่ของข้าวพันธุ์พื้นบ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งเกิดกลุ่มสนใจฟื้นฟูพัฒนาข้าวพื้นบ้าน ดังนั้นหากมีการศึกษา ทบทวน รวบรวมและถอดบทเรียนเพื่อให้เห็นพัฒนาการ ชุดความรู้ แนวคิด นโยบายและการดำเนินงานพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ข้าวขององค์กรเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรภาครัฐที่มีมากมายและกระจัดกระจายอยู่นั้น จะเป็นแนวทางยกระดับงานพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านให้เกิดการขยายผล สร้างการยอมรับและสร้างอำนาจการผลิตให้กับชุมชน

ข้าวพื้นบ้านเป็นพันธูกรรมที่มีความหมายและสำคัญต่อสังคมไทยมายาวนานซึ่งชุมชนท้องถิ่นและเกษตรกรได้อนุรักษ์พัฒนาใช้ประโยชน์แลกเปลี่ยนและเก็บรักษาพันธุ์เพื่อนำไปปลูกต่อรุ่นแล้วรุ่นเล่านำมาซึ่งความมั่นคงทางอาหาร ความอยู่รอดของสังคมไทย แต่เมื่อพันธุ์ข้าวพื้นบ้านได้กลายเป็นความผูกขาดและครอบครัวมุ่งใช้ประโยชน์เพื่อการค้าและหากำไร โดยกระบวนการส่งเสริมให้ใช้พันธุ์ข้าวปรับปรุงไม่กีสายพันธุ์จากนโยบายรัฐและบริษัทธุรกิจเมล็ดพันธุ์ เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นต้องตกอยู่กับการพึ่งพาพันธุ์ข้าวจากภายนอก แล้วพันธุ์ข้าวพื้นบ้านที่หลากหลายและเป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงทางอาหารและศักดิ์ศรีของเกษตรกรก็ได้สูญหายไปจากชุมชนท้องถิ่น

กว่า 10 ปีที่ผ่านมาเกิดความร่วมมือในการขับเคลื่อนงานพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์ข้าวพื้นบ้านขององค์กรเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกรในการสร้างอิสรภาพทางพันธูกรรมให้ปลอดพ้นจากการผูกขาดและครอบครองของบริษัทธุรกิจเมล็ดพันธุ์ในหลายรูปแบบ โดยถือว่าเป็นสิทธิของเกษตรกรในการจัดการดูแลทรัพยากรพันธูกรรม ทั้งนี้

ขบวนการขับเคลื่อนที่เกิดขึ้นนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่องค์กรเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชน ได้มีบทบาทบทบาทการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ข้าวที่ผ่านมาทั้งในส่วนของการส่งเสริมจากภาครัฐและผลที่เกิดขึ้นกับชุมชนเกษตรกร หรือลดการลดทอนสิทธิการจัดการทรัพยากรพันธุ์กรรม ส่งผลให้องค์กรเกษตรกรเองได้มีการสำรวจรวบรวมเก็บข้อมูลพันธุ์ข้าวพื้นบ้านที่ยังอยู่และสูญหายไป รวมทั้งก่อเกิดกระบวนการพัฒนาระดับเทคนิคการพัฒนาพันธุ์ ทั้งนี้ได้มีการรื้อฟื้นองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้ใหม่มาปรับใช้ที่สอดคล้องกับความต้องการและการใช้ประโยชน์

ในขณะที่เดียวกันองค์กรภาครัฐได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาและฟื้นฟูพันธุ์ข้าวพื้นบ้านด้วยเช่นกัน จนเกิดกิจกรรมความร่วมมือขึ้นระหว่างองค์กรเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชน เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ การศึกษาดูงานเทคนิคการพัฒนาพันธุ์ข้าว การนำพันธุ์ข้าวพื้นบ้านตรวจคุณค่าทางโภชนาการ รวมทั้งความร่วมมือในการศึกษาวิจัยข้าวพื้นบ้าน องค์กรภาครัฐที่มีกิจกรรมร่วมมือ เช่น กรมการข้าว ศูนย์วิจัยข้าว ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) องค์การบริหารส่วนตำบล นักวิชาการในมหาวิทยาลัยบางแห่ง แต่ความร่วมมือที่ผ่านมานั้นยังอยู่ในลักษณะต่างคนต่างทำขาดการบูรณาการร่วมกัน รวมทั้งขาดการมีส่วนร่วมทุกฝ่ายอย่างจริงจังจนบางครั้งอาจทำให้เกิดการศึกษาวิจัยประเด็นที่ใกล้เคียงกัน มีวัตถุประสงค์เหมือนกัน

ดังนั้น ความร่วมมือในการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านขององค์กรเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรภาครัฐในเขตอีสานตอนกลางจะเกิดขึ้นได้นั้นจำเป็นต้องเริ่มด้วยการเข้าใจบทบาทและศักยภาพข้อดี ข้อจำกัดของแต่ละองค์กร ต้องเปิดรับและร่วมศึกษาทำความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชนท้องถิ่น โดยให้เป็นความต้องการของเกษตรกรและองค์กรเกษตรเป็นสำคัญ รวมทั้งการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน ทั้งนี้องค์กรเกษตรกรเองได้มีข้อเสนอโครงการอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การตั้งศูนย์จำหน่ายเมล็ดพันธุ์ของชุมชนโดยร่วมมือกับองค์กรภาครัฐที่ให้องค์กรเกษตรกรรมมีสิทธิในการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ได้โดยไม่ผิดกฎหมาย ความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลในการส่งเสริมสนับสนุนให้มีนโยบายหรือข้อบังคับการขึ้นทะเบียนพันธุ์กรรมชุมชน การเพิ่มบทบาทให้เกษตรกรหรือองค์กรเกษตรกรในการปลูกอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์ในระดับแปลงนานอกเหนือจากศูนย์ปฏิบัติการและเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวแห่งชาติ เป็นต้น

นั่นคือการมีส่วนร่วมขององค์กรเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรภาครัฐในการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านในระดับพื้นที่นั้นแนวทางที่ต้องพิจารณาคือ การทำความเข้าใจร่วมถึงบทบาทหน้าที่และศักยภาพของแต่ละองค์กร โดยต้องให้ความสำคัญกับสิทธิการจัดการและพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านที่ไม่ผูกขาดหรือครอบครองอยู่กับองค์กรใดองค์กรหนึ่ง มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่องค์กรรัฐต้องยอมรับ

ศักยภาพและความรู้รวมทั้งให้บทบาทกับเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร ในการพัฒนาจัดการพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน สร้างกลไกและนโยบายที่มีองค์กรเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมโดยให้ยึดหลักความเหมาะสมสอดคล้อง ความต้องการและใช้ประโยชน์ในระดับพื้นที่เป็นสำคัญ

ทรงศักดิ์ ปัญญา (2553) ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน-ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนของชุมชนในเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยพบว่า 1) การสำรวจสถานภาพความรู้ของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ามีความรู้ด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมจากการศึกษาค้นคว้าค่อนข้างมาก แต่ยังขาดการศึกษาในมิติประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่ออธิบายให้เห็นพลวัตของชุมชนท้องถิ่น 2) จุดแข็งของเมืองแม่ฮ่องสอน คือ การมีระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ ในภาคเหนือ ซึ่งกล่าวได้ว่า มีลักษณะเป็นแอ่งที่ราบทางวัฒนธรรมหนึ่งในภาคเหนือและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโดยใช้ความเชื่อทางพุทธศาสนา เป็นแกนในการสร้างวัฒนธรรมบนฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนในชุมชนและระหว่างชุมชนในหุบเขา 3) ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมผ่านกลไกทางสังคมแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผ่านกระบวนการรื้อฟื้นความทรงจำทางประวัติศาสตร์ การรื้อฟื้นงานประเพณี หรือการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ด้วยการทำบุญ ซึ่งได้กลายเป็นสมบัติร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นอันเปรียบเสมือนหมอนกันกระแทกที่สำคัญต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและเทคโนโลยีในอนาคต

กนกพร สุขสาย และคณะ (2554) ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นบนฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ระยะเวลาที่ 1 พ.ศ.2554 จากผลการศึกษาพบว่า 1) การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นในจังหวัดอุบลราชธานีได้พัฒนาต่อเนื่องจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม) ที่ได้กำหนดรายวิชาบังคับเลือกสำหรับนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น คือรายวิชาท้องถิ่นของเรา ส่งผลให้นักเรียนทุกคนได้เรียนรู้เรื่องราวของทุกถิ่นในทุกๆ ด้าน ส่วนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ไม่ได้กำหนดชัดเจนเกี่ยวกับการสอนสาระท้องถิ่นในโรงเรียนแต่กำหนดกรอบกว้างๆ ไว้ว่าสาระแกนกลางร้อยละ 70 สาระท้องถิ่น 30 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้กำหนดให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นให้สถานศึกษาสามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนสำหรับนักเรียนให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละโรงเรียน 2) บริบทของชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นในโรงเรียนคือ ด้านคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น รองลงมาคือด้าน

วัฒนธรรม กลไกสนับสนุนต่อการส่งเสริมกระบวนการพัฒนาสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นมากที่สุด คือ ผู้บริหารสถานศึกษาให้การสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจังเป็นรูปธรรม รองลงมาคือ มีคำสั่งจากกระทรวงศึกษาธิการเพิ่มเติมรายวิชาสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นในหลักสูตรแกนกลาง ปัจจุบันชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ และโรงเรียนใช้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ 3) จังหวัดอุบลราชธานีมีเครือข่ายหนุนเสริมการพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องในรูปแบบของโครงการต่างๆ แต่ยังไม่มีการร่วมมือเป็นเครือข่ายในระดับโรงเรียนที่จัดกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม 4) การจัดกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นสำหรับปฐมวัยจะจัดโดยบูรณาการผ่านการจัดประสบการณ์ ในระดับมัธยมศึกษา พบว่า มีการบูรณาการในสาระแกนกลางกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 8 กลุ่มสาระ ในจัดการทำเป็นรายวิชาเพิ่มเติมส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม การงานอาชีพและเทคโนโลยีนอกจากนี้จะมีกิจกรรมชุมชน และกิจกรรมลูกเสือเนตรนารีในด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น พบว่า มีความหลากหลายสอนเนื้อหาอิงตำราเรียน สอนแบบสืบทอด โครงการงาน/โครงการวิจัย กิจกรรมเรียนรู้นอกห้องเรียนศึกษาชุมชน ค่าย/ชมรม ครูบรรยาย ใช้สื่อเทคโนโลยีประกอบเรียน และรูปแบบอื่นๆ 5) ผลที่เกิดขึ้นกับนักเรียน ครู โรงเรียนและชุมชน ได้แก่ นักเรียนร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา เกิดความรู้สึกรักสำนึกรัก ภูมิใจ และตระหนักในคุณค่าของความรู้ท้องถิ่น และได้รับการยกย่องหรือได้รับรางวัลจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น ผลที่เกิดขึ้นกับครูคือ นวัตกรรมที่ใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ การได้รับการยกย่องหรือรางวัล การเลื่อนวิทยฐานะ การได้รับการยอมรับจากชุมชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น 6) ข้อเสนอแนะ 1) ในการพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานีควรมีการเชื่อมโยงหลักสูตรในระดับชาติกับบริบทของพื้นที่ให้มีความสอดคล้องกันและควรมีการสร้างภาคี/เครือข่าย เพื่อพัฒนาร่วมกัน 2) การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นให้สำเร็จ บรรลุเป้าหมายปัจจัยที่สำคัญคือผู้บริหารสถานศึกษา โดยให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเป็นผู้นิเทศ กำกับ ติดตามอย่างสม่ำเสมอ 3) การจัดกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นในปัจจุบันควรเน้นพัฒนาผู้เรียนให้สามารถอยู่รอดได้ในอนาคต มีสำนึกรักท้องถิ่นและรักประเทศไทย ให้นักเรียนรู้อดีต รู้ปัจจุบัน และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และเป็นพลเมืองดีของสังคม

อาแว มุดอ และคณะ (2555) ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ชลประทาน ในการปลูกพืชหมุนเวียนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบริเวณโครงการสถานีสูบน้ำขนาดเล็กยะกัง 8 บ้านบุเกะกุนง ตำบลลำภู อำเภอมือเมือง จังหวัดนราธิวาส ระยะที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า คลองส่งน้ำชลประทานที่สุขขึ้น

จากแม่น้ำยะกังไม่ได้ใช้มานาน มีสาเหตุหลักๆ อยู่ 2 ประการคือ 1) เป็นพื้นที่รับน้ำจากแม่น้ำแหล่งต่างๆ การไหลลงสู่อ่าวไทย ทำให้มีปัญหาเรื่องการวางแผนเพาะปลูกข้าวให้ทันต่อการเก็บเกี่ยว หลายพื้นที่จึงทิ้งร้าง ไม่ได้ทำนา 2) แนวคลองส่งน้ำโดยเฉพาะช่วงต้นทางจากสถานีสูบน้ำ แนวคลองเลียบบไปกับถนนหินคลุก ช่วงฤดูน้ำหลากน้ำจะพัดเศษดินและหินร่วมหล่นทับถมในคลองส่งน้ำชลประทาน ทีมวิจัยได้แก้ไขเบื้องต้นด้วยการขุดลอกให้ทันต่อการปลูกข้าวตามฤดูกาล แต่ถ้าจะแก้ไขอย่างถาวร ต้องเปลี่ยนถนนหินคลุกเป็นถนนซีเมนต์ องค์การบริหารส่วนตำบลลำภูมีโครงการจัดสร้างถนนในหมู่บ้านบุเกะกุงนัง จึงมีส่วนสำคัญต่อการแก้ไขปัญหการอุดตันของคลองชลประทานไปได้ ยังมีถนนบางส่วนที่ยังเป็นดินและหินคลุกอยู่ ทางโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลุ่มน้ำบางนรา จึงได้สนับสนุนวัสดุก่อสร้างเพื่อมาก่อสร้างคันกันคลองส่งน้ำให้สูงขึ้น ป้องกันไม่ให้เศษดินและหินทับถมลงคลองชลประทานได้ดีขึ้นมากแล้ว

ชุมชนบ้านบุเกะกุงนัง เดิมเป็นพื้นที่ทำนามาแต่ครั้งอดีต แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของทิศทางน้ำจากการขุดคลองและทำฝายกั้นน้ำ ทำให้บ้านบุเกะกุงนังกลายเป็นพื้นที่รับน้ำในช่วงฤดูฝน คนในชุมชนจึงต้องอพยพข้ามฝั่งคลองไปทำนาในพื้นที่โครงการสถานีสูบน้ำขนาดเล็กยะกัง 9 ส่วนพื้นที่ของตนเองถูกทิ้งร้างไปกว่า 15 ปี เมื่อมีการฟื้นฟูโครงสร้างพื้นที่พื้นฐานชลประทานให้กับมาใหม่ ชาวบ้านบุเกะกุงนังจึงหันมาทดลองทำนา แต่ไม่ได้ผลมากนัก เนื่องจากพบว่าหากปลูกในฤดูทำนา ไม่ทันได้เก็บเกี่ยวน้ำก็ท่วมมาเสียหายไปหมดแล้ว หากปลูกนอกฤดูทำนาหรือนาปรัง เมล็ดข้าวจะลีบและเป็นอาหารของนกที่บินเข้ามา รุมจิกกิน เพราะเป็นแหล่งอาหารหอยมเดียว ผุ่่นกไม่ได้กระจายไปที่นาผืนอื่นที่ปลูกพร้อมกันเหมือนนาปีที่ช่วยแบ่งเบาจากผุ่่นกได้

ทางออกที่ชุมชนบ้านบุเกะกุงนังคิดได้ คือ ทดลองปลูกพืชที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ในระยะสั้น จึงได้ช่วยกันวางแผนผ่านปฏิบัติการเพาะปลูก โดยเพิ่มข้อมูลวันสำคัญทางศาสนาอิสลาม และฤดูฝนหรือช่วงมรสุมลงไปด้วย เพื่อหลีกเลี่ยงการเพาะปลูกในช่วงดังกล่าว

เมื่อได้ลองปรับพื้นที่เพื่อเตรียมปลูกพืชหมุนเวียน ทีมวิจัยพบปัญหาหลัก คือ บางแปลงอุ้มน้ำ บางแปลงดินแข็งจับเป็นก้อน ถึงแม้ไถสามารถรอบแล้วยังแก้ปัญหาดินแข็งไม่ได้ การนำอวนประมงมาขึ้นเป็นรั้วเพื่อป้องกันแพะเข้าไปกัดกินพืชที่ปลูกไม่ได้ผล แพะสามารถมุดเข้ามายังแปลงที่ปลูกพืชหมุนเวียนได้อยู่ เมื่อทีมวิจัยได้รู้สภาพดินแต่ละแปลงแล้ว ได้นำมาวิเคราะห์ร่วมกับทีมวิจัย กำหนดพืชหมุนเวียนที่จะทดลองปลูกจำนวน 9 ชนิด คือ ถั่วฝักยาว, กระจี้บขาว, บวบ, ถั่วเขียว, ข้าวโพด, แตงกวา, ผักบุ้ง, อ้อย และข้าว รวมทั้งสิ้น 8 แปลงเพาะปลูก ผลการทดลองพบว่า แปลงที่ 1 ที่ได้ปลูกแตงกวา ถั่วฝักยาว บวบ กระจี้บขาว และผักบุ้ง ให้ผลผลิตดีที่สุด โดยเฉพาะถั่วฝักยาวที่ให้ผลผลิตและนำไปจำหน่ายได้ถึง 4,302 บาท รองลงมาคือ กระจี้บขาว ขายได้ 800 บาท ส่วนแปลงเพาะปลูกอื่น ยังคงประสบปัญหาหลัก ๆ 3

ประการคือ 1) ศัตรูพืชกัดกิน 2) สภาพดินแข็ง 3) น้ำท่วมขังในช่วงฤดูฝน นอกเหนือจากการปลูกพืชหมุนเวียนแล้ว ทีมวิจัยยังได้ฟื้นฟูนาร้าง โดยการปรับพื้นที่ทำนาปีในปี 2555 ประมาณ 43 ไร่ ด้วยการให้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง คือ พันธุ์ข้าวยามู และพันธุ์ข้าวสากุนิง แต่ถูกน้ำท่วมเสียหายทั้งหมด จึงพยายามหาทางออกในปลูกข้าวบนแพ ตัวแบบที่ใช้คือความรู้เรื่อง “ปลูกข้าวลอยน้ำ” ของคุณสุพรรณ เมธสาร เจ้าของสวนไผ่ศรีสุพรรณ อำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี โดยทีมวิจัย ได้ใช้บ่อเลี้ยงปลาเป็นสถานที่จำลองน้ำท่วม จากนั้นต่อบนแพไม้ไผ่ขนาด 3.5 x 6 เมตร ปลูกด้วยผักตบชวาหนา 4 นิ้ว โยดินถมผักตบชวาขึ้นมาอีก 4 นิ้ว ใช้ข้าวพันธุ์ชัยนาท 1 ที่มีอายุการเก็บเกี่ยว 120 วัน เริ่มหว่านกล้าต้นเดือนกุมภาพันธ์ 2555 ปักดำในแพ 16 แถวๆ ละ 26 กอ รวม 390 กอ ขณะนี้อยู่ระหว่างการติดตามผล ส่วนแปลงที่ใช้ปลูกพืชหมุนเวียนได้ทดลองปลูกแตงโมเต็มพื้นที่

การศึกษาดูงานสำนักงานพัฒนาเกษตรกรรมลุ่มน้ำมูดา (Muda Agriculture Development Authority-MADA) ได้ความรู้ว่า การทำนาของรัฐเคดาห์จะพึ่งพาน้ำฝนเป็นหลัก ส่วนน้ำในระบบชลประทานจะถูกใช้เพียงร้อยละ 30 ของน้ำที่ใช้ทำนาตลอดทั้งปี ปริมาณข้าวจากการทำนาในพื้นที่ของรัฐเคดาห์และเปอร์ลิส สามารถเลี้ยงประชากรมาเลเซียได้เพียงร้อยละ 40 ส่วนที่ยังขาดแคลนอีกร้อยละ 60 ต้องนำเข้าข้าวจากต่างประเทศ สายพันธุ์ข้าวที่ใช้ คือ MR 202 เป็นพันธุ์ข้าวที่ปลูกข้าวที่สุด

ด้วยปริมาณข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคของประชากรภายในประเทศมาเลเซีย อาชีพทำนาจึงได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษ เพื่อลดการพึ่งพาจากการนำเข้าข้าวจากต่างประเทศให้มากที่สุด รัฐบาลมาเลเซียจึงสนับสนุนพันธุ์ข้าว ปูย และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชตลอดจนมีเจ้าหน้าที่ดูแลจัดสรรน้ำให้อย่างเบ็ดเสร็จ เกษตรกรมีหน้าที่ทำนาให้ได้ปริมาณผลผลิตเป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ส่วนหนึ่งเพื่อรายได้ต่อครัวเรือนต่อปีที่สูงขึ้น ส่วนหนึ่งเพื่อเพิ่มปริมาณข้าวเพื่อใช้เลี้ยงคนในประเทศมาเลเซีย

สิ่งที่น่าสนใจคือรูปแบบ “การรักษาพื้นที่เกษตรกรรม” การกำหนดเขตพื้นที่ปลูกข้าวได้ติดต่อกันเป็นผืนกว้าง นับเป็นจุดเด่นในการจัดการของมาเลเซีย เมื่อรัฐบาลกำหนดให้เป็นพื้นที่ปลูกข้าวโดยดูจากความเหมาะสมกับสภาพดินและแหล่งน้ำแล้ว จะสร้างแรงจูงใจให้ชาวนาด้วยการสนับสนุนสิ่งที่จำเป็นต่อการทำนาดังกล่าวไว้ข้างต้น หากชาวนารายใดไม่ประสงค์จะทำนาในพื้นที่ตนเอง รัฐบาลจะจัดจ้างบุคคลเข้ามาทำนาแทน โดยไม่ปล่อยพื้นที่ว่างให้เป็นนาร้าง แล้วจัดแบ่งผลประโยชน์ให้เจ้าของที่ดินอย่างเหมาะสม จึงมีโอกาสได้เห็นเจ้าของที่นาขบถยนต์มาดูพื้นที่นาของตนเองว่าจะได้ผลผลิตเท่าใดในแต่ละรอบทำนา หรือหากต้องเปลี่ยนพื้นที่ของตนไปปลูกพืชชนิดอื่นที่ไม่ใช่ข้าว จะต้องได้รับอนุญาตจากรัฐบาลรัฐเสียก่อน ซึ่งมักจะไม่ได้รับการอนุญาตให้เปลี่ยนพื้นที่นาไปทำอย่างอื่น นอกจากนี้ยังมีโรงงานแปรรูปข้าวไปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น เช่น แป้ง ขนหมขบเคี้ยว ฯลฯ ซึ่งเกษตรกรรายใดไม่ประสงค์จะทำนา

หรืออาจจะเป็นคนรุ่นใหม่ที่ไม่นิยมใช้แรงงานเพื่อการทำงาน ก็สามารถผันตนเองเข้าสู่โรงงานแปรรูปผลิตจากข้าวได้

การรวมกลุ่มของเกษตรกรชาวนาไม่มีรูปแบบเป็นองค์กรที่ชัดเจน มีเพียงกิจกรรมการเข้ามารับฟังนโยบายการปลูกข้าวจากหน่วยงานรัฐ จากหน่วยงานภาครัฐว่าแต่ละปีจะมีเป้าหมายในเรื่องผลผลิตอย่างไรโดยจะใช้ที่ทำการย่อยเป็นจุดศูนย์กลางในการประชุมและกระจายข่าวสารข้อมูลให้ชาวนาได้รับทราบ

จินตวีร์ เกษมสุข (2556) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน พบว่า ทูทางสังคมวัฒนธรรมของเทศบาลนครขอนแก่นได้ก่อรูปมาจากฐานประวัติศาสตร์สังคมที่แสดงถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์โดยมีกลุ่มคนไทยลาว และกลุ่มไทยเชื้อสายจีนเป็นกลุ่มผลประโยชน์หลัก ซึ่งทั้งคนไทยเชื้อสายลาวและคนไทยเชื้อสายจีนได้รับปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนภายใต้เงื่อนไขของกระบวนการรัฐชาติและท้องถิ่นนิยม นับแต่ยุคการรวมอำนาจจนถึงยุคการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น และบริบทที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ พื้นภูมิต่างกันทางวัฒนธรรมของตนและแสดงความภาคภูมิใจในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น ตามตรรกะทางการเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตย

จากกรณีศึกษายุทธศาสตร์ รูปแบบและลักษณะการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเทศบาลนครขอนแก่น พบว่า ทูทางสังคมวัฒนธรรมของเมืองขอนแก่นมีฐานจากกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มชาติพันธุ์สัมพันธ์กับผลประโยชน์โครงสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะอื่นๆ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มการเมืองทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นต้น ซึ่งต่อมาคณะผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่นได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชน โดยเชื่อมโยงกับกลุ่มผลประโยชน์ด้วยทุนทางวัฒนธรรมทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งในรูปแบบโครงการซึ่งมีเทศบาลนครขอนแก่นเป็นผู้รับผิดชอบทั้งในรูปแบบของงานบุญประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมที่ส่งเสริมการรับรู้ของภาคส่วนต่างๆ เพื่อขยายพื้นที่การมีส่วนร่วม รวมทั้งรูปแบบทุนทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในการบริหารรัฐกิจแบบใหม่เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาชนตามแนวทางการบริหารราชการที่ดี (Good Government) ของกระทรวงมหาดไทย และการดำเนินกิจกรรมโครงการตามยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองตามวิสัยทัศน์ ศูนย์กลางเศรษฐกิจภาคอีสาน สังคมเอื้ออาทร สันติสุข เรียนรู้ น่ายุ่อย่างยั่งยืน ซึ่งรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ มักต้องแสดงหลักการสอดคล้องกับเงื่อนไขตัวชี้วัดของโครงการรางวัลจากสถาบันพระปกเกล้าและส่งเสริมการสร้างเครือข่ายของคนกลุ่มต่างๆ ให้เข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะของเมือง ทั้งนี้เพื่อกระชับโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนผ่านพื้นที่และใช้ปฏิบัติการทางสังคม

วัฒนธรรมก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคเอกชนและภาคประชาชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น

สำหรับทุนทางวัฒนธรรมที่เทศบาลนครขอนแก่นนำมาใช้อย่างมากในการสร้างภาพของสังคมเอื้ออาทร คือ เครือข่ายเชิงอุปถัมภ์ และทุนทางความคิดเกี่ยวกับเรื่อง “บุญ” ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ส่งเสริมเครือข่ายการมีส่วนร่วม กล่าวคือ เป็นการนำแนวทางการมีส่วนร่วมตามประเพณีดั้งเดิมมาใช้ส่งเสริมการบริหารรัฐกิจแบบใหม่ และยึดโยงความสัมพันธ์ของผู้คนด้วยความหมายของอำนาจบุญบารมีโดยปฏิบัติการผ่านพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเมือง แม้กระบวนการดังกล่าวไม่ได้เป็นไปตามตรรกะสากลของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย แต่แสดงให้เห็นว่ากระบวนการประชาสังคมแบบไทยนั้นให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ระบบอาวุโส ระบบความหมายที่มาจากฐานความเชื่อศาสนา และอื่นๆ ดังนั้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย ควรให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจในลักษณะเฉพาะถิ่นทั้งในมิติประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรม เพราะพื้นที่ทั้งสองลักษณะนี้ต่างเป็นพื้นที่ปะทะประสานของทุนในลักษณะต่างๆ รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่รองรับทางวัฒนธรรมและช่วงชิงความหมายทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลาย ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

สนธยา สืบเหตุ และคณะ (2554) การฟื้นฟูภูมิปัญญาการทำกะปิและพัฒนากลุ่มอาชีพโดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกบ้านทะเลนอก ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาการทำกะปิอยู่แทบทุกบ้าน และการสร้างกระบวนการเรียนรู้การประกอบอาชีพเริ่มจากฐานการเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้ชุมชน โดยใช้กะปิ เป็นเครื่องมือผ่านกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิต การพึ่งพาทรัพยากรในชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการสืบสานภูมิปัญญาในท้องถิ่น

ซึ่งกระบวนการวิจัยจะเกิดประโยชน์ก็ต่อเมื่อได้นำข้อมูลไปสู่การพัฒนา มีการเรียนรู้อย่างทันสถานการณ์ปัจจุบัน สร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนด้วยการใช้ข้อมูลในการตัดสินใจ กล้าที่จะทำ กล้าที่จะนำเสนอด้วยความสมัครใจ เพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน

ณัฏฐ์ กุลิษฐ์ และคณะ (2553) ทำการศึกษาเรื่อง แผนการตลาดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการบนฐานข้อมูลพฤติกรรมนักท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดชัยนาท ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 25-34 ปี สถานภาพโสด มีการศึกษาระดับปริญญาตรี อาชีพพนักงานบริษัท รายได้ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 10,000 บาท มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคกลางและกรุงเทพฯ

ตามลำดับ โดยมีทัศนคติโดยรวมต่อแหล่งท่องเที่ยวในระดับปานกลาง และพบว่าปัญหาเกี่ยวกับผู้ประกอบการในท้องถิ่นมากที่สุด มีความต้องการ/สนใจต่อโครงการต่างๆ ในการท่องเที่ยวจังหวัดชัยนาท ในระดับปานกลาง มีการรับรู้จากสื่อสารการตลาดอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีการรับรู้ผ่านเว็บไซต์และในระดับไม่ถี่ มีความตั้งใจท่องเที่ยวจังหวัดชัยนาทอยู่ในระดับดี โดยนักท่องเที่ยวจะมีการบอกเล่าเกี่ยวกับชัยนาทมากที่สุด มีจำนวนครั้งโดยเฉลี่ยในการท่องเที่ยวจังหวัดชัยนาทประมาณ 3 ครั้ง โดยนักท่องเที่ยวมีความประทับใจในสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดชัยนาทมากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ สวนนก วัดปากคลองมะขามเฒ่า และเขื่อนเจ้าพระยา ตามลำดับ มีค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยประมาณ 1,443 บาท มีแรงจูงใจในการท่องเที่ยวจังหวัดชัยนาทอยู่ในระดับปานกลาง และมีความต้องการให้จังหวัดชัยนาทปรับปรุงเรื่อง การประชาสัมพันธ์ ป้ายบอกทางและสถานที่ท่องเที่ยวมากที่สุด

การแบ่งส่วนตลาดการท่องเที่ยวของจังหวัดชัยนาท พบว่า นักท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มคนรักชัยนาท เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นเหตุจูงใจและความคิดเห็นต่อคุณค่าแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดชัยนาทมีจำนวน 130 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ 45 ปีขึ้นไป มีการศึกษาในระดับสูงกว่าปริญญาตรี มีสถานภาพสมรสและหม้าย หย่าร้าง แยกกันอยู่ มีอาชีพเป็นผู้เชี่ยวชาญมืออาชีพ/ผู้บริหาร/จัดการ เกษตรกร/ผู้ใช้แรงงาน เกษียณ/ว่างงาน/แม่บ้าน มีรายได้ 20,001 บาทขึ้นไป มีภูมิลำเนาในภาคตะวันตก ภาคเหนือและภาคกลาง 2) กลุ่มชัยนาทพาเพลิน เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางในทุกด้านยกเว้นด้านความรู้สึกที่ดีต่อจังหวัดชัยนาทมีค่าเฉลี่ยสูง มีจำนวน 60 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุ 25-34 ปี มีการศึกษาในระดับสูงกว่าปริญญาตรี มีสถานภาพโสด มีอาชีพพนักงานบริษัท ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ มีรายได้ 10,001-20,000 บาท มีภูมิลำเนาในภาคใต้ กรุงเทพมหานคร และภาคอีสานตามลำดับ 3) กลุ่มชัยนาทวังเวง เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับต่ำในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นเหตุจูงใจและความคิดเห็นต่อคุณค่าแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดชัยนาท มีจำนวน 210 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุน้อยกว่าหรือเท่ากับ 24 ปี มีการศึกษาต่ำกว่าระดับปริญญาตรี มีสถานภาพโสด อาชีพนักเรียน/นักศึกษา มีรายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท มีภูมิลำเนาในภาคกลาง ในสองกลุ่มที่ค่าเฉลี่ยในระดับสูงและปานกลาง มีทัศนคติต่อแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ สวนนก วัดปลาก

คลองมะขามเฒ่า วัดธรรมามูลวรวิหาร ในขณะที่กลุ่มชยันทวั่งเวง มีทัศนคติต่อแหล่งท่องเที่ยวที่วัดปากคลองมะขามเฒ่า สวนนก และเทศกาลผลไม้มากที่สุดเป็น 3 อันดับแรก

จุดยืนผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวผ่านกระบวนการเรียงเคียงสินค้ากับจังหวัดใกล้เคียง โดยระบุกลุ่มตลาดเป้าหมายหลักและรอง ในส่วนนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากผู้มีส่วนเสีย ประกอบด้วยผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และชุมชน 30 ราย ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบตัวต่อ โดยเปรียบเทียบจังหวัดชยันทวั่งเวงกับ 4 จังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกันได้แก่ อุทัยธานี สิงห์บุรี นครสวรรค์ และสุพรรณบุรี จากการศึกษาพบว่าจังหวัดชยันทวั่งเวงมีรูปแบบการท่องเที่ยวทางศาสนาเป็นอันดับหนึ่ง สอดคล้องกับศักยภาพของจังหวัด รองลงมาได้แก่ การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ตามลำดับ นอกจากนี้ พบว่า การท่องเที่ยวทางศาสนาของจังหวัดสิงห์บุรีมีความโดดเด่นเทียบเท่าจังหวัดชยันทวั่งเวง โดยวัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรีมีระดับความชอบเมื่อเทียบเคียงกับ 4 จังหวัดมากที่สุด รองลงมาได้แก่ วัดธรรมามูลวรวิหารและวัดปากคลองมะขามเฒ่า ตามลำดับ ขณะที่การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น จังหวัดชยันทวั่งเวงมีความโดดเด่นที่สุด โดยเฉพาะเขื่อนเจ้าพระยาและสวนนกจังหวัดชยันทวั่งเวง ส่วนการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์พบว่า จังหวัดสุพรรณบุรีมีความโดดเด่นมากที่สุด โดยอำเภอสรรคบุรี จังหวัดชยันทวั่งเวงกับตำนานอนุสาวรีย์วีรชนค่ายบางระจันและอุทยานค่ายบางระจัน จังหวัดสุพรรณบุรี มีระดับความชอบมากที่สุดเมื่อเทียบเคียง 5 จังหวัด

ตราสินค้าทางการท่องเที่ยวของจังหวัดชยันทวั่งเวง จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เป็นสามอันดับแรก ที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความเห็นเหมือนกันว่าเป็นสัญลักษณ์แหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดชยันทวั่งเวง โดยคำขวัญของจังหวัดชยันทวั่งเวงมีความโดดเด่นและครอบคลุมสถานที่และจุดเด่นของจังหวัด แต่ควรเพิ่มเติมแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และมรดกของวัฒนธรรมในท้องถิ่นเข้าไปด้วย เพื่อชูจุดเด่นของจังหวัดชยันทวั่งเวงอย่างชัดเจน

แผนการตลาดการท่องเที่ยวของจังหวัดชยันทวั่งเวงเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมของทุกภาคีในจังหวัดชยันทวั่งเวง จากการศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพทำให้คณะผู้วิจัยสามารถกำหนดกลุ่มเป้าหมายหลัก ประกอบด้วย กลุ่มคนรักชยันทวั่งเวงและกลุ่มชยันทวั่งเวงพาเพลิน โดยมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและการ

ท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่กลุ่มนี้ให้ความสนใจมากที่สุด ได้แก่ สวนนก วัดปากคลองมะขามเฒ่า และวัดธรรมามูลวรวิหาร ส่วนกลุ่มเป้าหมายรองได้แก่ กลุ่มชียนาทวิงเวง โดยมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นเช่นกัน ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่กลุ่มนี้ให้ความสนใจมากที่สุดได้แก่ วัดปากคลองมะขามเฒ่า สวนนก ผลไม้ เชื้อนเจ้าพระยา และวัดธรรมามูลวรวิหาร ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวหลักของชียนาท ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วนสินค้ารองได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยเอาอารยธรรมข้าวมาเป็นปัจจัยในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดชียนาท เนื่องจากชียนาทเป็นแหล่งกำเนิดสินค้าเกษตรหรือแหล่งอารยธรรมทางเกษตรที่เก่าแก่ที่สุด โดยมุ่งเน้นกลุ่มคนรักชียนาทและกลุ่มชียนาทพาเพลิน เนื่องจากมีทัศนคติที่ดีต่อจังหวัดชียนาทและมีการศึกษาในระดับสูง ส่วนสินค้าควบของจังหวัด ทางคณะผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวของจังหวัดให้พ่วงกับจังหวัดใกล้เคียง เช่น อุทัยธานี สุพรรณบุรี โดยเน้นไปที่กลุ่ม Niche market ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีรายได้สูง ส่วนกลยุทธ์การตั้งราคาจะเน้นการสร้างคุณค่าเมื่อเทียบกับรายจ่ายและเวลาที่เสียไป โดยมีช่องทางการจัดจำหน่าย 3 รูปแบบ ประกอบด้วย 1) ช่องทางตรง โดยเจาะนักท่องเที่ยวในลักษณะแบบ walk-in โดยใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่มีขีดความสามารถในการเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยว 2) ช่องทางหนึ่งระดับ (แหล่งท่องเที่ยว-บริษัทนำเที่ยว-นักท่องเที่ยว) 3) ช่องทางสองระดับ (แหล่งท่องเที่ยว-บริษัทนำเที่ยว-สถาบัน/หน่วยงาน-นักท่องเที่ยว) โดยมีโปรแกรมการส่งเสริมทางการตลาด 5 ด้าน ได้แก่ การให้ข่าว/ประชาสัมพันธ์ การโฆษณาการตลาดความสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมและการตลาดทางตรง

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการเชิงประยุกต์ (Applied research) ที่ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) ที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อนำมาสู่การกำหนดเป็นโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน โดยการวิเคราะห์ปัญหา ค้นหาศักยภาพความสามารถในการจัดการตนเองของชุมชน พร้อมทั้งค้นหาอาสาสมัครนักวิจัยชุมชนที่จะเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชน โดยมีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง วิธีการรวบรวมข้อมูล การดำเนินการวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

- 3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการดำเนินการวิจัย
- 3.3 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 ประชากรในชุมชนบ้านเสม็ดมีจำนวน 796 คน โดยการพัฒนาโจทย์วิจัยใช้เทคนิควิธีการค้นหาความต้องการของชุมชนที่หลากหลาย เช่น การเปิดเวที การสนทนากลุ่มกับผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้อาวุโส และประชาชนในพื้นที่ พร้อมทั้งเดินสำรวจชุมชน เพื่อสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกับคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น

3.1.2 กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป นักเรียนโรงเรียนบ้านเสม็ด นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ คณะครูโรงเรียนบ้านเสม็ด รวมจำนวน 210 คน โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) และเลือกแบบอาสาสมัคร (Volunteer Sampling) เก็บข้อมูลผู้ที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน

3.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเพื่อท้องถิ่น (Community Base Research: CBR) ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ เพื่อประกอบการสรุปภาพรวม (Generalization) ด้วย เพื่อให้ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ครอบคลุมทั้งมิติเชิงลึกและกว้างโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจะเริ่มจากส่วนที่เกี่ยวกับบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มของชุมชน ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน นอกจากนี้ ยังเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการทำกิจกรรมสาธารณะของประชาชนบ้านเสม็ด เพื่อสร้างข้อสรุปร่วมในการกำหนดค้นหากระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเอง บนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

อนึ่ง เพื่อให้ข้อมูลมีความแม่นยำและความน่าเชื่อถือผู้ศึกษาใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล ในประเด็นการวิจัยซึ่งนอกจากจะใช้วิธีการศึกษาเอกสารแล้วยังใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์รายบุคคล การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม การเดินสำรวจชุมชน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดแหล่งของการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

3.2.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิของการวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documents) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดรวมทั้งทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำมากำหนดกรอบแนวคิดและกรอบในการวิเคราะห์เกี่ยวกับบริบทชุมชน ค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาสาเหตุการจัดการตนเองของชุมชน ตลอดจนการวิเคราะห์และการค้นหาคุณค่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน จากเอกสารสิ่งพิมพ์ สถิติ รายงาน บันทึกการประชุมของภาคราชการและภาคชุมชน รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2.2 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) ประกอบด้วยข้อมูลด้านบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่ม ชุดความรู้ประสบการณ์ในการจัดการตนเองในด้านประเพณีวัฒนธรรม ภูมิ

ปัญหาท้องถิ่น การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจน ค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ความต้องการของชุมชน และประเด็นปัญหาพร้อมของคนในชุมชน ผ่านการสนทนาพูดคุย การจัดเวทีร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ดโดยมีวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

3.2.2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview technique) โดยใช้การสัมภาษณ์ (Interview guide) เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ความต้องการของชุมชน สถานการณ์ปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญ ผลกระทบของปัญหาในวงกว้าง ตลอดจน การค้นหาทุนทางสังคม เช่น ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนทรัพยากรบุคคล ทุนวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ผ่านการสนทนาพูดคุย การจัดเวทีร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด การเดินสำรวจชุมชน จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ซึ่งได้แก่ ผู้รู้และผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มอาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มทำกระถาง กลุ่มทำปุ๋ยอัดเม็ด กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงกบ กลุ่มทำเกษตร กลุ่มธนาคารข้าว เป็นต้น และประชาชนในพื้นที่ โดยให้นักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน

3.2.2.2 การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) โดยใช้แบบ สัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview schedule) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น การปลูกป่า การดูแลป่า การดูแลสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สาธารณะ เป็นต้น โดยมีทีมนักวิชาการ นักศึกษา และประชาชนในพื้นที่ช่วยในการสัมภาษณ์

3.2.2.3 การสนทนากลุ่ม (Focused group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview schedule) ในการระดมความคิดเห็นของกลุ่ม (Group think) โดยใช้เทคนิค Appreciation-Influence-Control (AIC) การระดมความคิดเห็น (Brainstorming) แผนที่ความรู้ (Mind Mapping) รวมทั้ง การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งภายในกลุ่มและโอกาส ข้อจำกัดภายในชุมชนเสม็ด (SWOT Analysis) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การจัดกลุ่มประเด็นปัญหา เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการกำหนดเป็น โจทย์วิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชน

3.2.2.4 การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย (Target Group Analysis: TGA) โดยใช้การสัมภาษณ์แกนนำอาสาสมัครคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มอาชีพต่างๆ และประชาชนผู้สนใจเข้าร่วมโครงการ

3.2.2.5 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยใช้แบบตรวจรายการ (Checklist) เพื่อศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติรวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในหมู่บ้านจากการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยแบ่งลักษณะของปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 3 ทิศทาง คือ 1. ปฏิสัมพันธ์เชิงบวก (Positive direction) 2. ปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative direction) และ 3. ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกลาง (Neutral direction) จากการทำกิจกรรมร่วมกันของประชาชนบ้านเสมีด

3.2.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้จัดทำได้แบ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะเตรียมการ ระยะปฏิบัติการ และระยะสรุปผลการศึกษา โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.2.3.1 ระยะเตรียมการ (ค้นหาพื้นที่ในการพัฒนาโจทย์วิจัย)

1) การค้นหาพื้นที่ โดยมีคณะทำงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้กำหนดพื้นที่ในการปฏิบัติการร่วมกับชุมชนใน 2 พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนในตำบลหนองเต็ง และชุมชนในตำบลโคกกลาง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยให้นักวิชาการได้ลงไปพื้นที่ทำความเข้าใจร่วมกับชุมชน พร้อมทั้งร่วมกันพัฒนาโจทย์วิจัยที่เป็นจุดร่วมระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน

2) เวทีสนทนาพูดคุยร่วมกับชุมชน โดยเวทีนี้จะเป็นการชี้แจงให้คนในชุมชนได้ทราบถึงแนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยที่เน้นจากความต้องการของชุมชน เพื่อนำมาเป็นข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน

3.2.3.2 ระยะปฏิบัติการ (พัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน)

1) จัดเวทีสนทนาพูดคุยเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญ และเป็นปัญหาที่คนในชุมชนได้รับผลกระทบในวงกว้าง ถ้าหากปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขจะก่อให้เกิดปัญหาอะไรตามมาบ้าง โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการคิด การพูด การคุย พร้อมทั้งจัดกลุ่มปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน

2) จัดเวทีสนทนาพูดคุยเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่ชุมชนนั้นมีอยู่แล้ว ได้แก่ ทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทุนในด้านทรัพยากรบุคคล ทุนทางด้านวัฒนธรรมและ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ค้นหาศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่เดิม ปัญหา ข้อจำกัดของทุนทางสังคม เพื่อค้นหาแนวทางในการนำความรู้จากภายนอกชุมชนมาบูรณาการในการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

3) เวทีจัดกลุ่มและปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ด เพื่อนำมากำหนดเป็นโจทย์วิจัย โดยนำ ทุนทางสังคม และปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญ มาร้อยเรียง และค้นหาความสัมพันธ์ของทั้งสองส่วน เพื่อให้ง่ายต่อการกำหนดเป็นโจทย์วิจัยร่วมกัน พร้อมทั้งค้นหาอาสาสมัครนักวิจัยชุมชนที่เข้าร่วมดำเนินการวิจัย

4) เวทีการนำประเด็นปัญหาที่ได้จากชุมชนเข้าสู่การพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไข พร้อมทั้งเพิ่มเติมข้อมูลสิ่งที่ขาดหาย เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการดำเนินงานวิจัย

5) เวทีเติมข้อมูลร่วมกับชุมชน โดยนำข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิมาพูดคุยร่วมกับชุมชน เพื่อให้เกิดข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ในการนำไปสู่การเขียนข้อเสนอโครงการต่อไป

3.2.3.3 ระยะเวลาสรุปผลการศึกษา (เกิดข้อเสนอโครงการวิจัยระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชน)

1) เขียนข้อเสนอโครงการ เพื่อเสนอต่อแหล่งทุน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) และ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

2) เซ็นสัญญารับทุนวิจัยภายใต้การ MOU ระหว่าง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) กับมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

3.3 การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมต่าง ๆ จะถูกบันทึกด้วยเทป วิดีโอ และการจดบันทึกของทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยชุมชน จากนั้นก็นำมาถอดเทปจัดระเบียบข้อมูลใหม่ โดยการจำแนกเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาโจทย์วิจัยแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ควบคู่บริบทเนื้อหาที่เก็บรวบรวมมาได้เบื้องต้น รวมทั้งมีการนำเสนอข้อมูลให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของทีมวิจัย การสนทนาพูดคุยกับคนในชุมชน เป็นต้น

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเพื่อท้องถิ่น (Community Base Research: CBR) มุ่งศึกษาแนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ การรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การเดินสำรวจ การจัดเวทีร่วมกับประชาชนในพื้นที่บ้านเสม็ด เพื่อตรวจสอบความต้องการของชุมชนในการแก้ไขปัญหา ค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนร่วมกันผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 4.1. สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านเสม็ด
- 4.2 การเตรียมความพร้อมก่อนการพัฒนาโครงการวิจัย
- 4.3 ความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ด
  - 4.3.1 การเปิดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏ
  - 4.3.2 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย
  - 4.3.3 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิชิตโจทย์วิจัย”
  - 4.3.4 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”
- 4.4 เวทีรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ และลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน
- 4.5 ข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด (Proposal)

4.1. สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านเสม็ด

4.1.1 สภาพทางประวัติศาสตร์/ประวัติของชุมชน

ประวัติผู้มาก่อนตั้งบุกเบิก คือ เมื่อ พ.ศ. 2412 นายโป๊ะ – นางบุ หวังอยู่ อพยพมาจากบ้านโคกจ๊ะ อำเภอมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ และนายเจียบ แยมนาม อพยพมาจากบ้านตะเคียน จังหวัดสุรินทร์ เหตุที่ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านเสม็ด เหตุผลเพราะมีหนองใหญ่และมีต้นเสม็ดขึ้นอยู่ริมหนองจึงได้

พร้อมใจกันตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านเสม็ด” แต่เดิมนั้นบ้านเสม็ด เป็นบ้านเสม็ด หมู่ 4 ตำบลเมืองไผ่ และ ปี พ.ศ.2500 ได้แยกเป็นบ้านเสม็ด หมู่ 7 ตำบลหนองเต็งตั้งแต่นั้นมา

4.1.2 สภาพทางภูมิศาสตร์

บ้านเสม็ด เป็นที่ราบลุ่มริมลำน้ำชี ทำให้น้ำท่วมแทบทุกปีในฤดูฝน ลักษณะรูปทรงหมู่บ้านจะ ยาวไปทางทิศตะวันตก – ตะวันออก มีป่าชุมชนริมฝั่งชี

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับบ้านมะระ หมู่ที่ 12
ทิศใต้	ติดกับลำน้ำชี และบ้านจาน หมู่ที่ 6
ทิศตะวันออก	ติดกับลำน้ำชี เป็นเขตติดต่อตำบลคอโค อำเภอเมืองสุรินทร์
ทิศตะวันตก	ติดกับบ้านหนองเต็งน้อย หมู่ที่ 8 ตำบลหนองเต็ง

4.1.3 การคมนาคมติดต่อ

- 4.1.1.1 ไปทางทิศเหนือ มีถนน รพช.ไปบ้านมะระหมู่ 7 และผ่านไปตามตำบลชุมแสงได้
- 4.1.1.2 ไปทางทิศตะวันออก มีถนนลาดยางข้ามลำน้ำชีไปตำบลคอโค เข้าอำเภอเมืองสุรินทร์
- 4.1.1.3 ไปทางทิศตะวันตก มีถนน รพช.ติดต่อบ้านหนองเต็งน้อย และผ่านมายังบ้านหนองเต็ง และบ้านหนองเต็งใหญ่ ผ่านมาทางบ้านโนนแดงหมู่ 2 เข้าทางหลวงหมายเลข 226 เข้าบุรีรัมย์ หรือสุรินทร์ได้
- 4.1.1.4 ไปทางทิศใต้ มีถนนมายังบ้านจาน หมู่ 6 และเชื่อมต่อมายังบ้านหนองเต็งน้อย และบ้านหนองเต็งใหญ่ ผ่านมาทางบ้านโนนแดงหมู่ 2 เข้าทางหลวงหมายเลข 226 เข้าบุรีรัมย์ หรือสุรินทร์

4.1.4 ลักษณะการปกครอง

บ้านเสม็ดได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ.2412 มีผู้นำหมู่บ้าน ดังนี้

- 1.นายเจียบ แยมนาม เป็นผู้นำ เมื่อปี พ.ศ. 2492
- 2.นายทับ หวังอยู่ เป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2503 - 2522
- 3.นายสมพร หวังอยู่ เป็นผู้ใหญ่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2522
4. นางบุญหยั่ง หวังอยู่ เป็นผู้ใหญ่บ้านปัจจุบัน

4.1.5 หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่พบหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ปรากฏการณ์ที่เกิดกับหมู่บ้าน คือ เมื่อปี พ.ศ.2525 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ ระดับน้ำสูงประมาณ 1.50 เมตร ทำให้เกิดความเสียหายแก่ที่นาและที่อยู่อาศัยของคนในหมู่บ้านมาก ต้องอพยพมาอยู่ที่วัดซึ่งเป็นพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง ได้รับความช่วยเหลือจากอำเภอ จังหวัดก็พอบรรเทาความเดือดร้อนได้บ้าง นับเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจลืมเลือนของชุมชน

4.1.6 สภาพปัจจุบัน

ปัจจุบัน บ้านเสม็ด มี 146 หลังคาเรือน จำนวน ประชากร 794 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา รับจ้าง ภาษาที่พูด คือ ไทยเขมร ประชาชน 100 เปอร์เซ็นต์ นับถือศาสนาพุทธ

4.1.6.1 การศึกษา ในพื้นที่โรงเรียนบ้านเสม็ดไม่มีสถานศึกษา เด็กนักเรียนในหมู่บ้านไปเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านเสม็ดสามัคคีราษฎร์วิทยาคาร ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านมะระ หมู่ที่ 12 ตำบลหนองเต็ง เป็นโรงเรียนขยายโอกาส ชั้น ป.1 – ม.3 ปัจจุบันมีนายประทีป สารพัฒน์ เป็นผู้บริหารสถานศึกษา

4.1.6.2 ศาสนาสถาน มีวัดในหมู่บ้าน ชื่อ วัดบ้านเสม็ด มีพระอธิการเชียร ชุตินธโร เป็นเจ้าอาวาส ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดไม่แน่ชัด เพราะเป็นการปลูกสร้างตามแบบท้องถิ่น ยังไม่มีพระอุโบสถภายในวัด

4.1.7 ประเพณี/วัฒนธรรม/การละเล่นของชุมชน

4.1.7.1 เดือนมีนาคมของทุกปี งานบุญเทศน์มหาชาติ เป็นการฟังเทศน์มหาชาติในแต่ละปี เพื่อให้ระลึกถึงคุณงามความดี ของอดีตชาติพระพุทธเจ้า คือ พระเวสสันดรชาดก จะมีการนำข้าวเปลือกมารวมกันและทำบุญข้าว เรียกว่าบุญข้าว เสร็จแล้วนำข้าวเปลือกถวายวัด คณะกรรมการหมู่บ้านจะนำไปขายมอบเป็นกองทุนของวัดต่อไป

4.1.7.2 เดือนเมษายน ของทุกปี ประเพณีสงกรานต์รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุหรือผู้ที่เรานับถือ และเล่นสาดน้ำระหว่างเด็ก ๆ และหนุ่มสาว

4.1.7.3 ประเพณีบุญเข้าพรรษา เป็นประเพณีที่กระทำตามบัญญัติคณะสงฆ์ กำหนดไม่ให้พระภิกษุสังวรไปรอนแรม หรือค้างคืนที่อื่น และเพื่อไม่ให้พระสงฆ์ไปเหยียบย่ำ ข้าวกล้าของชาวบ้าน จึงกำหนดให้พระภิกษุ จำพรรษา ณ ที่วัด ระยะเวลา 3 เดือน มีการแห่เทียนพรรษาภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านห่อขนม ข้าวต้มไปวัด

4.1.7.4 ประเพณีบุญข้าวสารท /ประเพณีแซนโดนตา เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เจริญตุง และวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 เจริญทม เป็นประเพณี ที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยทำร่วมกับการทำบุญวันสารทเล็กและสารทใหญ่

4.1.7.5 ประเพณีออกพรรษา เดือนสิบเอ็ด เป็นการกำหนดให้พระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดได้มีโอกาสออกสัญจร ไปค้างคืนที่อื่นได้ ประชาชนก็จะทำบุญก่อนที่พระสงฆ์จะแยกย้ายไปอยู่ที่อื่น

4.1.7.6 ประเพณีทำบุญกฐิน เดือนสิบสอง เป็นการถวายผ้ากฐิน แต่พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาครบถ้วน เพื่อพระภิกษุจะได้นำผ้าผัดเปลี่ยน ซึ่งในระยะเข้าพรรษา พระภิกษุไม่มีโอกาสไปหาผ้าสบง จีวรเองได้ จะทำโดยการบอกบุญไปชาวบ้านทุกหลังคารวบรวมจัดตุ้ปัจจัย มารวมกันเป็นองค์กฐินตอนเย็นพระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ อาจมีการสมโภชการละเล่นของชุมชน ตอนเช้าไปทอดถวาย ณ วัดประทุมคงคา

4.1.7.6 ประเพณีลอยกระทง ดำเนินการในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี

4.1.8 ศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น

1.นายเฮาะ ฐพันธ์ อายุ 76 ปี หัตถกรรมจักรสาน ที่อยู่ 72 หมู่ 7

2.นายธงชัย พุนดี อายุ 61 ปี เกษตรผสมผสานของหมู่บ้าน

4.1.9 อาหารประจำท้องถิ่น

อาหารส่วนใหญ่ของบ้านเสม็ดจะเป็นอาหารทั่ว ๆ ไป ได้จากป่า ท้องนา สระ หนองคลอง บึง ลำชี หรือสัตว์ที่เลี้ยงไว้ เช่น ปลา ไก่ เป็ด วัว หมู ฯลฯ และผักที่ปลูกไว้กินเองและส่งขายเช่น มะระ บวบ ถั่ว โดยส่งขายที่ตลาดเมืองสุรินทร์เป็นส่วนใหญ่ ไม่มีอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน

4.2 การเตรียมความพร้อมก่อนการพัฒนาโครงการวิจัย

4.2.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

ทีมวิจัยควรทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น โดยอาจใช้วิธีการสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ผู้นำชุมชน ประชาชนในพื้นที่ ศึกษาเอกสารข้อมูลจากหน่วยงานระดับท้องถิ่น หรือจากสารสังเกตุการณ์ ศึกษาสภาพทั่วไป ด้วยสายตา ร่วมกับทีมวิจัย ในระหว่างลงพื้นที่เข้าสู่ชุมชน โดยการการขับรถวนรอบชุมชน เพื่อประเมินความสอดคล้องและความเป็นไปได้ ในการดำเนินโครงการวิจัยก่อนที่จะมีการ เปิดเวที วิเคราะห์ปัญหา / พัฒนาโครงการวิจัยร่วมกับชุมชน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ทีมวิจัยต้องศึกษาข้อมูล ในประเด็น ดังต่อไปนี้

4.2.1.1 บริบทชุมชน หรือสภาพทั่วไป ของชุมชน ได้แก่ บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อาคาร สถานที่สำคัญต่างๆ ในการทำกิจกรรม ของชุมชน ศักยภาพของชุมชน ความสนใจของชุมชน เพื่อประเมินแนวทาง การดึงศักยภาพชุมชนมาทำวิจัยเพื่อการแก้ปัญหา เช่น

ชุมชนบ้านเสม็ดมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแม่น้ำชี และคนในชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี สันนิษฐานได้ว่า คนในชุมชนมีความความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า และเป็นพื้นที่อาหารของชุมชน ตลอดจนการหารายได้จากป่าชุมชน เช่น การเก็บของป่า การเก็บเห็ด หน่อไม้ เป็นต้น การค้นหาศักยภาพในการจัดการตนเองของชุมชน นักวิจัยจำเป็นต้องค้นหาจุดเด่น และจุดร่วมของชุมชน เพื่อนำไปสู่การทำงานวิจัยร่วมกัน

4.2.1.2 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ พื้นดิน ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร ลักษณะพื้นที่ ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประเมินว่า ชุมชนเดิม มีพื้นฐานอาชีพอะไร หรือเคยดำเนินการอะไรมาบ้าง เพื่อดำเนินโครงการ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เช่น หากพบว่าพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติริมแม่น้ำชีได้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ และแม่น้ำชีที่ไหลผ่านชุมชนได้สูบน้ำมาใช้ในการทำการเกษตร แต่ปัจจุบันเครื่องสูบน้ำที่ทางเทศบาลหนองเต็งมาติดตั้งให้ เกิดความเสียหาย และไม่ได้รับการซ่อมแซม จึงทำให้ชุมชนไม่มีแหล่งน้ำในการทำเกษตรในช่วงฤดูแล้ง

4.2.1.3 ความสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนกับภายนอก ชุมชนบ้านเสม็ดมีระยะทางห่างจาก จังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณ 45 กิโลเมตร มีพื้นที่ติดกับจังหวัดสุรินทร์ ทำให้ประชาชนในชุมชนบ้านเสม็ดจะมีการติดต่อสื่อสารกับจังหวัดสุรินทร์เป็นหลัก คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังมีระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีศูนย์รวมจิตใจก็คือ วัดบ้านเสม็ด และวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนเขมร เช่น ประเพณีแซนโถงตา เป็นประเพณีที่รำลึกถึงบรรพบุรุษ ลูกหลานทุกคนต้องให้ความสำคัญ

4.2.2 การประสานงาน

ก่อนมีการลงพื้นที่ทุกครั้งทีมีวิจัยจะติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชน เพื่อบริหารจัดการในการจัดเวทีเพื่อพัฒนาโครงการ ควบคุมตรวจสอบข้อมูล การเดินทาง นัดหมายวัน เวลา และสถานที่ ที่แน่นอน ในบางกรณีอาจต้องอาศัยผู้นำทางไปยังชุมชน

4.2.3 การวางแผน/เตรียมทีมงาน

ก่อนจะลงพื้นที่พัฒนาจิตวิทยวิจัย ทีมวิจัยจะมีการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ วางแผนการทำงาน และแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานให้ชัดเจน ก่อนไปพัฒนาโครงการว่าจะลงไปเพื่ออะไร ในแต่ละครั้ง ถ้าเป็นครั้งแรก อาจเป็นการลงไปตรวจสอบชุมชน จากข้อมูล ที่ได้ทำการศึกษาเบื้องต้น เนื่องจากการพัฒนาโครงการไม่ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นเพียงครั้งเดียว จะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการพัฒนาโครงการในครั้งก่อนๆ จากนั้นจึงได้แบ่งบทบาทว่าใครจะเป็นผู้

ตั้งคำถาม จัดกระบวนการ หรือผู้จับประเด็นสำคัญเพื่อสรุปให้เห็นภาพ และผู้บันทึก เพื่อให้ได้ข้อมูลได้อย่างครบถ้วน

4.2.4 วัสดุ/อุปกรณ์/เอกสาร

ก่อนจะลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยทุกครั้งทีมวิจัยจะเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ที่จำเป็น เพื่อการบันทึกและสรุปประเด็นสำคัญ ในการพูดคุย ให้สามารถสื่อกับชุมชนได้ชัดเจน ได้แก่ กระดาษปรีฟ ปากกาเมจิก กระดาษขาว กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง เป็นต้น

4.2.5 การสรุปบทเรียน

หลังจากการพัฒนาโครงการเสร็จสิ้นในแต่ละครั้ง ทีมวิจัยจะมีการถอดบทเรียน (AAR After Action Review) ถึงผลการดำเนินงานว่า เป็นอย่างไรบ้าง วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยในเวที การพูดคุยกับชาวบ้าน การสังเกตและการวางแผน การดำเนินงานครั้งต่อไป ตลอดจนสรุปบทเรียน การดำเนินงาน ปัญหา / อุปสรรคที่เกิดขึ้น ระหว่างการดำเนินงาน เพื่อปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และยังเป็น การแบ่งปันความรู้ในแต่ละคนว่า ได้ความรู้อะไรบ้าง และได้ความรู้จากการจัดกระบวนการอย่างไร โดยจะมีการบันทึกชุดความรู้ พร้อมทั้งปัญหาหรืออุปสรรคในการปรับปรุงแก้ไขในครั้งต่อไป หลังเสร็จสิ้นการจัดเวทีทีมวิจัยจะมีการบันทึกความรู้เก็บไว้เอกสาร เพราะการวิจัยต้องมีเทคนิคการบันทึกข้อมูลได้เยอะที่สุด เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการเขียนรายงานต่อไป

ตัวอย่างการบันทึกข้อมูลกิจกรรม

1. ชื่อโครงการ _____
2. ชื่อกิจกรรม _____
3. วันที่ _____ เดือน _____ พ.ศ. _____
4. สถานที่ _____
5. รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม
  1. นักวิจัยหลัก 3 คน
  2. ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน 10 คน
  4. ประชาชนที่สนใจ 20 คน

รวม 30 คน

6. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ติดต่อประสานงานกับชุมชนในการลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัย
2. ทีมวิจัยประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินการพัฒนาโจทย์วิจัย
3. ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัย ณ วัดบ้านเสม็ด หมู่ 7 ตำบลหนองเต็ง อำเภอ

กระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

7. ผลกิจกรรมพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน

---

8. ผลการดำเนินงาน

---

9. สรุปบทเรียน AAR (After action review)

4.3 ความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ด

4.3.1 การเปิดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

การกำหนดโจทย์วิจัยในครั้งนี้ที่มาจากความต้องการของชุมชน มุ่งเน้นค้นหาปัญหาที่ชุมชนบ้านเสม็ดกำลังเผชิญและต้องการแก้ไขปัญหานั้น โดยเริ่มต้นจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้มีแนวคิดที่จะพัฒนานักวิจัยเชิงพื้นที่ ที่ทำงานวิจัยตอบโจทย์ชุมชนท้องถิ่น โดยใช้พื้นที่นำร่องในการทำงานวิจัยเชิงพื้นที่ 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลโคกกลาง และตำบลหนองเต็ง เพราะเนื่องจากทั้ง 2 พื้นที่เป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ และยังเป็นพื้นที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์ว่า สามารถแก้ไขปัญหาตนเองได้ โดยการนำแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจ

จึงได้เกิดแนวคิดว่าจะมีการสร้างจิตสำนึกให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนท้องถิ่นอย่างไรบ้าง เพราะในตำบลหนองเต็งเป็นพื้นที่ต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ก็ยังมีบางชุมชนที่กำลังเผชิญปัญหาเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว และยังไม่สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจน

4.3.1.3 การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้กับประชาชนในพื้นที่ เตรียมความพร้อมสู่การเปลี่ยนแปลง จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีการพัฒนาโจทย์วิจัยในระดับกลุ่มย่อย พบว่า ในปัจจุบันนี้ชุมชนยังขาดความรู้ที่จะมาเพิ่มทักษะในด้านต่าง ๆ เช่น การผลิต การทำการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ และการสร้างมูลค่าเพิ่มสำหรับผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นโจทย์วิจัยที่มีความท้าทายสำหรับนักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะมุ่งเน้นการสร้างความรู้ที่เป็นเกาะกำแพงให้กับคนในชุมชนท้องถิ่น สามารถพึ่งพาตนเองได้บนภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน พร้อมทั้งต่อยอดทักษะความรู้ให้คนในระดับชุมชนท้องถิ่นอยู่ได้ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลก

4.3.1.4 การสร้างนักเกษตรกรรุ่นเยาว์ ซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ผู้เข้าร่วมกลุ่มได้เกิดการเสวนาพูดคุยถึงการเปลี่ยนแปลงระบบวิถีการผลิตแบบเดิม มาเป็นการผลิตแบบเทคโนโลยี จนในที่สุดก็จะเกิดการสูญหายของระบบการผลิตแบบเดิมเหมือนในอดีตที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของสังคมไทย และที่สำคัญไปกว่านั้น เด็กเยาวชนในสมัยใหม่ทำนา ทำไร่ ทำการเกษตรไม่เป็น จนทำให้เกิดการล้มเลิกเหง้าของบรรพบุรุษ มีแนวทางว่าเด็กและเยาวชนจะไม่มีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของบรรพบุรุษไว้ เนื่องจากเด็กและเยาวชน ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น จึงไม่ต้องการมีอาชีพเป็นเกษตรกรเหมือนดังในอดีต สุดท้ายแล้ว วิถีการผลิตทำนา ทำไร่ จะเป็นแค่ภาพความทรงจำให้เห็นในภาพถ่าย เพราะขาดการสืบทอดของคนรุ่นหลัง

4.3.1.5 บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาโจทย์วิจัย

1) จากเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยเชิงพื้นที่ที่จะเห็นได้ว่า มีประเด็นที่ค่อนข้างหลากหลาย แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าชุมชนไหนต้องการแก้ไขปัญหา เนื่องจากว่าภายในกลุ่มมีตัวแทนของชุมชนหลายหมู่บ้านอยู่ด้วย การเสนอประเด็นปัญหาถูกสะท้อนในมุมมองกว้างของสังคม แต่ไม่สามารถระบุ

เข้าไปภายในชุมชนได้ และที่สำคัญขาดประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างแท้จริง จึงทำให้ประเด็นโจทย์วิจัยได้ลักษณะแบบรวม ๆ

2) การพัฒนาโจทย์วิจัยเชิงพื้นที่ในระดับตำบล อาจไม่เหมาะกับการค้นหาโจทย์วิจัยในระดับชุมชนหมู่บ้าน เพราะกระบวนการค้นหาโจทย์วิจัยต้องสืบค้นในระดับหมู่บ้าน จึงจะได้รับความต้องการอย่างแท้จริง

3) การจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยแบบนี้ มีผลดีคือ ทำให้คนในชุมชนได้เข้าใจถึงแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์กับชุมชนท้องถิ่น เหมือนเวทีชี้แจงโครงการในระดับตำบลให้ผู้นำชุมชนได้รับทราบว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์จะมาทำอะไรบ้าง

4) การจัดเวทีพัฒนาโจทย์นักวิชาการที่จะทำงานวิจัย ต้องสามารถคัดเลือกประเด็น คัดเลือกผู้นำชุมชนที่สนใจการทำงานวิจัยลักษณะ เพื่อทำให้ง่ายในการติดต่อสื่อสารลงไปพัฒนาโจทย์วิจัยในระดับชุมชน โดยวิธีการสังเกตการณ์แลกเปลี่ยนพูดคุยภายในเวที เพราะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจและใส่ใจในการทำงานด้านพัฒนาชุมชน

5) การจัดเวทีการพัฒนาโจทย์วิจัย ได้มีผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่น เช่น ปลัดเทศบาล นักพัฒนาชุมชน พยาบาลวิชาชีพ เป็นต้น เข้าร่วมในเวที และการสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มย่อย ส่วนใหญ่ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเป็นคนสะท้อนมุมมองปัญหาในระดับท้องถิ่น และมักสะท้อนปัญหาจากสิ่งที่เจ้าหน้าที่ของรัฐพบเจอเป็นส่วนใหญ่ เช่น ปลัดเทศบาลหนองเต็ง สะท้อนปัญหาในระดับพื้นที่ว่า ชุมชนพื้นที่เทศบาลหนองเต็งมีปัญหาด้านการทำเกษตร และต้องการจะขยายแนวคิดด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่ในทางตรงกันข้ามชาวบ้าน สะท้อนว่า ชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาด้านการเกษตร เพราะที่ผ่านมามีน้ำแต่ไม่สามารถจัดการน้ำได้ และในศูนย์การเรียนรู้ที่ทางเทศบาลจัดเป็นพื้นที่ศึกษาดูงาน ล้วนแล้วต้องใช้งบประมาณในการจัดการทั้งสิ้น ในความเป็นชาวบ้านจะหางบประมาณมาได้อย่างไร ฉะนั้นการจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัย ควรมีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่มีระดับความใกล้เคียงกัน เพื่อเป็นการป้องกันการครอบงำทางความคิดซึ่งกันและกัน

4.3.2 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย วันที่ 20 เมษายน 2557 ณ ศาลาประชาคมบ้านเสม็ด หมู่ 7

หลังจากได้มีการได้ประเด็นการพัฒนาโจทย์วิจัยในระดับตำบลแล้ว ซึ่งในเวทีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับกลุ่มได้มีตัวแทนจากชุมชนบ้านเสม็ด หมู่ 7 ชื่อว่า นายสมจิต ดาศรี ได้เสนอ ปัญหาของชุมชนและอยากจะให้ทีมวิจัยเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหา จึงทำให้ทีมวิจัยได้ขอเบอร์โทรศัพท์ และที่อยู่ เพื่อสะดวกในการติดต่อในการลงไปพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน

จากนั้นทีมวิจัยนำโดย อาจารย์อุทิศ ทาหอม อาจารย์พิชิต วันดี และอาจารย์สำราญ ฐะตา ได้ ประสานไปยัง นายสมจิต ดาศรี ถึงแนวทางการพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน และให้ช่วยแจ้งผู้นำ ชุมชน ผู้อาวุโส ประชาชนในชุมชนบ้านเสม็ด และคณะกรรมการโรงเรียนโรงเรียนบ้านเสม็ดเป็นจำนวน 20 คน ในการเข้าเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกัน ผลพบว่า การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 ประชาชนในบ้านเสม็ดยังไม่ทราบว่า ทีมจากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์จะมาทำอะไร และยังไม่เข้าใจว่าทางมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์จะนำงบประมาณมาพัฒนาหมู่บ้าน และจะมาช่วยในการขุดสระ หาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และที่สำคัญในเวทีการพัฒนาโจทย์วิจัย จึงทำให้ทีมวิจัยต้องอธิบายและทำความเข้าใจใหม่ถึงแนวทางการทำงานร่วมกัน โดยใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาชุมชน พร้อมทั้งได้ชี้แจงว่า การทำงานวิจัยให้ประสบความสำเร็จ และตอบโจทย์ของคนในชุมชนบ้านเสม็ด จำเป็นอย่างยิ่งต้องให้คนในชุมชนได้สะท้อนปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ และปัญหานั้นมีความรุนแรง และทุกคนมีความคิดร่วมกันว่าต้องการ แก้ไขปัญหา

จากการสนทนาพูดคุยในเวทีการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 พบว่า ชุมชนบ้านเสม็ด เป็นชุมชนที่ได้มีหน่วยงานภาครัฐ เช่น ธนาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เทศบาลตำบลหนองเต็ง เข้ามาพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง โดยผ่านกระบวนการศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ ที่เป็นต้นแบบ การฝึกอบรมด้านการประกอบอาชีพ และนำพันธุ์ปลา พันธุ์กบมาให้กับประชาชนในชุมชนเลี้ยง เพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพภายในชุมชน จนทำให้มีประชาชนบางคนนำความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาดูงานจากพื้นที่อื่น และการฝึกอบรม มาสู่การประกอบอาชีพให้ครัวเรือน และนำมาพัฒนาต่อยอดด้านอาชีพ ได้แก่ การทำกระถางต้นไม้ การทำปุ๋ย การสร้างธนาคารข้าว การทำการเกษตร การ

เลี้ยงปลา และเลี้ยงกบ เป็นต้น ซึ่งเป็นการประกอบอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งประกอบอาชีพดังที่กล่าวมาข้างต้นขาดความรู้ในการนำไปต่อยอดเกี่ยวกับอาชีพ จากการพูดคุยกับประชาชนที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ พบว่า หลังจากมีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้มาอบรมการประกอบอาชีพ พาไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ และนำพันธุ์ปลา พันธุ์กบมาให้เลี้ยง แต่หน่วยงานดังกล่าวยังไม่ได้สอนให้ประชาชนรู้จักการเพาะพันธุ์ปลา พันธุ์กบ และนอกจากนี้ในการเลี้ยงในแต่ละครั้งประสบปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายด้านอาหารปลา กบ ซึ่งมีต้นทุนที่สูง และเมื่อนำมาขายในท้องตลาดไม่คุ้มค่างกับต้นทุนที่เสียไป จึงทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ล้มเลิกในการเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ และไม่สามารถต่อยอดให้เกิดอาชีพหลักที่หลากหลายของคนชุมชนได้

4.3.2.1 เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย

เทคนิคในการพัฒนาโจทย์วิจัย ได้แก่ การสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยตั้งคำถามว่า สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาอะไร และชุมชนมีศักยภาพในด้านใดบ้าง ซึ่งเป็นประเด็นคำถามที่เน้นให้ชุมชนค้นหาคำตอบ และสะท้อนปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไข

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาโจทย์วิจัย ได้แก่ แผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นการวาดแผนผังที่เชื่อมโยงความคิด และมีการแยกย่อยของแต่ละสถานการณ์ปัญหา เพื่อให้คนในชุมชนมองเห็นการเชื่อมโยงของแต่ละประเด็น โดยการใช้การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี รับฟังปัญหาและสถานการณ์จากการทำงานและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน และการใช้กระบวนการพูดคุยที่เสริมสร้างการเรียนรู้ การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการบูรณาการการทำงานร่วมกันของชุมชน

4.3.2.2 บทเรียนที่ได้รับจากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย

1) การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 ทำให้ทีมวิจัยได้บทเรียนว่า การที่ชุมชนได้สะท้อนปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ซึ่งไม่ตรงกับประเด็นการพัฒนาโจทย์ในระดับตำบล และที่สำคัญคนในชุมชนยังไม่ทราบว่ามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์จะมาทำอะไรร่วมกับชุมชน เนื่องจากการจัด

เวทีในระดับตำบลชุมชนบ้านเสม็ดไม่มีผู้นำชุมชนเข้าร่วมในครั้งนั้น จึงทำให้ยังไม่สามารถเข้าใจถึงแนวทางการทำงานร่วมกันได้

2) การลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งนี้ นายสมจิต ดาศรี เข้าใจว่า ทางนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ จะมาสอนแนวทางการจัดการน้ำ จึงส่งผลให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมในเวทีเข้าใจไม่ตรงกัน

3) การขับเคลื่อน หรือการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชน จำเป็นต้องประสานผู้นำชุมชน โดยตรง เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในระดับเบื้องต้น และง่ายในการติดต่อประสานงาน

4) การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 นักวิจัยอย่าด่วนสรุปว่า นั่นคือสิ่งที่ชุมชนต้องการแก้ไข ปัญหา เพราะการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งแรกคนในชุมชนยังไม่คุ้นเคยกับนักวิชาการ จึงไม่กล้าสะท้อนปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขได้อย่างแท้จริง และที่สำคัญนักวิชาการต้องมีเทคนิคในการสนทนา พูดคุยแบบค่อยเป็นค่อยไป และมีทักษะในการสรุปประเด็นการพูดคุย เพื่อง่ายในการสังเคราะห์เป็นโจทย์วิจัย และปัญหาอีกอย่าง การสะท้อนปัญหาของชุมชน มักจะสะท้อนปัญหาระดับปากท้อง และสถานการณ์ปัญหาทั่ว ๆ ไป เช่น การผลิต หนี้สิน น้ำอุปโภคบริโภค เป็นต้น เพราะฉะนั้นการค้นโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน นักวิจัยอย่าด่วนสรุปว่านั่นคือปัญหาที่แท้จริงของชุมชน บางครั้งปัญหาที่ชุมชนสะท้อนครั้งแรกอาจจะเป็นแค่ปัญหาที่อยู่ภายใต้ปัญหาอื่นก็ได้ ฉะนั้น การพัฒนาโจทย์วิจัยที่ดีต้องจัดเวทีอย่างน้อย 2 ถึง 3 ครั้ง เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่แท้จริง และให้ครอบคลุมทุกปัญหาที่เป็นส่วนรวมของชุมชน และมีความเห็นพ้องต้องกันว่า สิ่งนั้นคือปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขร่วมกัน

4.3.3 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิชิตโจทย์วิจัย” วันที่ 12 พฤษภาคม 2557 ณ ศาลาประชาคมบ้านเสม็ด หมู่ 7

จากหลังจากได้มีการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 ยังไม่ได้โจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการอย่างแท้จริงจึงทำให้ทีมวิจัย ได้ติดต่อประสานกับผู้นำชุมชนให้ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับทราบว่าจะมีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ลงมาพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนอีกครั้ง โดยทีมวิจัยได้ทบทวนข้อมูลเดิมให้ประชาชนผู้ที่เข้าร่วมเวทีได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ประชาชนในชุมชนบ้านเสม็ด

เป็นจำนวน 30 คน เพื่อรับทราบว่า ที่ผ่านมาชุมชนได้เผชิญปัญหาการพัฒนาอาชีพ และนำความรู้มาต่อยอดให้เกิดเป็นอาชีพที่ยั่งยืนได้ ซึ่งที่ผ่านมามีอาชีพหลาย ๆ อย่าง เช่น กลุ่มเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ กลุ่มทอผ้า กลุ่มทำปุ๋ย กลุ่มทำกระถาง และกลุ่มปลูกผัก เป็นต้น บางกลุ่มก็ล้มเลิกไปเนื่องจากทำแล้วขาดทุน หรือ ไม่มีช่องทางในการขายที่ชัดเจน และในขณะนี้ยังเหลือกลุ่มกระถาง ที่ทำอยู่ประมาณ 3-4 ครัวเรือน ส่วนใหญ่ทำขายภายในชุมชน จากที่มวิจัยได้ทบทวนข้อมูล พร้อมถามกลับไปยังผู้เข้าร่วมในเวทีว่า ชุมชนมีความต้องการต่อยอดอะไรบ้าง และสิ่งใดที่คิดว่าชุมชนต้องการแก้ไขปัญหามากที่สุด สุดท้ายแล้วชุมชนบอกว่าอาชีพยังไม่ใช่ประเด็นที่สำคัญ สิ่งที่สำคัญและเป็นปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาก็คือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนริมแม่น้ำชี ที่เป็นพื้นที่ของคนในชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งปี และในขณะนี้เกิดปัญหาด้านการเสื่อมโทรม ปัญหาการบุกรุกทรัพยากรป่าชุมชน และที่ผ่านมามีคนในชุมชนเคยเสนอที่จะแก้ไขปัญหาคือคนส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าจะดำเนินการอย่างไร และยังไม่เห็นหน่วยงานองค์กรใดเข้ามาให้ความรู้กับชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการสนทนาพูดคุยในเวที พบว่า ชุมชนบ้านเสม็ด เป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำชี ทำให้น้ำท่วมแทบทุกปีในฤดูฝน ลักษณะรูปทรงหมู่บ้านจะยาวไปทางทิศตะวันตก - ตะวันออก มีป่าริมฝั่งแม่น้ำชี ประมาณ 2,000 ไร่ และพื้นที่ป่าดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ประชาชนบ้านเสม็ดก็เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชี ได้แก่ หาฟืน เก็บเห็ด ขุดมัน หาสัตว์ป่า เพื่อนำมาประกอบอาหารในระดับครัวเรือน และนอกจากนี้ยังมีประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชี แต่ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมป่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด มีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชีมากขึ้น โดยประชาชนในพื้นที่ได้เข้าไปจับจองพื้นที่เพื่อทำการเกษตร พร้อมทั้งได้มีการตัดไม้ทำลายป่า เช่น การตัดไม้ทำถ่าน ตัดไม้ไปขายให้กับชุมชนใกล้เคียง และปัญหาดังกล่าวอาจมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น หากยังไม่ปล่อยให้เป็นอย่างนี้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ป่าคงไม่เหลือให้ใช้ประโยชน์ในอนาคตอย่างแน่นอน และนอกจากนี้ยังมีนายทุนเข้ามาซื้อพื้นที่ต่อจากชาวบ้านที่ทำการจับจองไว้ในราคาถูก ที่ผ่านมามีเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้เข้ามาตรวจสอบ แต่ไม่เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างชัดเจน รวมทั้งยังมีกรมพัฒนาที่ดินได้เข้ามาประกาศเป็นพื้นที่การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) อีกด้วย เพราะหน่วยงานดังกล่าวเห็นว่าเป็นพื้นที่โล่ง ไม่มีป่าไม้ เหมาะแก่

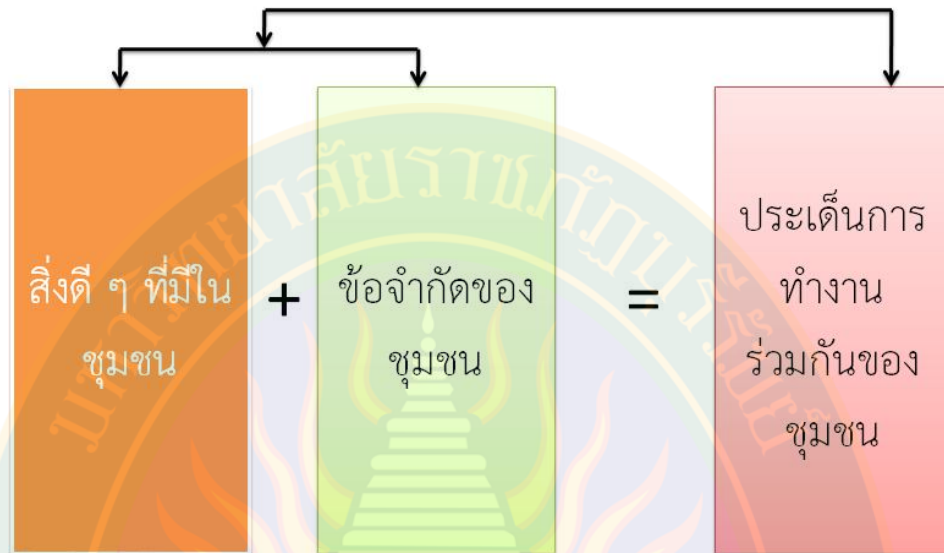
การทำเป็นพื้นที่การเกษตรให้กับประชาชนได้ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา และนอกจากนี้ชุมชนยังได้เผชิญกับปัญหาการกีดกันพื้นที่ป่ามากยิ่งขึ้น เนื่องจากพื้นที่ป่าดังกล่าวไม่มีคนในชุมชนเข้าไปดูแลรักษา มีแต่การใช้ประโยชน์ในลักษณะแบบทำลาย จากการที่พูดคุยกับผู้นำและชาวบ้านพบว่า ที่ผ่านมาชุมชนบ้านเสียดไม้ได้มีกติกาสวนชุมชน ไม่มีบทลงโทษ ในการดูแลและป่าริมแม่น้ำได้อย่างชัดเจน พร้อมกับการที่มีประชาชนในพื้นที่เข้าไปบุกเบิกทำเป็นพื้นที่การเกษตรและมีนายทุนเข้าไปครอบครองในพื้นที่ดังกล่าว จึงทำให้เกิดการปล่อยปะละเลยในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าชุมชนริมแม่น้ำชี หากยังปล่อยให้เป็นอย่างนี้ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนจะมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และในที่สุดก็ไม่มีพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เข้าไปใช้ประโยชน์อีกต่อไป

4.3.3.1 เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิชิตโจทย์วิจัย”

เทคนิคในการพัฒนาโจทย์วิจัย ใช้การตั้งประเด็นคำถาม ดังต่อไปนี้

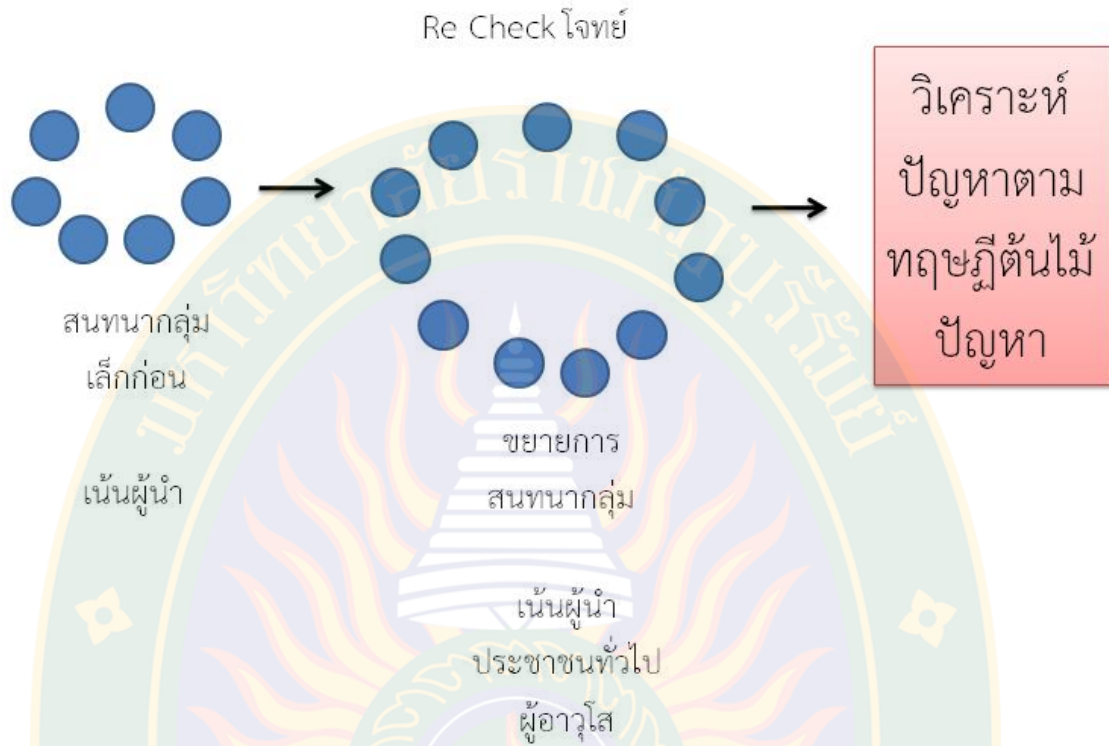
- 1) สิ่งดี ๆ ที่มีในชุมชนมีอะไรบ้าง
- 2) ชุมชนมีข้อจำกัดอะไรบ้าง ที่ต้องการให้หน่วยงานองค์ภายนอกช่วยเหลือ

เพราะการใช้คำถาม 2 คำถามนี้จะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ยากให้ผู้เข้าร่วมเวทีตอบคำถาม เพราะ สิ่งที่ดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้ครอบคลุมไปถึง วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นคำถามที่ค้นหาทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน และนอกจากนี้ยังถามหาว่า ชุมชนมีกำจัดอะไรบ้าง ที่ไม่สามารถดำเนินการด้วยตนเอง จำเป็นต้องอาศัยความรู้จากคนภายนอกเข้ามาช่วยในการสนับสนุน หรือให้คำปรึกษา ซึ่งคำถาม สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน + ข้อจำกัดของชุมชน = ประเด็นการทำงานร่วมกันของนักวิชาการกับชุมชน

ภาพที่ 4.1 เทคนิควิธีการสร้างความสัมพันธ์การค้นหาโจทย์วิจัย

นอกจากนี้การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 เป็นการทบทวน หรือ ตรวจสอบข้อมูลเดิมที่ได้พูดคุยกัน ในการพัฒนาโจทย์ครั้งแรก ซึ่งเป็นกลุ่มคนเล็ก ๆ อาจยังไม่ได้ประเด็นปัญหาที่รอบด้าน หรือยังขาดผู้ที่มีส่วนได้เสียในประเด็นปัญหา นักวิจัยจำเป็นต้องนำข้อมูลในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 มาสู่การพัฒนา โจทย์วิจัยครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เข้าร่วมที่มีขนาดใหญ่กว่าเดิม เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูล การ ตรวจสอบประเด็นปัญหาที่มาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และนำข้อมูลมาสู่การวิเคราะห์ ตามทฤษฎีต้นไม้ปัญหา (Problem Tree) ที่ค้นหา ปัญหา สาเหตุปัญหา และผลกระทบของปัญหา

ภาพที่ 4.2 เทคนิควิธีขยายกลุ่มในการค้นหาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน

4.3.3.2. บทเรียนที่ได้รับจากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิชิตโจทย์วิจัย”

- 1) การสร้างความสัมพันธ์และจัดเวทีพูดคุยแบบไม่เป็นทางการพร้อมทั้งสร้างการเรียนรู้ด้วยรูปแบบการประชุมที่ผ่อนคลายทำให้ทุกคนมีความพร้อมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
- 2) การให้ข้อมูลภาพรวมของสถานการณ์ปัญหาจะช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นถึงสถานการณ์ที่เชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่
- 3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะช่วยให้คนในชุมชนเกิดความคุ้นเคยและกล้าที่จะสะท้อนปัญหาที่ตนเองต้องการออกมา เพราะเนื่องจากปัญหาบางอย่าง หากพูดถึงอาจทำให้เกิดความขัดแย้งตามมา จะทำให้คนในชุมชนไม่กล้าที่จะกล่าวถึง

4) การพัฒนาโจทย์วิจัย ควรเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่มีส่วนได้เสียเข้ามาประชุมร่วมกันจะได้ข้อมูลและมุมมองที่หลากหลาย

5) การพัฒนาโจทย์วิจัย นักวิจัยต้องมีทักษะในการค้นหาประเด็นอย่างชัดเจน เช่น การตั้งคำถาม การค้นหาความรู้ที่ชุมชนต้องการ หรือ ศักยภาพที่ชุมชนมี เพื่อให้เห็นโจทย์วิจัยที่ชัดเจนตามมา

6) การพัฒนาโจทย์วิจัยเป็นกระบวนการที่สามารถสร้างความเข้าใจร่วมกับชุมชนและทำให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของการทำงานร่วมกันในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง พร้อมทั้งได้ร่วมกันคิด ร่วมกันคุย ร่วมกันตัดสินใจ เพื่อค้นหาเทคนิควิธีการทำงานให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางร่วมกันไว้

7) การพัฒนาโจทย์วิจัยในระดับชุมชนท้องถิ่น ชาวบ้านมักจะสะท้อนปัญหาสิ่งที่ใกล้ตัว และทุกสิ่งชาวบ้านคิดว่าเป็นปัญหาหมด เนื่องจากชาวบ้านเคยชินกับสถานการณ์ปัญหาเหล่านั้น จนทำให้ทราบว่า นั่นคือปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไข นักวิชาการที่จะทำงานวิจัยร่วมกับชุมชนต้องมีเทคนิคในการตั้งคำถามและสืบค้นประเด็นปัญหาให้ลงลึกถึงใจกลางของปัญหาอย่างแท้จริง เช่น ชุมชนบ้านเสม็ดในช่วงแรก ๆ ก็สะท้อนปัญหาด้านอาชีพ แต่ได้สนทนาแลกเปลี่ยน และค้นหาสาเหตุปัญหาลงให้ลึก กลับพบว่า ปัญหาด้านอาชีพเป็นปลายเหตุ ส่วนปัญหาหลักคือการจัดการตนเองไม่ได้ และไม่สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่าอย่างสูงสุด แต่ยังต้องการรักษาทรัพยากรและระบบนิเวศของป่าชุมชนริมแม่น้ำชีให้กลายเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในอนาคต

4.3.4 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน” วันที่ 21 กรกฎาคม 2557 ณ ศาลาประชาคมบ้านเสม็ด หมู่ 7

หลังจากได้พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 จึงทำให้ทีมวิจัยได้เห็นข้อมูลบางส่วนที่มาจากความต้องการของคนในชุมชน เพราะในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 ชุมชนได้สะท้อนปัญหาด้านอาชีพ และการต่อยอดอาชีพของคนในชุมชน ส่วนเวที การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 ชุมชนได้สะท้อนปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปัญหาการบุกรุกป่าชุมชน ตลอดจนชุมชนยังไม่สามารถจัดการปัญหาดังกล่าวได้อย่างชัดเจน จึงทำให้ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3

เพื่อนำไปสู่การกำหนดเป็นชื่อโจทย์วิจัย เพื่อไปเขียนข้อเสนอโครงการ (Proposal) ให้กับแหล่งทุน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพราะแหล่งทุนกำหนดว่า โจทย์วิจัยต้องมาจากชุมชน ชุมชนต้องเป็นผู้ร่วมวิจัย และมีปฏิบัติการแก้ปัญหาด้วย ฉะนั้น การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 จึงจำเป็นต้องทบทวน ข้อมูลทั้ง 2 เวทีที่ผ่านมา จากการจัดเวทีโดยมีผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส ประชาชน ในชุมชนบ้านเสม็ดและพระสงฆ์วัดบ้านเสม็ด จำนวน 50 คน พบว่า ปัญหาความต้องการของชุมชน ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เนื่องจากที่ผ่านมาได้มีปัญหาด้านการบุกรุก เพื่อทำเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การทิ้งขยะมูลฝอย และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเชิงทำลาย นอกจากนี้ชุมชนบ้านเสม็ดยังไม่มีภาคีภาคีในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมริมแม่น้ำชีอย่างชัดเจน จึงส่งผลกระทบต่อปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้นในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งนี้ ทีมวิจัยจึงใช้วิธีการระดมสมองกับ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้อาวุโส และประชาชนบ้านเสม็ด เพื่อค้นหาข้อสรุปร่วมกันพร้อมทั้งขมวดประเด็นให้กลายเป็นโจทย์วิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับชุมชน จากการสนทนาพูดคุย ทบทวนข้อมูลทั้ง 2 เวที จึงได้โจทย์วิจัยร่วมกันว่า “กระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน” เพราะที่ผ่านมาชุมชนยังไม่สามารถจัดการคน องค์กร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และอาชีพของชุมชนคนได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหากลไกในการขับเคลื่อนการทำงาน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ค้นหาศักยภาพของชุมชน และแผนการจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบ โดย เน้นการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่มีอยู่ในการจัดการให้เป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายจากภายนอกในการขับเคลื่อนให้เกิดชุมชนจัดการตนเอง

นอกจากนี้ยังได้ค้นหาอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน จำนวน 10 คน ได้แก่

1. นางบุญยัง หวังอยู่ หัวหน้าโครงการวิจัยชุมชน
2. นายतिकัมพร ฐพันธ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเสม็ด
3. นายตื้อ เจริญชัย ประชาชนบ้านเสม็ด
4. นายบัญญัติ สุพันธ์ ประชาชนบ้านเสม็ด
5. นายภานุ กระแสบัว ประชาชนบ้านเสม็ด

6. นางธันยมัย หวังอยู่	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเสม็ด
7. นางจิราภรณ์ เจริญชัย	ประชาชนบ้านเสม็ด
8. นายสรารุช นุชารัมย์	ประชาชนบ้านเสม็ด
9. นายมนตรี นิวัฒน์วงศ์	ข้าราชการครู โรงเรียนบ้านเสม็ดสามัคคี
10. นายสมจิต ดาศรี	ประชาชนบ้านเสม็ด

ได้ชื่อโครงการวิจัย กระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเองบนฐาน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอ
กระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

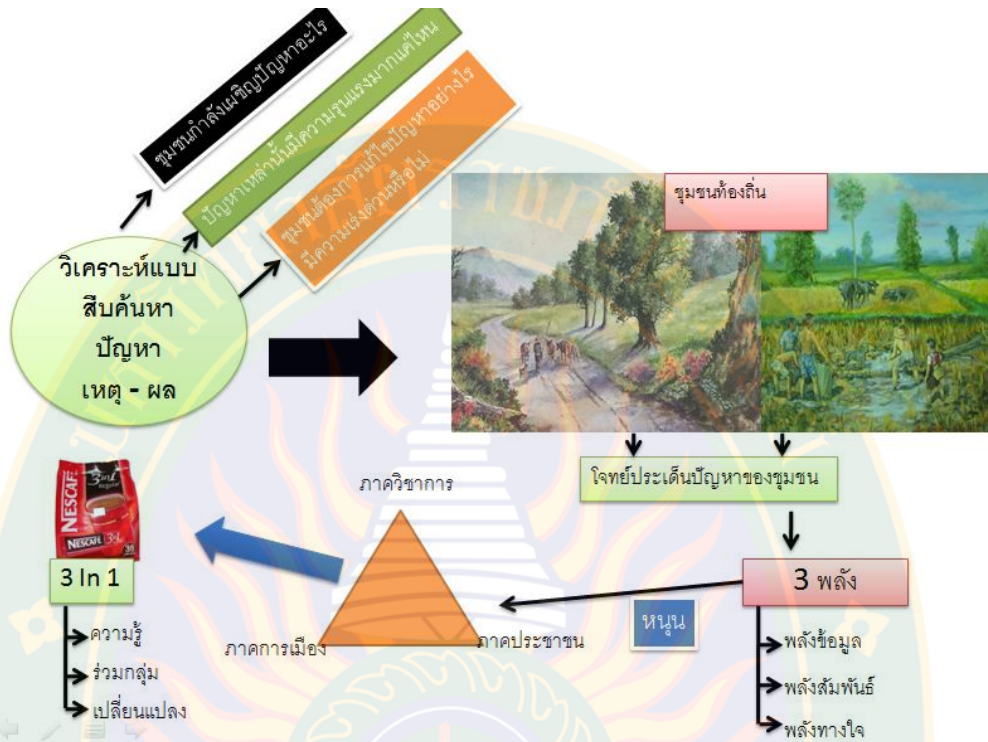
ภาพที่ 4.3 กิจกรรมการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”

และนอกจากนี้ประชาชนยังได้ชวนนักวิจัยเดินสำรวจทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนริมแม่น้ำชี เพื่อเป็นการยืนยันว่า พื้นที่ดังกล่าวได้เกิดการบุกรุกอย่างต่อเนื่อง และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เริ่มลดน้อยลงไปทุกขณะและหากไม่มีการจัดการอย่างเป็นระบบในอนาคต อาจจะไม่มียุทธศาสตร์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ใช้ประโยชน์อีกต่อไป

4.3.4.1 เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”

เทคนิคในการพัฒนาจิตวิทยวิจัย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบสืบค้นหาปัญหาเหตุ
- ผลโดยให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้ร่วมสะท้อนปัญหาที่มาจากความต้องการของตนเอง พร้อมทั้งใช้เวที
ระดมปัญหาเป็นการตรวจสอบข้อมูล เพื่อเป็นการกลั่นกรองข้อมูลให้เกิดความละเอียดและครบถ้วนยิ่งขึ้น
โดยให้เกิดพลัง 3 ด้านเกิดขึ้น คือ พลังข้อมูลที่เกิดจากการสนทนาพูดคุยกันผ่านเวทีประชาคม เกิด
ความสัมพันธ์ความคุ้นเคยสนิทสนมระหว่างนักวิชาการกับชุมชน ที่สามารถจะให้ข้อมูลที่เป็นจริงของ
ชุมชนได้อย่างเชื่อถือ และเกิดความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหา
เกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของในประเด็นปัญหา และพร้อมที่จะร่วมเข้ามาแก้ไขปัญหาทางออก
โดยให้เกิดความร่วมมือกันทั้ง 3 ภาคส่วน ได้แก่ 1. ภาควิชาการที่เข้ามาให้การสนับสนุนให้คำปรึกษา
แนะนำในการแก้ไขปัญหาของชุมชน 2. หน่วยงานภาครัฐ เช่นเทศบาลตำบลหนองเต็ง ให้การสนับสนุน
ด้านงบประมาณ และการผลักดันให้เกิดเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายในระดับท้องถิ่นในการจัดการตนเองของ
ชุมชนอย่างต่อเนื่อง 3. ภาคประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และค้นหาคำตอบในการจัดการ
ชุมชนด้วยตนเอง ถือได้ว่า การทำงานจะก่อให้เกิดความสำเร็จต้องอาศัยการทำงานทั้ง 3 ภาคส่วนให้เข้า
มาบูรณาการให้เกิดความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา เพราะเป้าหมายสูงสุดในการทำงานวิจัยเพื่อ
ท้องถิ่น ก็คือ คนในชุมชนต้องเกิดความรู้ในการจัดการตนเอง และสามารถขับเคลื่อนชุมชนของตนเอง
ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน และเกิดการดำเนินงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่
สามารถจัดการได้ใครคนใดคนหนึ่ง แต่ต้องเกิดกลุ่มคนในการแก้ไขปัญหา และสุดท้ายชุมชนต้อง
เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยเกิดแผนการจัดการชุมชน สิ่งที่ได้กล่าวมาทั้ง 3 ส่วนเรียกได้
ว่า Three In One ที่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเสม็ดน้อยในอดีต

ภาพที่ 4.4 วิธีการวิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็นปัญหาไปสู่การปฏิบัติการในโจทย์วิจัย

นอกจากนี้ยังใช้การวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมตามหลักอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ คืออะไร จัดลำดับความสำคัญของทุกข์ จับความทุกข์ลำดับที่ 1 มาคุยเชิงลึก เพื่อเป็นการฝึกการคิดวิธีการคิดให้กับคนในชุมชน ในการตั้งคำถาม เพื่อที่จะนำไปสู่การค้นหาสาเหตุของปัญหา สาเหตุแห่งทุกข์ คือคนในชุมชนยังไม่มีวิธีการจัดการตนเองที่ชัดเจน และยังไม่แนวทางการดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมริมแม่น้ำชี วิธีที่จะพันททุกข์ ชุมชนต้องเรียนรู้ เรียนรู้จากสิ่งใกล้ตัว เช่นเรื่องมีวิธีการจัดการตนเองอย่างไรบ้าง และมีแนวทางการดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร ชวนมองจากสิ่งที่ใกล้มากที่สุด โดยเน้นเงินนำหน้า ปัญญาตามหลัง

4.3.4.2 บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”

- 1) การกำหนดเป็นหัวข้อโจทย์วิจัย นักวิจัยต้องมีทักษะในการสรุปประเด็นปัญหาที่มาจากความต้องการของชุมชนได้ชัดเจน หรือไม่นักวิจัยควรมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประเด็น

ปัญหาที่ชุมชนได้สะท้อนมา เพื่อจะทำให้กำหนดโจทย์วิจัยได้อย่างถูกต้อง และตรงตามความต้องการของชุมชน

2) การพัฒนาโจทย์วิจัยบางครั้ง หากชุมชนได้สะท้อนปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นักวิจัยต้องใช้วิธีการเดินสำรวจ เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลให้รอบด้าน และเกิดความครบถ้วนยิ่งขึ้น

3) ใช้วิธีการเขียนลงในกระดาษฟลิปชาร์ต ไปพร้อม ๆ กับการสนทนาไปด้วยได้ เพราะการวาดภาพการเชื่อมโยงของข้อมูลพร้อมไปกับดำเนินการสนทนา จะมีความหมายต่อการช่วยเพิ่มโอกาสการเข้าถึงการสื่อสารและการนำเสนอข้อมูล ช่วยเพิ่มความสามารถในการรู้และเข้าใจของชาวบ้าน

4) นักวิจัยไม่ควรตั้งคำถามด้วยการทำข้อมูลนอกบริบทของชาวบ้านไปก่อน หรือตั้งชุมชนไว้กับประเด็นตายตัวของนักวิจัยด้วยจุดยืนภายนอกหรือบนกรอบอ้างอิงทางทฤษฎีของนักวิจัยนอกบริบทของชุมชน โดยที่ชุมชนไม่รู้ ไม่ปรับปรุงให้มีการเปลี่ยนแปลงไปกับพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของชุมชน หรือทำให้ชาวบ้านไม่สามารถรู้ว่าสิ่งที่กำลังดำเนินการนั้นมีความหมายครอบคลุมไปถึงไหน เนื่องจากนักวิจัยยึดประเด็นการติดตามเพียงข้อมูลตามความสนใจของตนเองด้านเดียว

4.4 เวทีรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ และลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน

หลังจากได้มีการพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนทั้ง 3 และข้อเสนอโครงการร่วมกับชุมชน จึงได้นำข้อมูลให้ผู้ทรงคุณวุฒิจากทีมพี่เลี้ยง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่ ผศ.ดร.อมร สุวรรณนิมิตร คุณมัทยา คำแหง คุณปฎิภา หงษ์อุดร ได้ข้อเสนอแนะว่าควรที่จะเพิ่ม คำว่า ศักยภาพชุมชนลงในชื่อโครงการวิจัยด้วย โดยชื่อว่า “กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์” เพื่อจะทำให้เกิดข้อมูลที่ชัดเจน และเกิดความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย และนอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิยังได้เสนอแนะให้ทีมวิจัย ได้แก่ ข้อมูลด้านทรัพยากร, ระบบนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชน, อาหารในป่า พื้นที่ป่าชุมชนเหลือเท่าไร และหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องมีการดูแลรับผิดชอบอย่างไรบ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า , การนำวัฒนธรรมประเพณีมาจัดการที่เชื่อมโยงกับป่า อดีต – ปัจจุบัน มีการบุกรุกป่าชุมชนเกิดขึ้นช่วงไหน (พื้นที่เป็นป่าดั้งเดิม ,ป่าปลูกขึ้นมาใหม่) คุณค่าของป่า ,จิตสำนึกของคนในชุมชนเป็นอย่างไร และที่ผ่านมาเคยมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน

อย่างไรบ้าง พร้อมทั้งค้นหาศักยภาพในการจัดการตนเองที่ผ่านมาเป็นอย่างไร (คน องค์กร ทรัพยากร อาชีพ) เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในข้อเสนอโครงการวิจัยและเกิดความน่าเชื่อถือของข้อมูลยิ่งขึ้น

จากนั้นทีมวิจัยก็ได้ลงพื้นที่ชุมชนบ้านเสม็ด โดยเปิดเวทีระดมสมองจากข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิข้อมูลด้านทรัพยากรเพิ่มขึ้นในเรื่องของพืชชนิดต่างๆ ที่อยู่ในป่ามันเกิดขึ้นช่วงไหน และชุมชนมีวิธีการดูแลรักษาอย่างไร และคนข้างนอกเข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกับชุมชนอย่างไรบ้าง และป่าที่หายไปตั้งแต่ก่อนมีถึง 2,000 ไร่ แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 350 ไร่ ป่าหายไปในช่วงไหน วิธีบุกรุกป่าเป็นอย่างไร ข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลที่ผู้ทรงคุณวุฒิต้องการที่จะดูเพิ่มเติมและเราจะร่วมกันแก้ไขปัญหาป่าอย่างไร โดยการนำบ้าน วัด โรงเรียน เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และอยากให้ทุกคนได้สะท้อนออกมาถึงสิ่งที่เกิดขึ้นกับป่าไม้ในปัจจุบันความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตกับป่าเรามีการทำอย่างไรบ้าง พร้อมทั้งช่วยกันวาดภาพแผนที่ชุมชน เพื่อง่ายในการวิเคราะห์ข้อมูล เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนป่าริมแม่น้ำชีที่เหลืออยู่ เพื่อสร้างภาพฝันในการจัดการร่วมกัน

การสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในเวที พบว่า บ้านเสม็ดได้มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวก็ได้อาศัยป่าริมแม่น้ำชีเป็นที่ทำมาหาเลี้ยงชีพ การเข้าไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เช่น หาของป่า หาฟืน เก็บเห็ด เป็นต้น และมีเห็ดต่าง ๆ ในป่าชุมชนริมแม่น้ำชีมากกว่า 30 ชนิด แล้วก็ผักในป่ามีมากกว่า 10 ชนิดป่าแห่งนี้แต่ก่อนมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก มีทั้ง เหือก กลอย มัน ในสมัยก่อนคนในชุมชนอาศัยป่าในการดำรงชีวิตสำหรับคนยากจนอย่างชุมชนบ้านเสม็ด หากขาดป่าชุมชนริมแม่น้ำชีคนในชุมชนก็คงอยู่ไม่ได้ เพราะต้องอาศัยป่าในการเลี้ยงชีพ ในช่วง เดือนพฤษภาคม หากมีฝนตกคนในชุมชนก็จะพากันเข้าไปเก็บของป่าได้ตลอด เพราะอาหารในพื้นที่ป่าชุมชนริมแม่น้ำชีมีความอุดมสมบูรณ์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและในทุกวันนี้พืชผักในป่าส่วนใหญ่ ที่ประชาชนเข้ามาใช้ประโยชน์ไม่ใช่เพียงชุมชนบ้านเสม็ดเพียงหมู่บ้านเดียว แต่ยังมีประชาชนจากพื้นที่อื่นเข้ามาใช้ประโยชน์ด้วย เช่นการเก็บผักตั่ว ผักหวาน หน่อไม้ในป่า ในอดีตป่าชุมชนริมแม่น้ำชี เคยมีสัตว์ป่าขนาดเล็กใหญ่อาศัยอยู่ได้แก่ เสือ กระต่าย ไก่ป่า ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มาก หลังจากได้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนเพิ่มมากขึ้น แหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ก็เริ่มหมดไป ทำให้สัตว์ป่าที่เคยมีก็เริ่มสูญหายไปจนหมดสิ้น ในช่วงปี พ.ศ 2507 ได้มีการตัดไม้จากป่าชุมชนริมแม่น้ำชีไปเป็นเชื้อเพลิงรถไฟเวลารถไฟออกแต่ละครั้งก็ต้องอาศัยเชื้อเพลิงเป็นจำนวนมาก จึงจะสามารถเคลื่อนออกไปได้จึงส่งผลทำให้ป่าลดน้อยลงอย่างเห็นในปัจจุบัน และผนวก

กับในช่วงปี พ.ศ 2528 ผู้นำชุมชนประกาศให้มีการจับจองพื้นที่ในป่าได้ ชาวบ้านก็มีการบุกเบิกป่าเพื่อจับจองพื้นที่ทำการเกษตร ในสมัยก่อนป่าชุมชนริมแม่น้ำชีได้มีทั้งหมด 2,000 ไร่ ปัจจุบันเหลือเพียง 350 ไร่ เนื่องจากได้มีคนในชุมชนได้มีการบุกเบิกอย่างต่อเนื่อง บางคนพอเข้าไปจับจองพื้นที่เสร็จแล้วก็ขายพื้นที่ให้กับนายทุนที่มาทำการซื้อที่ดิน เพื่อทำการเกษตร เช่น ปลูกยางพารา ปลูกต้นยูคาลิปตัส เป็นต้น และการแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนริมแม่น้ำชีก็มีการเอาเปรียบกัน คนจนได้พื้นที่ทำกินน้อยกว่าคนรวย เพราะคนรวยมีเครื่องมือที่ทันสมัยจึงสามารถบุกเบิกป่าได้เร็วขึ้นกว่าคนจน ซึ่งสาเหตุที่แบ่งป่าให้ชุมชนคือต้องการให้รักษาป่า และช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าชุมชนริมแม่น้ำชี แต่ผลลัพธ์กลับตรงกันข้ามทุกคนที่เข้าไปจับจองพื้นที่ได้ตัดไม้ทำลายป่า และชุมชนก็ไม่ได้มีการว่ากล่าวตักเตือนกัน เนื่องจากว่า ได้แบ่งพื้นที่ให้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และที่สำคัญหากกล่าวถึงการบุกเบิกป่าชุมชนจะทำให้เกิดความขัดแย้งเกิดขึ้นภายในชุมชนทันที จึงทำให้ไม่มีแนวทางการป้องกันแก้ไขปัญหาการบุกเบิกป่าชุมชนจนถึงปัจจุบันนี้ และในขณะนี้สมุนไพรมาก็เริ่มสูญหายจนหมดสิ้น แม้กระทั่งดอกกระเจียว ในสมัยก่อนมีดอกกระเจียวจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันนี้ได้ลดน้อยลงไปจนเห็นได้ชัดเจน เพราะคนที่เข้าไปบุกเบิกได้ใช้รถไถของสมุนไพรม และดอกกระเจียวออกไปหมด ส่วนการใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ก็คือ การเก็บของป่า พื้นที่นำมาทำเชื้อเพลิงในการหุงข้าวและได้จำหน่ายขายด้วย โดยเฉพาะในช่วงเดือนพฤษภาคม-กันยายน คนในชุมชนจะเข้าไปเก็บเห็ดในช่วงเดือนนี้ หลังจากเดือนกันยายน เป็นต้นไป คนในชุมชนก็จะเข้าไปเก็บผักได้ตลอดและหาฟันไปด้วย นอกจากชุมชนกำลังเผชิญกับปัญหาด้านการบุกเบิกแล้ว ชุมชนยังเผชิญปัญหาด้านขยะจากคนภายนอกนำขยะมาทิ้งภายในป่าชุมชนริมแม่น้ำชี เวลาเข้าไปเก็บเห็ดมีการนำถุงขยะเข้ามาในป่าด้วยแล้วก็ทิ้งไว้ในป่าทำให้ทุกวันนี้เต็มไปด้วยขยะ ซึ่งเป็นปัญหาด้านระบบนิเวศน์ของชุมชนตามมา

4.4.1 เทคนิคและเครื่องมือในการลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน

การใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์การบุกเบิกทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด โดยการใช้แผนเดินดิน เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางกายภาพ(Physical Space) ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนและสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นลงบนบันทึก เพื่อเป็นการทำความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งประโยชน์ของแผนที่เดินดิน ทำให้มองเห็นภาพรวมของชุมชนได้ครบถ้วน ได้ข้อมูลมาก

และละเอียดในระยะเวลาสั้น ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือมากกว่าเพราะได้จากการสังเกตด้วยตนเอง และนำไปสู่ความเข้าใจในมิติอื่นๆ ตามมา เช่น พื้นที่ตั้งของหมู่บ้าน และพื้นที่ทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น

ภาพที่ 4.5 แผนที่ชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

4.4.2 บทเรียนที่ได้จากการลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน

4.4.2.1 การวาดแผนที่เดินดินทำให้ประชาชนที่เข้าร่วมเวทีได้มองเห็นข้อมูลด้านกายภาพมากขึ้น พร้อมทั้งได้เห็นพื้นที่การบุกรุกได้ชัดเจน และมีการแบ่งเขตพื้นที่ป่าชุมชนที่เหลื่ออยู่ได้อย่างละเอียด

4.4.2.2 การที่มีนักเรียนโรงเรียนบ้านเสม็ดได้เข้าร่วมกิจกรรมในเวทีทำให้นักเรียนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกันกับชุมชน และเกิดการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ คือ การใช้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้

4.4.2.3 การวาดแผนที่เดินดินทำให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลภายในเวที เพราะต่างคนต่างได้แสดงความคิดเห็นผ่านการทำแผนที่เดินดิน

4.5 ข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด (Proposal)

ชื่อโครงการวิจัย กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

4.5.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาสังคมและประเทศชาติเพื่อให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขนั้น ต้องมุ่งเน้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไป ด้านเศรษฐกิจ คือ การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ลดหนี้สิน ซึ่งจะสามารถเพิ่มทรัพย์สินได้ ด้านสังคม คือ การพัฒนาความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้ปราศจากความขัดแย้ง มีความสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อประชาชนในสังคมมีเศรษฐกิจที่ดี สังคมมั่นคงอบอุ่น ย่อมส่งผลให้การเมือง การปกครองมีความมั่นคง มีเสถียรภาพด้วยเช่นกัน ในที่สุดประชาชนก็จะมีชีวิตอยู่เย็นเป็นสุขได้ ดังนั้นรัฐบาลในทุกยุคทุกสมัยต่างให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทย ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่มีมายาวนาน โดยมีการกำหนดยุทธศาสตร์ต่างๆ เช่น “โครงการเงินผันสู่ชนบท” “โครงการ กขคจ” (การแก้ไขปัญหาความยากจน) “กองทุนหมู่บ้าน” หรือ “กองทุนเงินล้าน” และ “โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ซึ่งจัดว่าเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดวิสาหกิจชุมชนประเภทหนึ่งและเป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนอันเป็นเศรษฐกิจฐานรากของประเทศด้วยการนำทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางชีวภาพและทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน (วิภาวี กฤษณะภูติ, 2556 : 166-167) ในปัจจุบันมีการพัฒนาและแปรรูปผลผลิตที่ได้จากการเกษตรเป็นสินค้าออกจำหน่ายในรูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มหรือชุมชนท้องถิ่นในระดับกลุ่มอาชีพ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ประกอบการ เพื่อเป็นการเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดขึ้นและสร้างมูลค่าเพิ่มในการจำหน่ายผลผลิตและผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาดทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ถึงแม้จะมีการรวมกลุ่มจัดทำวิสาหกิจชุมชนก็ตาม แต่มีหลายกลุ่มหลายชุมชนยังคงประสบ

ปัญหาเกี่ยวกับต้นทุนการผลิต ปัญหาการตลาด และปัญหาการสร้างผลิตภัณฑ์ที่แปลกใหม่ เป็นต้น เมื่อค้นหาแนวทางจัดการปัญหาไม่ได้ ส่งผลให้ต้องหยุดการดำเนินการต่อ เพราะวิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่เกิดจากชุมชน ที่ต้องการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจการต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นการประกอบการ บริหารจัดการเชิงธุรกิจ แต่ไม่ได้ต้องการทำธุรกิจเต็มรูปแบบ เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงให้สมาชิก ซึ่งถ้าทำตามลำพังไม่สามารถทำได้ หรือถ้าไปรวมกับสหกรณ์ขนาดใหญ่ก็ลำบาก เป็นการร่วมกันสร้างระบบสวัสดิการให้ตนเอง หรืออีกนัยหนึ่ง สร้างภูมิคุ้มกันให้กลุ่ม ให้ชุมชน (เสรี พงษ์พิศ, มปป.)

ชุมชนบ้านเสม็ด ตาบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นชุมชนที่มีจุดเด่นในเรื่องของการรวมกลุ่ม การทำอาชีพที่หลากหลาย โดยอาชีพหลักคือทำนาซึ่งชุมชนทำสืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ แต่ปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ดไม่แตกต่างจากที่อื่น คือขาดแหล่งน้ำในการทำเกษตรกรรม ถึงแม้จะมีโครงการผันน้ำจากแม่น้ำชีซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนขึ้นมาใช้ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือเครื่องสูบน้ำชำรุด อุปกรณ์เครื่องสูบน้ำ และหม้อแปลงไฟฟ้าถูกลักขโมย ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำการประกันราคา หรือจำหน่ายจากหน่วยงานภาครัฐ ส่งผลให้ประชาชนมีหนี้สิน มีการรวมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ เพื่อหาอาชีพอื่นๆ เสริม หลังฤดูกาลทำนา ส่งผลให้เกิดการสร้างกลุ่มขึ้นเอง ได้แก่ กลุ่มทำกระถางต้นไม้ กลุ่มทำปุ๋ย กลุ่มทำเกษตร กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงกบ และเพาะปลูกพืชผักสวนครัว พืชปลูกระยะสั้นซึ่งหาตลาดส่งขายได้ไม่ยากนัก เมื่อประชาชนปลูกผักมากขึ้น ส่งผลกระทบทำให้ผลผลิตล้นตลาด และประสบปัญหาวัชพืชทำลายผลผลิตทางการเกษตร ในที่สุดประชาชนจำนวนมากตัดสินใจเลิกทำ เนื่องจากไม่มีความรู้ในการจัดการเรื่องผลผลิตและการกำจัดวัชพืช หลังจากนั้นประชาชนได้ค้นหาแนวทางในการจัดการตนเอง โดยริเริ่มในการรวมกลุ่มทำปุ๋ยชีวภาพ และกลุ่มธนาคารข้าว เพื่อเป็นการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาในระดับกลุ่มของตนเอง และเพื่อเป็นการเชื่อมต่อกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เข้ามาให้ความรู้และแก้ไขปัญหาของชุมชน นอกจากนี้ยังมีแนวคิดในการลดต้นทุนและปัจจัยการผลิตการแบกรับภาระราคาปุ๋ยที่มีแนวโน้มว่าจะมีราคาแพงขึ้นตามลำดับ มีการซื้อหัววัตถุดิบตามท้องถิ่น เพื่อนำมาใช้ในการผลิตปุ๋ยอัดเม็ดในระดับชุมชน แต่ต่อมาก็ไม่ได้ดำเนินการต่อเนื่องจากเกิดปัญหาเรื่องการนำวัตถุดิบมาใช้ในการผลิตปุ๋ย พร้อมทั้งเครื่องอัดเม็ดปุ๋ย ถูกลักขโมยจนทำให้เกิดความเสียหายในที่สุดชุมชนก็ไม่ได้

ดำเนินการต่อ เนื่องจากไม่มีวัสดุอุปกรณ์ในการซ่อมบำรุง พร้อมทั้งขาดวัตถุดิบในการทำปุ๋ย จึงล้มเลิกกันไป จากนั้นก็ได้มีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้พาประชาชนในบ้านเสม็ดไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ชุมชนถลุงเหล็ก ตำบลถลุงเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นชุมชนรวมตัวกันทำวิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นในการจัดการตนเอง จึงทำให้ชุมชนบ้านเสม็ดได้นำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพในระดับครัวเรือน โดยบางคนได้ซื้อแบบจากชุมชนถลุงเหล็กมาทำ บางคนก็ทำแบบกระถางด้วยตนเอง มีการรวมกลุ่มกันทำ 4-5 คน ส่วนใหญ่ผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนและขายในระดับชุมชน ในส่วนของวัสดุอุปกรณ์ ต้นทุนการผลิตไม่แพง จึงทำให้ยังมีการสานต่ออาชีพการทำกระถางต้นไม้ และกลุ่มสุดท้ายกลุ่มเลี้ยงปลา และกบ ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลา พันธุ์กบ พร้อมทั้งอ่างสำหรับเลี้ยงจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เมื่อดำเนินการได้สักระยะ ก็ประสบปัญหาการขยายพันธุ์ เพราะกลุ่มที่เลี้ยงปลาเลี้ยงกบ ไม่ทราบถึงขั้นตอนการเพาะขยายพันธุ์ และประสบปัญหาเรื่องอาหารปลา และกบที่มีราคาแพง จึงส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิต จึงไม่สามารถดำเนินการต่อได้

เนื่องจากปัญหาที่กล่าวข้างต้นชุมชนบ้านเสม็ดยังมีความโดดเด่นของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ บริเวณพื้นที่สาธารณะประโยชน์ 40 ไร่ ที่ดำเนินการขุดสระน้ำเพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำประปาของหมู่บ้าน และพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชีประมาณ 2,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 3 หมู่บ้าน คือ บ้านมะระ บ้านเสม็ด และบ้านจานที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยกำหนดเขตพื้นที่ในบริเวณที่ดินสาธารณะ ตามหัวไร่ปลายนา ในสมัยก่อนยังไม่มีออกเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินทำกิน จึงทำให้มีพื้นที่ป่าชุมชนเป็นจำนวนมาก และได้มีประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนริมแม่น้ำชีในด้าน ต่าง ๆ เช่น หาของป่า หาฟืน เก็บเห็ด ล่าสัตว์ หาสมุนไพร และล่าสัตว์ป่า เป็นต้น ในพื้นที่ป่าชุมชนริมแม่น้ำชีล้วนแต่มีการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชนทั้งสิ้น เช่น การสร้างระบบนิเวศน์ที่เกิดความหมุนเวียนทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตได้เกิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น อากาศ แหล่งน้ำ พืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ไม่เกิดปัญหาน้ำท่วมเหมือนปัจจุบัน แต่ในปัจจุบันนี้ชุมชนต้องเผชิญปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ เพื่อทำการเกษตร จากการสนทนาพูดคุยกับผู้นำชุมชนและประชาชน พบว่า ในปัจจุบันชุมชนบ้านเสม็ดเกิดปัญหาน้ำท่วมพื้นที่การเกษตรในบริเวณริมแม่น้ำชี เป็นประจำทุกปี เนื่องจากขาดต้นไม้ช่วยดูดซึมน้ำ อีกทั้งชุมชนบ้านเสม็ด เป็นที่ราบลุ่มติดกับริมลำน้ำชี และเมื่อมีฝนตกเป็นปริมาณมากก็จะทำให้น้ำท่วมได้

ง่าย ส่งผลทำให้น้ำท่วมแทบทุกปีในฤดูฝน ลักษณะรูปทรงหมู่บ้านยาวจากทิศตะวันตกไปด้านทิศตะวันออก มีพื้นที่ป่าประมาณ 350 ไร่ จากเดิม 2,000 ไร่ จากการสนทนาพูดคุยร่วมกับผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ พบว่า ในปี พ.ศ. 2528 หน่วยงานทางราชการได้จ้างมายังผู้ใหญ่บ้านประชาสัมพันธให้ประชาชนในพื้นที่จับจองพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อทำเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ทำให้คนในชุมชนเข้าไปจับพื้นที่เป็นจำนวนมาก คนไหนมีเงินมากก็จะได้พื้นที่มาก เนื่องจากมีเงินในการว่าจ้างคนมาช่วยในการแผ้วถางป่าให้เป็นพื้นที่ของตนเอง คนไหนไม่มีเงิน ไม่แรง ก็จะได้พื้นที่น้อย หลังจากได้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าชุมชน สิ่งซึ่งผลตามมาก็คือ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น พืชผักผลไม้ป่า สมุนไพร ดอกกระเจียว สัตว์ป่า เป็นต้น และเมื่อประชาชนเข้าไปจับจองพื้นที่แล้ว ได้ปลูกต้นยูคาลิปตัส เนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนไม่สามารถทำนาได้ เนื่องจากในฤดูฝนน้ำจากแม่น้ำชีไหลเอ่อเข้าท่วมบริเวณป่า ประชาชนไม่สามารถทำประโยชน์ได้ ถึงกระนั้นก็ตาม ในปัจจุบันพื้นที่ป่ายังคงถูกบุกรุกเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้สภาพแวดล้อม และทรัพยากรทางธรรมชาติในป่าชุมชนเสื่อมโทรมเปลี่ยนแปลงจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด เช่น ต้นไม้ขนาดใหญ่ถูกตัด สัตว์ป่าลดน้อยลง สมุนไพรเริ่มหายไปจากป่า ส่วนต้นไม้ขนาดเล็กถูกตัดขายเพื่อทำร้านปลูกพืชผัก ทำฟืน เผาถ่าน ขุดพันธุ์ไม้ที่หายากไปขายให้กับชุมชนใกล้เคียง ป่าจึงไม่สามารถฟื้นตัวได้ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ใช้ในลักษณะเชิงทำลาย นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2528 ได้มีนายทุนเข้ามาปล่อยเงินกู้ให้กับคนในชุมชนได้กู้ยืม เพื่อนำมาทำการเกษตรหากครบคร้วไหนที่ไม่มีเงินคืนก็จะยึดพื้นที่ไร่ นา หรือไม้ก็ซื้อพื้นที่ต่อจากชาวบ้านในราคาถูก พอยึดพื้นที่ไร่ นาได้เป็นจำนวนมากแล้ว ก็ค่อยๆ ขยายพื้นที่ของตัวเองเข้าไปในป่าเรื่อย ๆ จนในปัจจุบันนี้เหลือพื้นที่ป่าชุมชนประมาณ 350 ไร่ ในขณะที่ภายในพื้นที่ป่าชุมชนริมแม่น้ำชี 350 ไร่ ก็มีประชาชนบางส่วนเข้าไปแผ้วถางและจับจองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้คนในชุมชนยังได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนริมแม่น้ำชีในด้านต่าง ๆ เช่น เห็ดป่า นานาชนิด สมุนไพร หน่อไม้ และฟืนมาทำเชื้อเพลิงในการหุงข้าวภายในครัวเรือน ในช่วงเดือนพฤษภาคม – เดือนกันยายน ของทุกปีประชาชนในพื้นที่ก็จะเข้าป่าหาเห็ด เพื่อมาเป็นอาหารภายในครัวเรือนพร้อมทั้งขายให้กับผู้ที่ต้องการด้วยอีกด้วย หลังจากเดือนกันยายนเป็นต้นไป ประชาชนก็จะเข้าไปเก็บผักป่าและหาฟืนตลอดทั้งปี ซึ่งที่ผ่านมายังมีองค์กรหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหายอย่างจริงจัง มีเพียงเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้เข้าตรวจสอบ แต่ไม่เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหายอย่างชัดเจน

นอกจากนี้กรมพัฒนาที่ดินได้ประกาศให้เป็นพื้นที่ สปก. (สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม) อีกด้วย เนื่องจากหน่วยงานดังกล่าวเห็นว่าเป็นพื้นที่โล่งเตียน ไม่มีป่า จึงควรจัดสรรเป็นพื้นที่ทำการเกษตรให้กับประชาชน และชุมชนยังเผชิญกับปัญหาการทิ้งขยะในพื้นที่ป่ามากขึ้น จากการพูดคุยกับผู้นำและชาวบ้านพบว่า ที่ผ่านมาชุมชนบ้านเสม็ดยังไม่เคยมีการวางกติกาชุมชน ไม่มีบทลงโทษ และวิธีการดูแลรักษาป่าริมแม่น้ำชื่อยังชัดเจน กอปรกับ การที่มีประชาชนในพื้นที่เข้าไปบุกรุกทำเป็นพื้นที่การเกษตร และมีนายทุนเข้าไปครอบครองในพื้นที่ดังกล่าว หากยังปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไปทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ป่าจะไม่เหลือให้ใช้ประโยชน์ในอนาคตอย่างแน่นอน การจัดการป่าชุมชนเป็นรูปแบบหนึ่งในการจัดการทรัพยากรร่วมกันโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดูแลรักษา และต้องอาศัยต้นทุนทางสังคมเป็นปัจจัยนำเข้าในการจัดการป่า การจัดการป่าชุมชนนั้น มิได้หมายความว่าชุมชนจะจัดการป่าแต่เพียงผู้เดียว แต่ต้องจัดการร่วมกับหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ยังต้องเป็นผู้ร่วมให้คำปรึกษา ร่วมวางแผน ดูแล เสริมความรู้และติดตามการจัดการป่าร่วมกับชุมชน ซึ่งต้องมีการประยุกต์ใช้เทคนิคความรู้ใหม่ให้สอดคล้องกับการจัดการป่าแบบดั้งเดิม ที่มีกลไกทางประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ในการจัดการความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่า นอกจากนี้ชุมชนยังต้องนำความรู้ที่มีอยู่ของตนเองมาพัฒนาต่อยอดให้นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างชัดเจน การพัฒนาส่งเสริมให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหาศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนออกมาสู่การปฏิบัติ พร้อมทั้งเทคนิควิธีการในการสร้างชุมชนให้แนวคิดในการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงภาคีเครือข่ายการพัฒนาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ผนึกกำลังดำเนินงานการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ฉะนั้นการสร้างชุมชนจัดการตนเองได้นั้น จำเป็นต้องค้นหาทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มองค์กร เครือข่ายชุมชน เป็นต้น และที่สำคัญไปกว่านั้นจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนร่วมกันคิด วางแผน การตัดสินใจ และการใช้ประโยชน์ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมประเพณี

และภูมิปัญญาท้องถิ่นในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน พร้อมทั้งค้นหาความรู้ที่จะนำมาพัฒนาศักยภาพชุมชนให้เกิดเป็นชุมชนจัดการตนเอง

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นจึงทำให้คณะผู้วิจัยสนใจจะศึกษา กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเป็นการพัฒนาทักษะการคิดการพึ่งตนเอง และค้นหาศักยภาพของชุมชน พร้อมทั้งต่อยอดสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ให้เกิดแนวทางการจัดการตนเองอย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมในวิธีการจัดการกับปัญหาชุมชนที่มีอยู่อย่างถูกวิธีและไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของคนในชุมชน การสร้างชุมชนจัดการตนเองจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับชุมชนให้มีหลักคิดในการพัฒนาตนเอง โดยให้คนในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับความหลากหลายของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน สร้างจิตสำนึก นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างจิตสาธารณะ พัฒนาค้นในชุมชนให้รู้จักตนเอง สร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนคิดเป็น ทำเป็น รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การอยู่ร่วมกันในสังคม การแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต โดยใช้พื้นที่ชุมชน และส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนร่วมมือกันจัดการตนเอง และเป็นการสร้างคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่อยู่บนรากเหง้า และวัฒนธรรมชุมชนต่อไป

4.5.2 วัตถุประสงค์

4.5.2.1 เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

4.5.2.2 เพื่อวิเคราะห์สาเหตุแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

4.5.2.3 เพื่อพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

4.5.3 ขอบเขตของการวิจัย

กระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

4.5.3.1 ขอบเขตพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านเสม็ด หมู่ที่ 7 ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

4.5.3.2 ขอบเขตเนื้อหา

- 1) ศึกษาบริบทชุมชนการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
- 2) การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่ผ่านมา
- 3) ศึกษาปัญหาและสาเหตุในการจัดการตนเองที่ผ่านมาของชุมชนบ้านเสม็ด
- 4) ศึกษาคุณค่าและวิถีชีวิตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านเสม็ด ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน และศึกษากระบวนการจัดการให้เกิดความเหมาะสมกับชุมชน
- 5) ศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองที่มีความบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด

4.5.3.3 ขอบเขตระยะเวลาศึกษา

ระยะเวลาดำเนินการ 1 ปี ตั้งแต่อนุมัติโครงการ

4.5.3.4 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของหมู่บ้าน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป เพื่อค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหา สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำงานวิจัยได้ชัดเจน และนอกจากนี้ยังใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบการเลือกแบบอาสาสมัคร (Volunteer Sampling) เก็บข้อมูลผู้ที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน พร้อมทั้งเข้าร่วมเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของชุมชนเป็นผู้รู้ด้านการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมายดังต่อไปนี้

กลุ่มเป้าหมายหลัก

1. กลุ่มผู้นำชุมชนบ้านเสม็ด	จำนวน 10	คน
2. หน่วยงานภาครัฐและเอกชน	จำนวน 20	คน
3. ประชาชนทั่วไป	จำนวน 70	คน
	รวม 100	คน

กลุ่มเป้าหมายรอง

1. นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์	จำนวน 100	คน
2. นักเรียนโรงเรียนบ้านเสม็ด	จำนวน 50	คน
	รวม 150	คน

4.5.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเพื่อท้องถิ่น (Community Base Research: CBR) ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ เพื่อประกอบการสรุปภาพรวม (Generalization) ด้วย เพื่อให้ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ครอบคลุมทั้งมิติเชิงลึกและกว้างโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจะเริ่มจากส่วนที่เกี่ยวกับบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มของชุมชน ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน นอกจากนี้ ยังเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการทำกิจกรรมสาธารณะของประชาชนบ้านเสม็ด เพื่อสร้างข้อสรุปร่วมในการกำหนดค้นหากระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเอง บนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

อนึ่ง เพื่อให้ข้อมูลมีความแม่นยำและความน่าเชื่อถือผู้ศึกษาใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล ในประเด็นการวิจัยซึ่งนอกจากจะใช้วิธีการศึกษาเอกสารแล้วยังใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์รายบุคคล การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม การเดินสำรวจชุมชน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดแหล่งของการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

4.5.4.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิของการวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documents) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดรวมทั้งทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำมากำหนดกรอบแนวคิดและกรอบในการวิเคราะห์เกี่ยวกับบริบทชุมชน ค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาสาเหตุ การจัดการตนเองของชุมชน ตลอดจนการวิเคราะห์และการค้นหาคุณค่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน จากเอกสารสิ่งพิมพ์ สถิติ รายงาน บันทึกการประชุมของภาคราชการและภาคชุมชน รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.5.4.2 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) ประกอบด้วยข้อมูลด้านบริบทของชุมชน การประกอบอาชีพ การรวมกลุ่ม ชุมความรู้ประสบการณ์ในการจัดการตนเองในด้านประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาสาเหตุการจัดการตนเองของชุมชน รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดการตนเองจัดการตนเองบนวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนการทำกิจกรรมสาธารณะประชาชนบ้านเสม็ดโดยมีวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview technique) โดยใช้การสัมภาษณ์ (Interview guide) เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาสาเหตุการจัดการตนเองของชุมชน ตลอดจนการค้นหาคุณค่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจัดการตนเองบนวิถีชีวิตของชุมชนจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ซึ่งได้แก่ ผู้รู้และผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มอาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มทำกระถาง กลุ่มทำปุ๋ยอัดเม็ด กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงกบ กลุ่มทำเกษตร กลุ่มธนาคารข้าว เป็นต้น และประชาชนในพื้นที่ โดยให้นักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน

2) การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview schedule) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการ

จัดการตนเองบนวิถีชีวิตของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น การปลูกป่า การดูแลป่า การดูแลสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สาธารณะ การดูแลรักษาระบบนิเวศน์ในป่าชุมชน เป็นต้น ในส่วนการจัดการตนเอง เช่น การสร้างกลุ่มอาชีพ การพึ่งตนเองภายในครัวเรือน การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยมีทีมนักวิจัยหลักและทีมนักวิจัยชุมชนช่วยในการสัมภาษณ์

3) การสนทนากลุ่ม (Focused group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview schedule) ในการระดมความคิดเห็นของกลุ่ม (Group think) โดยใช้เทคนิค Appreciation-Influence-Control (AIC) การระดมความคิดเห็น (Brainstorming) แผนที่ความคิด (Mind Mapping) รวมทั้ง การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งภายในกลุ่มและโอกาส ข้อจำกัดภายในชุมชนบ้านเสม็ด (SWOT Analysis) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาสาเหตุการจัดการตนเองของชุมชน ตลอดจนการค้นหาคุณค่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งผลการดำเนินงานของการทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดการตนเองบนวิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนค้นหากระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด

4) การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย (Target Group Analysis: TGA) โดยเป็นการสัมภาษณ์แกนนำอาสาสมัครกลุ่มอาชีพในชุมชน ประชาชนผู้สนใจเข้าร่วมโครงการ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโสที่มีความรู้กับการจัดการตนเองในด้านต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มทำกระถาง กลุ่มทำปุ๋ยอัดเม็ด กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงกบ กลุ่มทำเกษตร กลุ่มธนาคารข้าว เป็นต้น และการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน พระสงฆ์ (พระนักพัฒนา) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ ได้แก่ อบต./รพ.สต./โรงเรียน/พัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เป็นต้น

5) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยใช้แบบตรวจรายการ(Checklist) เพื่อศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติรวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในหมู่บ้านจากการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยแบ่งลักษณะของปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 3 ทิศทาง คือ 1. ปฏิสัมพันธ์เชิงบวก (Positive direction) 2. ปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative direction) และ 3. ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกลาง (Neutral direction) จากการทำกิจกรรมร่วมกันของประชาชนบ้านเสม็ด

4.5.4.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมผ่านข้อมูลออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ 1. ระยะเตรียมการ 2. ระยะวางแผน 3. ระยะทดลองปฏิบัติการ 4. สรุปประเมินผล โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) ระยะเตรียมการ

- ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการตนเองของชุมชน การค้นหาศักยภาพและศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน ปัญหาสาเหตุการจัดการตนเองของชุมชน ตลอดจนการวิเคราะห์และค้นหาคุณค่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

- พัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด ซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน แกนนำทีมวิจัยชุมชน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้อาวุโส เยาวชน และผู้สนใจเพื่อจัดทำโครงการเสนอต่อ สกว. และสรรหาอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน

- จัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจโครงการ แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในหมู่บ้านเสม็ด และ ค้นหาอาสาสมัครเพื่อร่วมเป็นทีมวิจัยเพิ่มเติม ซึ่งผู้เข้าร่วมจะประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เยาวชน และผู้สนใจ หลังจากนั้น ทีมวิจัยแบ่งบทบาทหน้าที่และวางแผนการทำงานร่วมกัน

- กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการและร่วมกันออกแบบเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บข้อมูล พร้อมแบ่งกลุ่มและทำความเข้าใจในประเด็นที่เก็บข้อมูล โดยประเด็นที่น่าจะเก็บประกอบด้วย ข้อมูลปัญหาสภาพทั่วไปของชุมชน ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การจัดการกลุ่ม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกในระดับบุคคล และใช้สนทนากลุ่ม ซึ่งทีมวิจัยชุมชนจะร่วมกันคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะไปสัมภาษณ์ และจัดกลุ่มเสวนาย่อย

2) ระยะวางแผน

- ศึกษาปัญหาสาเหตุการจัดการตนเองของชุมชน ในด้านการสร้างงานสร้างอาชีพในระดับครัวเรือน ระดับชุมชน การจัดการความรู้ในการจัดการตนเอง ปัญหาศักยภาพในการสร้างอาชีพของคนในชุมชน พร้อมทั้งค้นหาคุณค่าวิถีชีวิตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกในระดับบุคคล และใช้สนทนากลุ่ม ซึ่งทีมวิจัยจะร่วมกันคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะไปสัมภาษณ์ และจัดกลุ่มเสวนาย่อย

- การศึกษาปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชี และจัดการพื้นที่สาธารณะของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าริมแม่น้ำชี และการจัดการพื้นที่สาธารณะของชุมชน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกในระดับบุคคล และใช้สนทนากลุ่ม ซึ่งทีมนักวิจัยหลักและทีมนักวิจัยชุมชน เยาวชนและนักศึกษาจะเป็นผู้เก็บข้อมูลจากผู้รู้และสำรวจเก็บข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- ทีมวิจัยร่วมกันนำข้อมูลที่จัดเก็บได้ จัดหมวดหมู่ เรียบเรียง วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำเสนอข้อมูลให้ชุมชนรับรู้ ตรวจสอบ

- ทีมวิจัยร่วมกันวิเคราะห์การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน ปัญหาและสาเหตุ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน พร้อมทั้งค้นหาแนวทางการการฟื้นฟู อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด

- การเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนริมแม่น้ำชีในแต่ละฤดูกาล พร้อมจัดทำปฏิทินการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทั้ง 12 เดือน

- ทีมวิจัยร่วมกันวางแผนเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (AIC) ในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด

- ตรวจสอบข้อมูลสู่ชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการตนเองด้านอาชีพและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาและสร้างแนวทางการจัดการตนเองในด้านอาชีพบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ เทศบาลตำบลกระสัง กรมป่าไม้ พัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ โรงเรียน มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ชุมชนบ้านเสม็ด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยใช้เวทีสาธารณะเพื่อตรวจสอบข้อมูลและรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3) ระยะทดลองปฏิบัติการ

- ทดลองปฏิบัติการ เพื่อสร้างให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ผนวกกับองค์ความรู้เดิม แสวงหาความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหาตนเอง ตลอดจนค้นหาแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด

- ศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

- ทีมนักวิจัยหลักและทีมนักวิจัยชุมชนบ้านเสม็ดและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันจัดเวทีสรุปบทเรียนจากการศึกษาดูงาน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนตามแนวทางการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

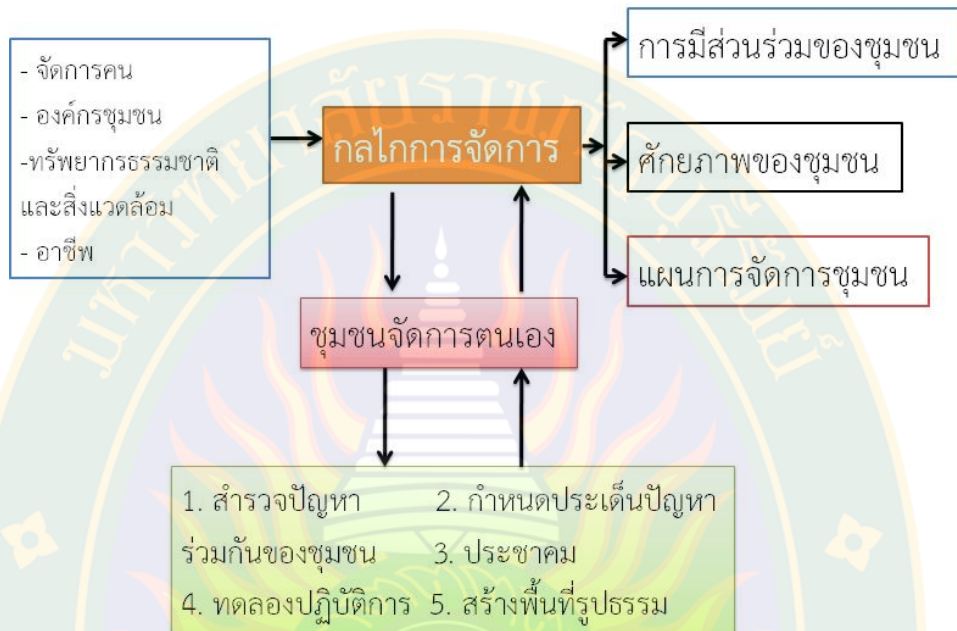
- จัดเวทีเพื่อประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการตนเอง การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ เทศบาลตำบลกระสัง กรมป่าไม้ พัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ โรงเรียน มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ชุมชนบ้านเสม็ด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยใช้เวทีสาธารณะเพื่อตรวจสอบข้อมูลและรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน หน่วยงานในการเข้ามาแก้ไขปัญหาของชุมชน

4) สรุปและประเมินผล

- จัดเวทีสรุปและประเมินผลการดำเนินงานวิจัย

- เขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

4.5.5 กรอบแนวคิดการศึกษา

ภาพที่ 4.6 กรอบแนวความคิดในการวิจัยสำหรับการขอทุนวิจัย

4.5.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

4.5.6.1 ผลเชิงวิจัย

- 1) เพื่อทราบถึงสถานการณ์ปัญหาการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์
- 2) เกิดองค์ความรู้ในการพัฒนาศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์
- 3) ได้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

4.5.6.2 ผลเชิงพัฒนา

- 1) เกิดรูปแบบการจัดการตนเองของชุมชนบ้านเสม็ดบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- 2) เกิดแผนปฏิบัติการในการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
- 3) เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชนบ้านเสม็ดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 4) เกิดการรวมกลุ่มและกติกาชุมชนในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในระดับชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
- 5) เกิดการผลักดันในระดับนโยบายเพื่อเข้าสู่แผนขัณยัติเทศบาลหนองเต็ง ในการเข้ามาสนับสนุนการจัดการตนเองของชุมชน

4.5.7 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

กระบวนการเสริมสร้าง หมายถึง การทำให้สิ่งที่มีอยู่เกิดการพัฒนาดีกว่าเดิม และมีความสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น โดยการอาศัยความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐและเอกชน

ชุมชนจัดการตนเอง หมายถึง บริหารจัดการทุนบุคคล ทุนองค์กรชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนตนเองไปสู่เป้าหมายอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งชุมชนท้องถิ่นมีจิตสำนึกสาธารณะในการแก้ไขปัญหาตนเอง มีความสามารถในการจัดการชุมชน จัดความสัมพันธ์กับภาคีเครือข่ายใช้แผนการจัดการความรู้จากการดำเนินการวิจัย และทุนทางสังคมแก้ไขปัญหาพัฒนาตนเองทุกด้านอย่างเป็นระบบ เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าริมแม่น้ำชีของชุมชนบ้านเสม็ด โดยเน้นไปที่การจัดการขยะ การจัดการระบบนิเวศน์ การจัดการทรัพยากรป่าชุมชน พร้อมทั้งพื้นที่ฟูแหล่งอาหารของชุมชน

4.5.8 รายชื่อทีมวิจัย

4.5.8.1 ทีมวิจัยหลัก

1) อาจารย์อุทิศ ทาทอม	สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
2) อาจารย์พิชิต วันดี	สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
3) อาจารย์สำราญ ฐระตา	สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

4.5.8.2 ทีมวิจัยชุมชน บ้านเสม็ด หมู่ 7

1) นางบุญยัง หวังอยู่	หัวหน้าโครงการวิจัยชุมชน
2) นายतिकัมพร ฐพันธ์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเสม็ด
3) นายตื้อ เจริญชัย	ประชาชนบ้านเสม็ด
4) นายบัญญัติ สุพันธ์ุ์	ประชาชนบ้านเสม็ด
5) นายภานุ กระแสบัว	ประชาชนบ้านเสม็ด
6) นางธันยมัย หวังอยู่	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเสม็ด
7) นางจิราภรณ์ เจริญชัย	ประชาชนบ้านเสม็ด
8) นายสรารุท นุซารัมย์	ประชาชนบ้านเสม็ด
9) นายมนตรี นิวัฒน์วงศ์	ข้าราชการครู โรงเรียนบ้านเสม็ดสามัคคี
10) นายสมจิต ดาศรี	ประชาชนบ้านเสม็ด

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ดผ่านกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน
2. เพื่อค้นหาเทคนิควิธีการได้มาซึ่งโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
3. เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยให้เป็นข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเพื่อท้องถิ่น (Community Base Research : CBR) โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม การเดินสำรวจ การจัดเวทีร่วมกับประชาชนในพื้นที่บ้านเสม็ด เพื่อตรวจสอบความต้องการของชุมชนในการแก้ไขปัญหา ค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนร่วมกันผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของหมู่บ้าน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป เพื่อค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำงานวิจัยได้ชัดเจน และนอกจากนี้ยังใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบการเลือกแบบอาสาสมัคร (Volunteer Sampling) เก็บข้อมูลผู้ที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน พร้อมทั้งเข้าร่วมเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของชุมชน พร้อมทั้งเป็นผู้รู้ด้านการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมายดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายหลัก

1. กลุ่มผู้นำชุมชน	จำนวน	10	คน
2. เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน	จำนวน	20	คน

3. ประชาชนทั่วไป	จำนวน	70	คน
------------------	-------	----	----

2. กลุ่มเป้าหมายรอง

1. นักเรียนโรงเรียนบ้านเสม็ด	จำนวน	50	คน
2. นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์	จำนวน	50	คน
3. คณะครูโรงเรียนบ้านเสม็ด	จำนวน	10	คน
รวมทั้งสิ้น			210 คน

เพื่อให้ข้อมูลมีความแม่นยำตรงและความน่าเชื่อถือผู้ศึกษาใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) เพื่อวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงและความสอดคล้องกันของข้อมูลนอกจากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้ศึกษายังได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในส่วนนี้ผู้ศึกษาขอเสนอข้อมูลรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 5.1 สรุปผลการศึกษา
- 5.2 อภิปรายผลการศึกษา
- 5.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ
- 5.4 ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 การเตรียมความพร้อมก่อนการพัฒนาโครงการวิจัย

5.1.1.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

ทีมวิจัยควรทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้น โดยอาจใช้วิธีการสนทนาพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการผู้นำชุมชน ประชาชนในพื้นที่ ศึกษาเอกสารข้อมูลจากหน่วยงานระดับท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

1) บริบทชุมชน หรือสภาพทั่วไป ของชุมชน ได้แก่ บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อาคาร สถานที่สำคัญต่างๆ ในการทำกิจกรรม ของชุมชน ศักยภาพของชุมชน ความสนใจของชุมชน เพื่อประเมินแนวทาง การดึงศักยภาพชุมชนมาทำวิจัยเพื่อการแก้ปัญหา เช่น ชุมชนบ้านเสม็ดมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมริมแม่น้ำชี และคนในชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี

2) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ พื้นดิน ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร ลักษณะพื้นที่ ความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประเมินว่า ชุมชนเดิม มีพื้นฐานอาชีพอะไร หรือ เคยดำเนินการ อะไรมาบ้าง เพื่อดำเนินโครงการ ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

3) ความสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนกับภายนอก ชุมชนบ้านเสม็ดมีระยะทางห่างจาก จังหวัดบุรีรัมย์ ประมาณ 45 กิโลเมตร มีพื้นที่ติดกับจังหวัดสุรินทร์ ทำให้ ประชาชนในชุมชนบ้านเสม็ดจะมีการติดต่อสื่อสารกับจังหวัดสุรินทร์เป็นหลัก คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังมี ระบบความความสัมพันธ์แบบเครือญาติมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

5.1.1.2 การประสานงาน

ก่อนจะมีการลงพื้นที่ทุกครั้งทีมวิจัยก็จะติดต่อประสานงานที่ผู้นำชุมชน เพื่อที่จะ นัดหมายในการจัดเวทีเพื่อพัฒนาโครงการ ควรตรวจสอบข้อมูล การเดินทาง นัดหมายวัน เวลา สถานที่ ที่แน่นอน ในบางกรณีอาจต้องมีผู้นำทางไปยังชุมชน

5.1.1.3 การวางแผน/เตรียมทีมงาน

ในการลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัย ทีมวิจัยจะมีการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อ กำหนดวัตถุประสงค์ วางแผนการทำงาน และแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานให้ชัดเจน

5.1.1.4 วัสดุ/อุปกรณ์/เอกสาร

ก่อนจะลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยทุกครั้งทีมวิจัยจะเตรียมวัสดุ/อุปกรณ์ที่จำเป็น เพื่อการบันทึก และสรุปประเด็น ในการพูดคุย ให้สามารถสื่อกับชุมชนได้ชัดเจน ได้แก่ กระดาษบุรุษปากกาเมจิก กระดาษขาว กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง เป็นต้น

5.1.1.5 การสรุปบทเรียน

หลังจากการพัฒนาโครงการเสร็จสิ้นในแต่ละครั้ง ทีมวิจัยจะมีการถอดบทเรียน (AAR After Action Review) ถึงผลการดำเนินงานว่า เป็นอย่างไรบ้าง วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการพูดคุย ในเวที การพูดคุยกับชาวบ้าน การสังเกต และการวางแผน การดำเนินงานครั้งต่อไป

5.1.2 ความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ด

5.1.2.1 การเปิดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยของ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

การกำหนดโจทย์วิจัยในครั้งนี้ที่มากจากความต้องการของชุมชน มุ่งเน้นค้นหาปัญหาที่ชุมชนบ้านเสม็ดกำลังเผชิญและต้องการแก้ไขปัญหานั้น โดยเริ่มต้นจาก สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้มีแนวคิดที่จะพัฒนานักวิจัยเชิงพื้นที่ ที่ทำงานวิจัยตอบโจทย์ชุมชนท้องถิ่น โดยใช้พื้นที่นาร่องในการทำงานวิจัยเชิงพื้นที่ 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลโครกกลาง และตำบลหนองเต็ง เพราะเนื่องจากทั้ง 2 พื้นที่เป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ จากการสนทนาพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่ม 4 พบว่า ประเด็นมีทั้งหมด 4 ประเด็น คือ

- 1) ประเด็นการสร้างสังคมเอื้ออาทร
- 2) การสร้างจิตสำนึกการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- 3) การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาให้กับประชาชนในพื้นที่
- 4) การสร้างนักเกษตรรุ่นใหม่

5.1.2.2 บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาโจทย์วิจัย

1) จากเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยเชิงพื้นที่ที่จะเห็นได้ว่า มีประเด็นที่ค่อนข้างหลากหลาย แต่ไม่สามารถระบุได้ว่า ชุมชนไหนต้องการแก้ไขปัญหานั้น เนื่องจากว่า ภายในกลุ่ม มีตัวแทนของชุมชนหลายหมู่บ้านอยู่ด้วย การเสนอประเด็นปัญหาถูกสะท้อนในมุมมองกว้างของสังคม แต่ไม่สามารถระบุเข้าไปภายในชุมชนได้ และที่สำคัญขาดประชาชนผู้มีส่วนได้เสียอย่างแท้จริง จึงทำให้ประเด็นโจทย์วิจัยได้แบบลักษณะแบบรวม ๆ

2) การพัฒนาโจทย์วิจัยเชิงพื้นที่ในระดับตำบล อาจจะไม่เหมาะกับการค้นหาโจทย์วิจัยในระดับชุมชนหมู่บ้าน เพราะกระบวนการค้นหาโจทย์วิจัยต้องค้นในระดับหมู่บ้าน จึงได้จะความต้องการอย่างแท้จริง

3) การจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยแบบนี้ มีผลดีคือ ทำให้คนในชุมชนได้เข้าใจถึงแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์และชุมชนท้องถิ่น เหมือนเวทีชี้แจงโครงการในระดับตำบลให้ผู้นำชุมชนได้รับทราบว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์จะมาทำอะไรบ้าง

4) การจัดเวทีพัฒนาโจทย์นักวิชาการที่จะทำงานวิจัย ต้องสามารถคัดเลือกประเด็น คัดเลือกผู้นำชุมชนที่สนใจการทำงานวิจัยลักษณะ เพื่อทำให้ง่ายในการติดต่อสื่อสารลงไปพัฒนา

โจทยวิจัยในระดับชุมชน โดยวิธีการสังเกตการณ์แลกเปลี่ยนพูดคุยภายในเวที เพราะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจและใส่ใจในการทำงานด้านพัฒนาชุมชน

5) การเวทีการพัฒนาโจทยวิจัย ได้มีผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่น เช่น ปลัดเทศบาล นักพัฒนาชุมชน พยาบาลวิชาชีพ เป็นต้น เข้าร่วมในเวที และการสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มย่อย ส่วนใหญ่จะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเป็นคนสะท้อนมุมมองปัญหาในระดับท้องถิ่น และมักสะท้อนปัญหาจากสิ่งที่เจ้าหน้าที่ของรัฐพบเจอเป็นส่วนใหญ่

5.1.2.3 ลงพื้นที่พัฒนาโจทยวิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย

หลังจากได้มีการได้ประเด็นการพัฒนาโจทยวิจัยในระดับตำบลแล้ว ซึ่งในเวทีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับกลุ่มได้มีตัวแทนจากชุมชนบ้านเสม็ด หมู่ 7 ชื่อว่า นายสมจิต ดาศรี ได้เสนอปัญหาของชุมชนและอยากให้ทีมวิจัยเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหา จึงทำให้ทีมวิจัยได้ขอเบอร์โทรศัพท์ และที่อยู่ เพื่อสะดวกในการติดต่อในการลงไปพัฒนาโจทยวิจัยร่วมกับชุมชน พบว่า การพัฒนาโจทยวิจัยครั้งที่ 1 ประชาชนในบ้านเสม็ดยังไม่ทราบว่า ทีมจากมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์จะมาทำอะไร และยังไม่เข้าใจว่าทางมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์จะนำงบประมาณมาพัฒนาหมู่บ้าน และจะมาช่วยในการขุดสระ หาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และที่สำคัญในเวทีการพัฒนาโจทยวิจัย จึงทำให้ทีมวิจัยทำความเข้าใจใหม่ถึงแนวทางการทำงานร่วมกัน โดยใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาชุมชน พร้อมทั้งได้ชี้แจงว่า การทำงานวิจัยให้ประสบความสำเร็จ และตอบโจทยของคนในชุมชนบ้านเสม็ด จำเป็นอย่างยิ่งต้องให้คนในชุมชนได้สะท้อนปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ และปัญหานั้นมีความรุนแรง และทุกคนมีความคิดร่วมกันว่าต้องการแก้ไขปัญหา

1) เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทยวิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย”
ค้นหาประเด็นวิจัย

เทคนิคในการพัฒนาโจทยวิจัย ได้แก่ การสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยตั้งคำถามว่า สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาอะไร และชุมชนมีศักยภาพในด้านใดบ้าง ซึ่งเป็นประเด็นคำถามที่เน้นให้ชุมชนค้นหาคำตอบ และสะท้อนปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไข

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาโจทยวิจัย ได้แก่ My Mapping เป็นการวาดผังที่เชื่อมโยงความคิด และมีการแยกย่อยของแต่ละสถานการณ์ปัญหา เพื่อให้คนในชุมชนมองเห็นการ

เชื่อมโยงของแต่ละประเด็น โดยการใช้การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการและพูดคุยเพื่อสร้างความสัมพันธ์ รับฟังปัญหาและสถานการณ์จากการทำงานและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน และการใช้กระบวนการพูดคุยที่สร้างการเรียนรู้การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการบูรณาการการทำงานร่วมกันของชุมชน

2) บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 “ชวนคิด ชวนคุย” ค้นหาประเด็นวิจัย

การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 นักวิจัยอย่างเพิ่งด่วนสรุปว่า นั่นคือสิ่งที่ชุมชนต้องการแก้ไข ปัญหา เพราะการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งแรกคนในชุมชนยังไม่คุ้นเคยกับนักวิชาการ จึงไม่กล้าสะท้อนปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขอย่างแท้จริง และที่สำคัญนักวิจัยการต้องมีเทคนิคในการสนทนาพูดคุยแบบค่อยเป็นค่อยไป และมีทักษะในการสรุปประเด็นการพูดคุย เพื่อง่ายในสังเคราะห์เป็นโจทย์วิจัย

5.1.2.4 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิสูจน์โจทย์วิจัย”

จากการจัดเวทีระดมความคิดเห็น ครั้งที่ 2 พบว่า ชุมชนบ้านเสม็ดต้องการที่จะแก้ไขปัญหาาร่วมกัน คือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนริมแม่น้ำชี ที่เป็นพื้นที่ของคนในชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งปี และในขณะนี้ได้มีปัญหาด้านการเสื่อมโทรม ปัญหาการบุกรุกทรัพยากรป่าชุมชน และที่ผ่านมามีคนในชุมชนเคยเสนอที่จะแก้ไขปัญหาแต่คนส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าจะดำเนินการอย่างไร และยังไม่มีความหน่วยงานองค์กรไหนเข้ามาให้ความช่วยเหลือชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1) เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิสูจน์โจทย์วิจัย”

เทคนิคในการพัฒนาโจทย์วิจัย ใช้การตั้งประเด็นคำถาม ดังต่อไปนี้

- สิ่งดี ๆ ที่มีในชุมชนมีอะไรบ้าง
- ชุมชนมีกำลังทำอะไรบ้าง ที่ต้องการให้หน่วยงานองค์กรภายนอก

ช่วยเหลือ

เพราะการใช้คำถาม 2 คำถามนี้จะ เป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่อยากให้ผู้เข้าร่วมเวทีตอบคำถาม เพราะ สิ่งที่ดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้ครอบคลุมไปถึง วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นคำถามที่ค้นหาทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน และนอกจากนี้ยังถามหาว่า ชุมชนมีกำลังทำอะไรบ้าง ที่ไม่สามารถดำเนินการด้วยตนเอง จำเป็นต้องอาศัยความรู้จากคนภายนอกเข้ามาช่วยในการสนับสนุน หรือให้คำปรึกษา ซึ่งคำถาม สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน + ข้อจำกัดของชุมชน = ประเด็นการทำงานร่วมกันของนักวิชาการกับชุมชน

นอกจากนี้การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 เป็นการทบทวน หรือ ตรวจสอบข้อมูลเดิมที่ได้พูดคุยกันในการพัฒนาโจทย์ครั้งแรกนำข้อมูลมาสู่การวิเคราะห์ตามทฤษฎีต้นไม้ปัญหา (Problem Tree) ที่ค้นหา ปัญหา สาเหตุปัญหา และผลกระทบของปัญหา

2) บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 “คุยซ้ำ ย้ำคิด พิชิตโจทย์วิจัย”

- การสร้างความสัมพันธ์และจัดเวทีพูดคุยแบบไม่เป็นทางการและการสร้างการเรียนรู้ด้วยรูปแบบการประชุมที่ผ่อนคลายทำให้ทุกคนมีความพร้อมที่จะร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้

- การให้ข้อมูลภาพรวมของสถานการณ์ปัญหาจะช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นสถานการณ์ที่เชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่

- การพัฒนาโจทย์วิจัย นักวิจัยต้องมีทักษะในการค้นหาประเด็นอย่างชัดเจน เช่น การ ตั้งคำถาม การค้นหาความรู้ที่ชุมชนต้องการ หรือ ศักยภาพที่ชุมชนมี เพื่อจะทำให้เห็นโจทย์วิจัยที่ชัดเจนตามมา

- การพัฒนาโจทย์วิจัยเป็นกระบวนการที่สามารถสร้างความเข้าใจร่วมกับชุมชนและทำให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของการทำงานร่วมกันในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยตนเอง พร้อมทั้งได้ร่วมกันคิด ร่วมกันคุย ร่วมกันตัดสินใจ เพื่อค้นหาเทคนิควิธีการทำงานให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางร่วมกันไว้

- การพัฒนาโจทย์วิจัยในระดับชุมชนท้องถิ่น ชาวบ้านมักจะสะท้อนปัญหาสิ่งที่ใกล้ตัว และทุกสิ่งชาวบ้านคิดว่าเป็นปัญหาหมด เนื่องจากชาวบ้านคุ้นชินกับสถานการณ์ปัญหาเหล่านั้น จนทำให้ ว่า นั่นคือปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไข นักวิชาการที่จะทำงานวิจัยร่วมกับชุมชนต้องมีเทคนิคในการตั้งคำถามและค้นหาประเด็นปัญหาหลงให้ลึกถึงรากเหง้าของปัญหาอย่างแท้จริง

5.1.2.5 ลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”

จากการจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 พบว่า ปัญหาความต้องการของชุมชน ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เนื่องจากที่ผ่านได้มีปัญหาด้านการบุกรุก เพื่อทำเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า การทิ้งขยะมูลฝอย และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเชิงทำลาย นอกจากนี้ชุมชนบ้านเสม็ดยังไม่มีกฏกติกาในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมริมแม่น้ำชีอย่างชัดเจน จึงส่งผลกระทบต่อปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้น

ในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งนี้ ทีมวิจัยจึงใช้วิธีการระดมสมองกับ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้อาวุโส และประชาชนบ้านเสม็ด เพื่อค้นหาข้อสรุปร่วมกันพร้อมทั้งขมวดประเด็นให้กลายเป็นโจทย์วิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับชุมชน จึงได้โจทย์วิจัยร่วมกันว่า “กระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน” เพราะที่ผ่านมาชุมชนยังไม่สามารถจัดการ องค์กร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และอาชีพของชุมชนได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหา กลไกในการขับเคลื่อนการทำงาน เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ค้นหาศักยภาพของชุมชน และแผนการจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบ โดย เน้นการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่มีอยู่ในการจัดการให้เป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การเชื่อมโยงเครือข่ายจากภายนอกในการขับเคลื่อนให้เกิดชุมชนจัดการตนเอง และได้อาสาสมัครนักวิจัยชุมชน จำนวน 10 คน

1) เทคนิคและเครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหาประโยชน์ร่วมของชุมชน”

เทคนิคในการพัฒนาโจทย์วิจัย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบสืบค้นหาปัญหาเหตุ – ผลโดยให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้ร่วมสะท้อนปัญหาที่มาจากความต้องการของตนเอง พร้อมทั้งใช้เวทีระดมปัญหาเป็นการตรวจสอบข้อมูล เพื่อเป็นการกลั่นกรองข้อมูลให้เกิดความละเอียดและครบถ้วนยิ่งขึ้น และใช้การวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมตามหลักอริยสัจ 4 ค้นหาทุกข์ ค้นหาสาเหตุของทุกข์ และค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาทุกข์ เพื่อจะทำให้เกิด มรรค คือ สร้างพื้นที่รูปธรรม

2) บทเรียนที่ได้จากการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 “ทบทวนโจทย์ ค้นหา ประโยชน์ร่วมของชุมชน”

- การกำหนดเป็นหัวข้อโจทย์วิจัย นักวิจัยต้องมีทักษะในการสรุปประเด็นปัญหาที่มาจากความต้องการของชุมชนได้ชัดเจน หรือไม่นักวิจัยควรจะมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ชุมชนได้สะท้อนมา เพื่อจะทำให้กำหนดโจทย์วิจัยได้อย่างถูกต้อง และตรงตามความต้องการของชุมชน

- การพัฒนาโจทย์วิจัยบางครั้ง หากชุมชนได้สะท้อนปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นักวิจัยต้องใช้วิธีการเดินสำรวจ เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลให้รอบด้าน และเกิดความครบถ้วนยิ่งขึ้น

- นักวิจัยไม่ควรตั้งคำถามด้วยการหาข้อมูลนอกบริบทของชาวบ้านไปก่อน หรือตั้งชุมชนไว้กับประเด็นตายตัวของนักวิจัยด้วยจุดยืนภายนอกหรือบนกรอบอ้างอิงทางทฤษฎีของนักวิจัยนอกบริบทของชุมชน โดยที่ชุมชนไม่รู้ ไม่ปรับปรุงให้มีการเปลี่ยนแปลงไปกับพัฒนาการความเป็นทั้งหมดของชุมชน หรือทำให้ชาวบ้านไม่สามารถรู้ว่สิ่งที่กำลังดำเนินการนั้นมีความหมายครอบคลุมไปถึงไหน เนื่องจากนักวิจัยยึดประเด็นการติดตามเพียงข้อมูลตามความสนใจของตนเองด้านเดียว

5.1.2.5 เวทีรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ และลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน

หลังจากได้มีการพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนทั้ง 3 และข้อเสนอโครงการร่วมกับชุมชน จึงได้นำข้อมูลให้ผู้ทรงคุณวุฒิจากทีมพี่เลี้ยง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่ ผศ.ดร.อมร สุวรรณนิมิตร คุณมัสยา คำแหง คุณปณิกา หงษ์อุตร ได้ข้อเสนอแนะว่า ควรจะเพิ่ม คำว่า ศักยภาพชุมชนลงไปในชื่อโครงการวิจัยด้วย โดยมีเชื่อว่า “กระบวนการเสริมสร้าง**ศักยภาพชุมชน**จัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์” เพื่อจะทำให้เกิดข้อมูลที่ชัดเจน และเกิดความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย และนอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิยังได้เสนอแนะให้ทีมวิจัย ได้แก่ ข้อมูลด้านทรัพยากร, ระบบนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชน, อาหารในป่า พื้นที่ป่าชุมชนเหลือเท่าไร และหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องมีการดูแลรับผิดชอบอย่างไรบ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า , การนำวัฒนธรรมประเพณีมาจัดการที่

เชื่อมโยงกับป่า อดีต - ปัจจุบัน มีการบุกรุกป่าชุมชนเกิดขึ้นช่วงไหน (พื้นที่เป็นป่าดั้งเดิม ,ป่าปลูกขึ้นมาใหม่) คุณค่าของป่า ,จิตสำนึกของคนในชุมชนเป็นอย่างไร และที่ผ่านมาเคยมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างไรบ้าง พร้อมทั้งค้นหาศักยภาพในการจัดการตนเองที่ผ่านมาเป็นอย่างไร (คน องค์กร ทรัพยากร อาชีพ) เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในข้อเสนอโครงการวิจัยและเกิดความน่าเชื่อถือของข้อมูลยิ่งขึ้น

1) เทคนิคและเครื่องมือในการลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน

การใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์การบุกรุกทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด โดยการใช้แผนเดินดิน เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางกายภาพ(Physical Space) ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนและสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นลงบนบันทึก เพื่อเป็นการทำความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งประโยชน์ของแผนที่เดินดิน ทำให้มองเห็นภาพรวมของชุมชนได้ครบถ้วน ได้ข้อมูลมากและละเอียดในระยะเวลาสั้น ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือมากกว่าเพราะได้จากการสังเกตด้วยตนเอง และนำไปสู่ความเข้าใจในมิติอื่นๆ ตามมา เช่น พื้นที่ตั้งของหมู่บ้าน และพื้นที่ทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น

2) บทเรียนที่ได้จากการลงพื้นที่เพิ่มเติมข้อมูลชุมชน

- การวาดแผนที่เดินดินทำให้ประชาชนที่เข้าร่วมเวทีได้มองเห็นข้อมูลด้านกายภาพมากขึ้น พร้อมทั้งได้เห็นพื้นที่การบุกรุกได้ชัดเจน และมีการแบ่งเขตพื้นที่ป่าชุมชนที่เหลืออยู่ได้อย่างละเอียด
- การที่มีนักเรียนโรงเรียนบ้านเสม็ดได้เข้าร่วมกิจกรรมในเวทีทำให้นักเรียนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกันกับชุมชน และเกิดการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ คือ การใช้ชุมชนเป็นตัวตั้งในการเรียนรู้
- การวาดแผนที่เดินดินทำให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลภายในเวที เพราะต่างคนต่างได้แสดงความคิดเห็นผ่านการทำแผนที่เดินดิน

5.1.2.6 (Proposal)

1) ชื่อโครงการวิจัย กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

2) วัตถุประสงค์

- เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
- เพื่อวิเคราะห์สาเหตุแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
- เพื่อพัฒนาแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงจะทำการอภิปรายผลการศึกษา 3 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ดผ่านกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย 2) เทคนิควิธีการได้มาซึ่งโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ 3) พัฒนาโจทย์วิจัยให้เป็นข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้

5.2.1 ความต้องการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนบ้านเสม็ดผ่านกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการกับคนในชุมชน พบว่า แนวทางการพัฒนาโจทย์ที่มาจากความต้องการของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งให้เห็นว่า การพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชนจะทำให้คนในชุมชนความตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อชุมชน และที่สำคัญรู้สึกความเป็นเจ้าของที่ต้องการค้นหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของตนเอง และที่สำคัญการค้นหาคำตอบความต้องการของชุมชนนักวิจัย จำเป็นต้องทำความเข้าใจเบื้องต้น 2 อย่าง ได้แก่

1) ความรู้เข้าใจในสถานการณ์ปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้น ว่าชุมชนมีความรู้เข้าใจขนาดไหน และที่ผ่านมามีการแก้ไขปัญหาในระดับไหนบ้าง เพื่อเป็นการวางแผนการทำให้เกิดตรงตามเป้าหมาย 2) ความรู้ความเข้าใจในทุนชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทุนทางกายภาพที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในระดับชุมชน หรือทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ หลังจากทบทวนวิจัยได้ทำความเข้าใจในระดับเบื้องต้นแล้ว สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การพัฒนาจิตวิทยวิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน นักวิจัยจำเป็นต้องคำนึงหลักความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์แนวคิดทฤษฎีของ Maslow ได้กล่าววามมนุษย์มีความต้องการและความต้องการนี้จะมียู่ตลอดเวลาและไม่สิ้นสุด ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้ว จะไม่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป และความต้องการของมนุษย์จะมีลักษณะเป็นไปตามลำดับขั้น จากระดับพื้นฐานไประดับที่สูงขึ้น ซึ่งลำดับขั้นตอนของความต้องการของมนุษย์จากผลการศึกษาของมาสโลว์นี้มี 5 ขั้นคือ 1) ความต้องการทางด้านร่างกาย 2) ความต้องการทางด้านความปลอดภัย 3) ความต้องการทางด้านสังคม 4) ความต้องการทางด้านได้รับการยกย่องนับถือ 5) ความต้องการความหวังในการชีวิต เป็นความต้องการระดับสูงสุด

อย่างไรก็ตามปัญหาและความต้องการของชุมชนทั้งนั้นเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมของชุมชนเอง ในขณะที่วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนกำลังมีการเปลี่ยนแปลง ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ก็มีแนวโน้มที่จะแตกต่างจากเดิมไป ในชุมชนแบบดั้งเดิมที่ไม่มีการติดต่อกับภายนอกมากนัก ความต้องการของชุมชนจะปรากฏออกมาในรูปของการเน้นหนักในเรื่องของการบริโภค (Consumption-Oriented) แต่ในชุมชนที่ทันสมัยและมีการติดต่อกับสังคมภายนอกตลอดเวลา ความต้องการของชุมชนจะมีลักษณะเด่นในเรื่องการพัฒนา (Development-Oriented) อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าการพัฒนาชุมชนจะยึดถือแนวความคิด “ความต้องการของชุมชน” เป็นแนวทางในการดำเนินงาน แต่ก็ยังมีข้อแม้ว่าความต้องการของชุมชนนั้นจะต้องสอดคล้องกับเงื่อนไขบางประการ นั่นคือแนวความคิดนี้จะต้องมีความยืดหยุ่น และเคลื่อนไหวปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปด้วย เนื่องจากสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นมิได้หยุดนิ่ง ความรู้ที่ชุมชนมีอาจจะไม่ทันต่อสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ความจำเป็นที่ชุมชนท้องถิ่น

ต้องค้นหาชุดความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนและสอดคล้องกับภาวะการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งความรู้แบบนี้มักจะได้อีก 3 รูปแบบ คือ ประการแรก เป็นการนำความรู้ หรือ ทักษะชุมชนมาสร้างนวัตกรรมมาแก้ไขปัญหาดตนเอง เช่น การจัดการน้ำโดยวิเคราะห์สภาพพื้นที่สูงต่ำ เพื่อวางแผนการจัดการน้ำโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม เป็นต้น โดยผ่านการวิเคราะห์ร่วมของคนในชุมชน ประการที่สอง เป็นการผสมผสานความรู้เดิมที่มีอยู่ในชุมชนมาผสมผสานความรู้จากการไปศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น แล้วนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของชุมชน ประการสุดท้าย เป็นการนำความรู้ทางวิชาการเข้ามาบูรณาการร่วมกับชุมชนในการแก้ไขปัญหาเข้ามาแก้ไขปัญหา เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน จำเป็นต้อง การเปิดเวทีร่างกติกาชุมชน แล้วนำเข้าไปในเวทีประชาคมหมู่บ้าน เพื่อสร้างการรับรู้และเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันในชุมชน

5.2.2 เทคนิควิธีการได้มาซึ่งโจทย์วิจัยระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะรัง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า การใช้เครื่องมือในการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน นักวิจัยจำเป็นต้องมีเทคนิคเครื่องมือที่เหมาะสม เช่น การจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 ใช้เครื่องมือการสนทนาพูดคุย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยตั้งคำถามว่า สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนต้องการแก้ไขปัญหาอะไร และชุมชนมีศักยภาพในด้านใดบ้าง ซึ่งเป็นประเด็นคำถามที่เน้นให้ชุมชนค้นหาคำตอบ และสะท้อนปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไข การแผนที่ความคิด (Mind Map) เป็นการวาดแผนผังที่เชื่อมโยงความคิด และมีการแยกย่อยของแต่ละสถานการณ์ปัญหา เพื่อให้คนในชุมชนมองเห็นการเชื่อมโยงของแต่ละประเด็น โดยการใช้การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี รับฟังปัญหาและสถานการณ์จากการทำงานและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน และการใช้กระบวนการพูดคุยที่เสริมสร้างการเรียนรู้ การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการบูรณาการการทำงานร่วมกันของชุมชน และในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 ทีมวิจัยใช้วิธีการตั้งประเด็นคำถาม เพื่อค้นหาคำตอบ เช่น สิ่งดี ๆ ที่มีในชุมชนมีอะไรบ้าง ชุมชนมีกำลังทำอะไรบ้าง ที่ต้องการให้หน่วยงานองค์ภายนอกช่วยเหลือ เพราะการใช้คำถาม 2 คำถามนี้จะ เป็นเครื่องมือหนึ่งที่อยากให้ผู้เข้าร่วมเวทีตอบคำถาม เพราะ สิ่งที่ดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้ครอบคลุมไปถึง วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นคำถามที่ค้นหาทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน และนอกจากนี้ยังถามหาว่า ชุมชนมีกำลังทำอะไรบ้าง ที่ไม่

สามารถดำเนินการด้วยตนเอง จำเป็นต้องอาศัยความรู้จากคนภายนอกเข้ามาช่วยในการสนับสนุน หรือให้คำปรึกษา ซึ่งคำถาม สิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน + ข้อจำกัดของชุมชน = ประเด็นการทำงานร่วมกันของนักวิชาการกับชุมชน และนอกจากนี้การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 เป็นการทบทวน หรือ ตรวจสอบข้อมูลเดิมที่ได้พูดคุยกันในการพัฒนาโจทย์ครั้งแรก ซึ่งเป็นกลุ่มคนเล็ก ๆ อาจยังไม่ได้ประเด็นปัญหาที่รอบด้าน หรือยังขาดผู้ที่มีส่วนได้เสียในประเด็นปัญหา นักวิจัยจำเป็นต้องนำข้อมูลในการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 1 มาสู่การพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เข้าร่วมที่มีขนาดใหญ่กว่าเดิม เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบประเด็นปัญหาที่มาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และนำข้อมูลมาสู่การวิเคราะห์ตามทฤษฎีต้นไม้ปัญหา (Problem Tree) ที่ค้นหา ปัญหา สาเหตุปัญหา และผลกระทบของปัญหา และเวทีการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากเวทีครั้งที่ 1 และเวทีครั้งที่ 2 เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างความร่วมมือ และได้ชื่อโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน เพราะการพัฒนาโจทย์วิจัยครั้งที่ 3 เหมือนกับการหาข้อสรุปที่จะดำเนินการร่วมกันว่าจะมีชื่อเรื่องที่จะขอแหล่งทุนว่าอะไร และมีวัตถุประสงค์อะไรบ้าง การพัฒนาโจทย์วิจัยจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยง หรือ นักวิชาการที่มีความชำนาญในการในการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามาให้ข้อเสนอแนะ และแนวทางการขับเคลื่อนการทำงานให้บรรลุผลสำเร็จ และการใช้เครื่องมือที่จะช่วยให้งานข้อมูลเกี่ยวกับการบุกรุกทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ชัดเจน คือ การทำแผนดินเดินดิน และแผนที่ทรัพยากรรอบหมู่บ้าน เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลทางกายภาพ (Physical Space) ให้เห็นสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงในภาพรวม จึงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาโจทย์วิจัยด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาโจทย์วิจัยในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ว่าในการทำวิจัยนั้น ขั้นตอนสำคัญที่เป็นหัวใจของงานวิจัยก็คือ การพัฒนาค้นหาโจทย์วิจัย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวชี้กำหนดว่างานวิจัยชิ้นนั้นจะถือกำเนิดขึ้นมาได้หรือไม่ เมื่อทำแล้วจะมีขอบเขตขนาดไหน มีทิศทางอย่างไร เกิดผลกระทบอย่างไร มากน้อยแค่ไหน ดังนั้นงานวิจัยโดยทั่วไปจะให้ความสำคัญกับขั้นตอนนี้และส่วนมากจะมีหลักการ และฐานคิดกำกับไว้เสมอ ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่ผู้รับประโยชน์โดยตรงจากงานวิจัยคือชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่ทำวิจัยนั้น โดยในเบื้องหลังได้มีการกำหนดฐานคิด วิธีคิด เป็นหลักการกำกับไว้อย่างน้อย 4 ประการด้วยกันคือ

1. โจทย์วิจัยต้องมาจากปัญหาความต้องการของชุมชน
2. โจทย์วิจัยนั้นต้องมีความเป็นไปได้ที่จะประสบผลสำเร็จ
3. โจทย์วิจัยต้องยกระดับทักษะการแก้ปัญหาของชาวบ้านผ่านการศึกษาค้นคว้าข้อมูล (ไม่ใช่การปฏิบัติการเลยโดยไม่ค้นหาข้อมูลก่อน)
4. ทุกคนที่เข้าร่วมมีความเข้าใจต่อโจทย์วิจัยอย่างชัดเจนเมื่อมีหลักการกำกับของงานวิจัยท้องถิ่นเป็นรูปแบบนี้ เป็นไปไม่ได้เลยที่โจทย์วิจัยจะได้มาจากการศึกษาค้นคว้าทบทวนเอกสารเพียงอย่างเดียว ดังนั้นนักวิจัยที่เป็นนักวิชาการต้องเปิดตัวเอง เดินออกจากห้องแล้วเปิดตาเปิดใจเข้าไปหาชุมชนเท่านั้นจึงได้โจทย์วิจัยที่กำกับด้วยหลักการสำคัญ 4 ข้อข้างต้น สำหรับการเข้าไปในชุมชนแล้ว ทำอย่างไรจึงจะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กลับมา สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุดชีวี ชมงานดี และคณะ (2553) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางที่เหมาะสมในการลดหมอกควันตำบลขุนยวมโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่า การศึกษาและวิจัยเป็นการศึกษาโดยชาวบ้านเป็นหลักในการสืบหา และวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชน ดังนั้นจึงเป็นงานวิจัยที่ได้เน้นชุดความรู้ มากไปกว่ากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อวางแผนแนวทางในการดำเนินการแก้ไขปัญหามอกควันและไฟป่าต่อไปภายในอนาคต ซึ่งข้อเสนอแนวทางที่ได้รับจากชุมชนนั้นเป็นข้อเสนอและแนวทางที่เป็นประโยชน์อย่างมาก ที่องค์การบริหารส่วนตำบลหรือภาคีความร่วมมือต่างๆ จะต้องนำมาปรับประยุกต์และพูดคุยถึงการนำแนวทางเหล่านี้ไปผลักดันให้เกิดเป็นแผนพัฒนาขึ้นภายในปี พ.ศ. 2554-2556 ฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ ค้นหาชุดความรู้ที่มีอยู่ทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชนและนำความรู้มาทดลองปฏิบัติการแก้ไขปัญหามาตามวิถีชุมชน เพราะเนื่องจากว่า การทดลองปฏิบัติการในงานวิจัยจำเป็นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามศักยภาพของพื้นที่ในการดำเนินการด้วยตนเอง เพราะในบางเรื่องชุมชนไม่สามารถจัดการด้วยตนเองได้จำเป็นต้องอาศัยความรู้ของนักวิชาการในแต่ละด้านเข้ามาให้ความช่วยเหลือชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พนมวรรณ คาคัพันโน และคณะ ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะและการควบคุมโรคติดต่อโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดยโสธร จากการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า 1. การพัฒนาโจทย์เกิดโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น 4 โครงการ คือ 1. การศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเฝ้าระวังและควบคุมโรคติดต่อ : กรณีศึกษาบ้านย่อ ตำบลย่อ อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร ระยะที่ 1 2. การส่งเสริมสุขภาวะทางเพศแก่เด็กและเยาวชนอย่างมีส่วนร่วม และสอดคล้องกับงานวิจัย

ของ กาญจนา ทองทั่ว และคณะ (2555) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบในการขับเคลื่อน หนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในระบบการทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัย กรณีศึกษา: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พบว่า รูปแบบในการขับเคลื่อน หนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในระบบการทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัยใน ส่วนของนักวิชาการจะมีเทคนิค กระบวนการที่หลากหลาย เช่น การหาพื้นที่วิจัยและการพัฒนาโจทย์วิจัย ต้องหาพื้นที่และประเด็นให้เหมาะสมกับศาสตร์และความสนใจของนักวิชาการจะทำให้การทำงานในพื้นที่ ไม่มีปัญหา ในส่วนการเขียนเอกสารเชิงหลักการจะให้ศึกษาจากข้อเสนอของรุ่นพี่และทีมพี่เลี้ยงช่วยให้ ข้อเสนอแนะความคิดเห็นเป็นระยะๆ ในการติดตามหนุนเสริมจะใช้การจับคู่แต่ละโครงการกับนักวิจัยรุ่นพี่ที่มาจากเครือข่ายนักวิชาการมาเป็นที่ปรึกษา ตลอดเวลาของการหนุนเสริมจะมีการจัดเวทีต่าง ๆ เพื่อเสริมทักษะนักวิจัยเป็นระยะ ๆ เช่น การอบรมการทำความเข้าใจงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การสร้างเครื่องมือ การเขียนรายงานวิจัย การเขียนเรื่องเล่า รวมทั้งการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รายงานความก้าวหน้าและ เวทีถอดบทเรียนประสบการณ์จากพี่สู่น้อง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของ ชุมชน ได้กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วม นับเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกระดับเป็นการเปิด โอกาสให้ประชาชนร่วมคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การติดตามประเมินผล ในกิจกรรม/โครงการของชุมชน เป็นการสร้าง/ปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของกิจกรรม/โครงการ นั้น ปัจจุบัน แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (People Participation for Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนาทุกภาคส่วนหรือในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชน รวมพลังกันแก้ไขปัญหาที่ เกิดขึ้น

5.2.3 พัฒนาโจทย์วิจัยให้เป็นข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ จากการจัดเวทีในครั้งที่ 1- 3 พร้อมทั้งได้มีผู้ทรงคุณวุฒิจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัยได้ค่อยเป็นที่เลี้ยงให้คำแนะนำปรึกษา จนได้เกิดข้อเสนอโครงการวิจัย เรื่อง กระบวนการ เสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ตลอดจนได้ มีผู้ทรงคุณวุฒิจากผู้พิจารณาทุนจาก สกว. ได้เข้ามาให้แนวคิดถึงแนวทางการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย เพื่อขอรับทุน ซึ่งคุณลักษณะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ให้ความสำคัญกับการได้มาซึ่งโจทย์วิจัยร่วมกับคน

ในชุมชนท้องถิ่น และให้คนชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทำงานวิจัยกับนักวิชาการ พร้อมทั้งค้นหาชุดความรู้ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติการแก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชน ซึ่ง ผศ.ดร.บุญชร แก้วส่อง ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้กล่าวในเวทีพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัย ว่า การได้มาซึ่งโจทย์วิจัยไม่ใช่แค่จัดเวทีร่วมกับชุมชน แค่ครั้งเดียว หรือศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ แต่การจัดเวทีอาจทำได้หลายครั้ง บางพื้นที่ใช้เวทีเกือบเป็นปีถึงได้โจทย์ร่วมกับชุมชน เพราะลักษณะงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นการสร้าง พุทธ คือ ผู้รู้ ให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ด้วย ธรรมชาติ คือ ได้นำปัญหาที่ได้สะท้อนไปสู่การปฏิบัติ สุดท้ายคือ สังฆะ คือ เกิดผู้นำการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน คนในชุมชนต้องรู้จักตนเองให้มากขึ้น รู้จักการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง สอดคล้องกับแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบและเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตัวเอง โดยมีกระบวนการทำงานเป็นเหตุเป็นผล งานวิจัยเช่นนี้ต่างจากงานวิจัยอื่น ๆ อย่างมากตรงที่มีได้เน้น “ผลงานวิจัย” เป็นหลัก แต่มองการวิจัยเป็น “กระบวนการ” ในฐานะ “เครื่องมือ” ที่จะเพิ่มพลัง (Empower) ชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตนเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังนั้น “ผลการวิจัย” ที่สำคัญยิ่งของงานวิจัยนี้ มีใช่บทความทางวิชาการหรือเทคโนโลยี แต่คือ “คน” และ “กลุ่ม” ที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนร่วมกระบวนการวิจัย ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนทั้งในปัจจุบันและมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคต ในการขึ้นและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไปด้วย กระบวนการทำงานวิจัยและผลงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ถือได้ว่าเป็น กระบวนทัศน์ที่แตกต่างจากเดิมอันเป็นกระบวนทัศน์เชิงบูรณาการโดยถือเอาปัญหาหรือปรากฏการณ์ในชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้งและเป็นงานที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันสร้างพื้นที่และจุดยืนขึ้นมา ผลงานวิจัยแบบนี้ เน้นที่กระบวนการพัฒนาคนและเชื่อมโยงในหลาย ๆ ด้านส่วนเข้าด้วยกัน โดยอาศัยเวทีการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือนำทางกระบวนการวิจัยแบบนี้เป็นการเน้นให้มองเห็นการเชื่อมโยง ถักทอ และร้อยเรียงกัน ระหว่างงานวิจัยกับงานพัฒนา ระหว่างวิจัยกับการจัดการจัดการความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ระหว่างงานวิจัยกับความเคลื่อนไหวของขบวนการภาคชาวบ้านรวมทั้งการผสมกลมกลืนเอื้ออาทรต่อกัน ระหว่างนักวิจัยที่เป็นชาวบ้าน กับข้าราชการ นักพัฒนา และนักวิชาการ

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน กำหนดโจทย์วิจัยโดยมองจากตัวพื้นที่ระดับชุมชนท้องถิ่นเป็นหลักเป็นการศึกษาบริบทของพื้นที่และศักยภาพในแต่ละด้านร่วมกับชุมชนในพื้นที่ให้ครอบคลุม เช่น ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อของท้องถิ่น ด้านเศรษฐกิจของชุมชน จากนั้นนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาร่วมกันวิเคราะห์และวางแผนปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชนท้องถิ่น พร้อมทั้งค้นหาศักยภาพของชุมชนแต่ละด้านว่าชุมชนมีศักยภาพในการจัดการปัญหาด้วยตนเองในระดับใดบ้าง และต้องการความรู้จากภายนอกเข้ามาให้ความช่วยเหลือในระดับใดบ้าง เพื่อจะได้แนวทางการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องและชัดเจน รูปแบบโจทย์วิจัยลักษณะนี้ นักวิจัยต้องมีทักษะในการจัดกลุ่มเนื้อหาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง หากยังไม่มีประสบการณ์เพียงพอในการพัฒนาโจทย์วิจัย ควรหานักวิชาการ หรือ ทีมพี่เลี้ยงที่มีความชำนาญในการค้นหาโจทย์วิจัยในลักษณะนี้มาคอยอำนวยความสะดวก และช่วยเหลือในการจัดกลุ่มเนื้อหาเชิงประเด็น เพื่อให้การดำเนินโครงการวิจัยบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ เพราะงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Base Research) ซึ่งเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การค้นหาโจทย์วิจัย การวางแผน การดำเนินการ การตรวจสอบ การสรุปผล ตลอดจนการรับผลประโยชน์ร่วมกัน กระบวนการวิจัยดังกล่าวจะทำให้ได้ฐานข้อมูลที่สามารถบูรณาการองค์ความรู้สู่การนำไปใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง โดยการเชื่อมโยงสู่การเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาและเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน รวมทั้งสามารถนำผลการวิจัยมาใช้ถอดบทเรียนและประสบการณ์ที่ได้ถ่ายทอดไปให้เยาวชน ชุมชนท้องถิ่นและผู้สนใจในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เอกสารความรู้ แผ่นพับ และวีดิทัศน์ เป็นต้น การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนนอกจากจะทำให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านและเป็นจริงของชุมชนแล้วยังเป็นการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันและเรียนรู้ร่วมกันกับนักวิจัยหรือนักวิชาการ ซึ่งเป็นการติดอาวุธทางปัญญาให้กับชุมชน นอกจากนั้นกิจกรรมดังกล่าวจะก่อให้เกิดความรู้รักสามัคคีและความเอื้ออาทรเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในชุมชนโดยร่วมกันแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวมเพื่อก่อให้เกิดความสมดุลทางวัฒนธรรมและสังคมยุคโลกาภิวัตน์และการพัฒนาที่ยั่งยืน

5.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

5.3.1 การค้นหาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชนการเกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาของชุมชน และเป็นการพัฒนางานวิจัยให้เกิดการใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

5.3.2 การพัฒนางานโจทย์วิจัยนักวิชาการจำเป็นที่จะต้องค้นหาศักยภาพของคนในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางการในการขับเคลื่อนงานวิจัยให้เกิดการนำความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาสู่การแก้ไขปัญหาด้วยคนในชุมชนเอง

5.3.3 การพัฒนาโจทย์วิจัย นักวิจัยต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการตั้งคำถาม และค้นหาคำตอบด้วยตนเอง เพราะฉะนั้นการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน นักวิจัยจำเป็นต้องมีทักษะในด้านการจับประเด็น สรุปประเด็น และเชื่อมโยงเนื้อหาในการสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อจะนำไปสู่การกำหนดเป็นหัวข้อโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน

5.3.4 การพัฒนาโจทย์วิจัย เป็นการได้สร้างองค์ความรู้ บทเรียน และภูมิปัญญาปฏิบัติ สัมสมเป็นชุมชนและเป็นแห่งการเรียนรู้ ระหว่างนักวิชาการ นักศึกษา และประชาชนในพื้นที่ ที่เน้นการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการอยู่ในวิถีปฏิบัติและวิถีความเป็นชุมชน

5.4 ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา

5.4.1 หน่วยงานองค์กรภาครัฐ ควรให้ความสำคัญกับการค้นหาการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่มาจาก การความต้องการของชุมชน เพราะจะทำให้การดำเนินโครงการถูกการแก้ไขปัญหาที่ถูกจุด และเน้นให้คนในชุมชนเข้าร่วมการดำเนินโครงการด้วย

5.4.2 นักวิชาการควรให้ความสำคัญกับการค้นหาความต้องการของชุมชน เพื่อที่จะได้นำงานวิจัยมาสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

5.4.3 การบริการวิชาการของมหาวิทยาลัย ควรให้ความสำคัญกับการค้นหาปัญหาในระดับท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนา และต่อยอดให้เกิดความยั่งยืนในระดับพื้นที่

บรรณานุกรม

- กชกร ชินะวงศ์ (.2548.) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สื่อความหมายผ่านฐานคิดและประสบการณ์
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค คณะเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กนกพร สุขสาย และคณะ (2554). การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ท้องถิ่นบนฐานการ
มีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ระยะที่ 1 พ.ศ.2554. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- กมลรัตน์ หล้าสูงษ์.(2524). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย.
- กรมการพัฒนาชุมชน. กองวิจัยและประเมินผล. (2522). พัฒนาการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ไทยอนุเคราะห์.
- กาญจนา แก้วเทพ .(2552). เอกสารสังเคราะห์วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- กาญจนา ทองทั่ว .(2552.) ลีลาวิจัยไต้หวัน . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัย
เพื่อท้องถิ่น เชียงใหม่ : หจก.วนิดาการพิมพ์.
- กาญจนา ทองทั่ว ชุตินา จันทรมณี อุทิศ ทาหอม .(2555) .รูปแบบในการขับเคลื่อน หนุนเสริม
งานวิจัย เพื่อท้องถิ่นในระบบการทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัย กรณีศึกษา :
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อ
ท้องถิ่น
- แก้วตา จันทรานุสรณ์ และคณะ. (2555). การใช้ทุนทางวัฒนธรรมในฐานะนวัตกรรมส่งเสริมการมี
ส่วนร่วมทางการเมืองในการบริหารนโยบายสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใน
บริบทการกระจายอำนาจ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- เกียรติชัย พงษ์พานิช.(2521). แนวความคิดพื้นฐานการศึกษานอกระบบ.กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- คู่มือการบริหารงานและการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เล่มที่ 1 (ม.ป.ป.) แนวคิดและหลักการ
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. ม.ป.ป.
- จินตวีร์ เกษมสุข. (2556). การใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน.
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.

- ชัยพร วิชาวุธ.(2524). เอกสารการสอนชุดวิชามนุษยกับสังคม เล่มที่ 1หน่วยที่ 1-5. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ณักรักษ์ กุลิษฐ์ และคณะ. (2553). แผนการตลาดการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการบนฐานข้อมูลพฤติกรรมนักท่องเที่ยวและการมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดชัยนาท. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- ถาวร อ่อนประไพ และ วาสนา วิรุณรัตน์ .(2555). ศักยภาพเชิงพื้นที่; โอกาสและความเสี่ยงต่อทางเลือกในการผลิตทางเกษตรของจังหวัดแพร่ กรณีศึกษา : การเตรียมความพร้อมและพัฒนาภูมิภาคการมีส่วนร่วมงานวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- ทรงศักดิ์ ปัญญา .(2553). การมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน-ท้องถิ่นอย่างยั่งยืนของชุมชนในเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- ผุสดี กันใจ และคณะ. (2555). แนวทางการพัฒนาตลาดปลอดภัยเพื่อการพึ่งตนเองโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาบอน ตำบลทุ่งงาม อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- พนมวรรณ คาดพันโน และวรัญญา ทูลธรรม (2555). แนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะและการควบคุมโรคติดต่อโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จังหวัดยโสธร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- พัฒนา กิตติอาษา .(2547). “ประสาวิจัย ไผ่กะเฮ็ดได้”. งานถอดบทเรียนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทุ่งกุลาร้องไห้.รายงานผลการดำเนินศูนย์ส่งเสริมวิชาการเพื่องานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ปี 2551. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม.
- รัตนารณณ์ มัชชะ และคณะ .(2554). แนวทางการจัดการปัญหาหนี้สิน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านสบสลับ ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- รุสนะห์ ยายี และคณะ .(2555). แนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าสาकुที่ยั่งยืนในพื้นที่ป่าพรุสิริธ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มโป๊ะซามา หมู่ที่ 8 ตำบลป่าเสม็ด อำเภอสุไหงโก-ลก จังหวัด

- นราธิวาส. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- วิรัตน์ คำศรีจันทร์ . (2554). พลังความรู้จากการวิจัยแบบ PAR (Participatory Action Research). สำนักงานวิจัยและพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน (สพข.) สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล.
- วีระศักดิ์ จุลดาลัย และคณะ .(2556). การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย สาธารณะและแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงอาหารระดับชุมชน ขององค์การบริหารส่วนตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- สนธยา สืบเหตุ และคณะ .(2554). การฟื้นฟูภูมิปัญญาการทำกะปิและพัฒนากลุ่มอาชีพโดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกบ้านทะเลนอก. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, กรุงเทพฯ.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค . (2548) . กระบวนทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น จุดเปลี่ยนการพัฒนา. การประชุมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- สิทธิณัฐ ประพุทธนิติสาร .(2547). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและแนวปฏิบัติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- สุดชีวี ชมงานดี และคณะ .(2553). การศึกษาแนวทางที่เหมาะสมในการลดหมอกควันตำบลขุนยวมโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- อารีรัตน์ กิตติศิริ และคณะ . (2555) . การศึกษาชุดความรู้ในการพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมขององค์กรเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรภาครัฐในเขตภาคอีสานตอนกลาง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- อาแว มูดอ และคณะ. (2555). การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ชลประทาน ในการปลูกพืชหมุนเวียนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบริเวณโครงการสถานีสูบน้ำขนาดเล็กยะกัง 8 บ้านบุเก๊ะกุง ตำบลลำภู อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส ระยะที่ 2. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), กรุงเทพฯ.
- อุทิศ ทาหอม .(2555.) เอกสารประกอบการสอนรายวิชาชุมชนศึกษา. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

_____. (2556.) เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการพัฒนาแบบยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.

ภาคผนวก ก

ประเด็นในการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากความต้องการของชุมชน

*****

1. สิ่งดี ๆ ที่มีในชุมชน มีอะไรบ้าง (ทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองทุนชุมชน และ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน)
2. ชุมชน/ท้องถิ่น นั้นกำลังเผชิญปัญหาเรื่องใด
3. ปัญหานั้น กว้างขวาง ครอบคลุม คนในชุมชน/ท้องถิ่น มากน้อยเพียงไร
4. ปัญหานั้นรุนแรงเพียงใด ถ้าไม่ได้รับการแก้ไขจะก่อให้เกิดปัญหาใดตามมา
5. ถ้าปัญหาดังกล่าวเคยมีการแก้ไขบ้างหรือไม่ ทำอย่างไร และผลเป็นอย่างไร
6. ชื่อหัวข้อการวิจัยควรเป็นอย่างไร

ประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูล (เพิ่มเติม)

*****

1. ข้อมูลด้านทรัพยากร, ระบบนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชน, อาหารในป่า พื้นที่ป่าชุมชนเหลือเท่าไร และ หมู่บ้านที่เกี่ยวข้องมีการดูแลรับผิดชอบอย่างไรบ้าง
2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า , การนำวัฒนธรรมประเพณีมาจัดการที่เชื่อมโยงกับป่า อดีต – ปัจจุบัน
  - มีการบุกรุกป่าชุมชนเกิดขึ้นช่วงไหน (พื้นที่เป็นป่าดั้งเดิม ,ป่าปลูกขึ้นมาใหม่)
  - คุณค่าของป่า ,จิตสำนึกของคนในชุมชนเป็นอย่างไร
  - ที่ผ่านมามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างไรบ้าง
3. ศักยภาพในการจัดการตนเองที่ผ่านมาเป็นอย่างไร (คน องค์กร ทรัพยากร อาชีพ)
4. จะนำเด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชนได้อย่างไร (ถามครู) เชื่อมโยงคนรุ่นใหม่ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง (มหาวิทยาลัย บ้าน วัด โรงเรียน)

ภาคผนวก ข

ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่พัฒนาโจทย์วิจัย

สำรวจทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมริมแม่น้ำชี ของชุมชนบ้านเสม็ด ที่มีปัญหา
ด้านการบุกรุกพื้นที่ และทำลายระบบนิเวศน์ของป่าชุมชน

จัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน
ประชาชนในพื้นที่ เข้าร่วมเวทีการพัฒนาโจทย์วิจัย

ปัญหาด้านการจัดการชุมชน

- ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม , พื้นที่สาธารณะ
- ไม่มีแนวทางการจัดการที่ชัดเจน
(กติกา คณะกรรมการ)
- ขาดการมีส่วนร่วม , ขาดความรู้ในแก้ไขปัญหา

ประวัติและผลงาน

ชื่อ - สกุล

นายอุทิศ ทาหอม

ตำแหน่ง

อาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

เบอร์โทรติดต่อ

08-4431-0137

Email

arm.utit.tahom@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี พุทธศาสตร์บัณฑิต (ครุศาสตร์ สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 2551

ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต การบริหารการพัฒนาสังคม (นโยบายและการวางแผนทางสังคม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) 2554

ความเชี่ยวชาญ

1. ชุมชนศึกษากับการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน
2. การพัฒนาแบบยั่งยืน
3. การวิเคราะห์ปัญหาสังคม
4. วิทยาการกระบวนการ
5. ทำงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ งานวิจัยเชิงปริมาณ และ งานวิจัยเชิงคุณภาพ งานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน
6. สรุปประเด็นจากเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการ (Note Tracker)

ประสบการณ์ทำงานในอดีต

2553 - 2555 ศูนย์ประสานงานศูนย์วิชาการจังหวัดอุบลราชธานี สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น , ผู้ช่วยผู้ประสานงานโครงการ การสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยทางถนนของนักศึกษาและชุมชนรอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ศูนย์วิชาการเพื่อความปลอดภัยทางถนน

(ศวปถ.) มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี และ , เจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น มูลนิธิประชาสังคม จังหวัดอุบลราชธานี

ตำแหน่งในปัจจุบัน

1. อาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
2. อาจารย์ที่ปรึกษานักศึกษาศาखाวิชาการพัฒนาสังคม ชั้นปีที่ 1-2 ห้อง 3
3. คณะกรรมการสถาบันวิจัยและพัฒนา ฝ่ายนวัตกรรม
4. อนุคณะกรรมการพิจารณาผลงานวิชาการระดับคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ผลงานทางวิชาการและการวิจัย

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทของครูด้านผู้นำทางคุณธรรมจริยธรรมในทัศนะของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา” หลักสูตร การบริหารการพัฒนาสังคม (นโยบายและการวางแผนทางสังคม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA)

ผลงานวิจัย

โครงการวิจัย รูปแบบในการขับเคลื่อน หนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในระบบการทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัยครุศึกษา : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานีได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (ทำงานวิจัยเป็นทีม)

โครงการวิจัย เรื่อง กระบวนการสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยทางถนนของนักศึกษาและชุมชน รอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้รับงบประมาณสนับสนุน จาก ศูนย์วิชาการเพื่อความปลอดภัยทางถนน มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (ทำงานวิจัยเป็นทีม)

โครงการวิจัย เรื่อง สำรองพื้นที่ที่กรณศึกษาการป้องกันอุบัติเหตุทางถนนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ กรณีถนนสาย 24 ได้รับงบประมาณจาก ศูนย์วิชาการเพื่อความปลอดภัยทางถนน มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (ทำงานวิจัยเป็นทีม)

รูปแบบการสร้างอัตลักษณ์ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านตามา เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน (ทุน สกอ. ปี 2557)

โครงการวิจัยกำลังดำเนินการ ปี 2557

กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ (ทุน สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

เอกสารประกอบการสอน

1. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาชุมชนศึกษา สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ พ.ศ. 2555 **จดลิขสิทธิ์จากกรมทรัพย์สินทางปัญญา**
2. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการพัฒนาแบบยั่งยืน สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ พ.ศ. 2555 **จดลิขสิทธิ์จากกรมทรัพย์สินทางปัญญา**

วิทยากรฝึกอบรม/บรรยายพิเศษ

1. วิทยากรอบรมนักวิชาการ ปี 2553 โครงการวิจัยจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น การเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี วันที่ 20 กรกฎาคม 2554
2. วิทยากรอบรมการทำเครื่องมือวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ศูนย์ประสานงาน สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดศรีสะเกษ ณ ศูนย์หมอนไหม จ.ศรีสะเกษ
3. วิทยากรประจำกลุ่มย่อย เวทีสาธารณะสมัชชาสุขภาพครั้งที่ 4 ประเด็นการจัดการภัยพิบัติ โดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง คณะกรรมการสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ วันที่ 13 ต.ค. 2554 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
4. วิทยากรวิชาการศึกษาเอกเทศ คณะมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ เอกภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี “สอนกระบวนการขั้นตอนการทำวิจัย การค้นหาโจทย์วิจัยจากพื้นที่ และการสร้างการบวมนมีส่วนร่วมของชุมชน”

5. วิทยากรกลุ่มย่อย วัฒนธรรมสร้างสุข สงกรานต์ปลอดภัย สนุกสุขใจ ไร้แอลกอฮอล์ จัดโดย เครือข่ายประชาคมงดเหล้า จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 30 มีนาคม 2555 ณ ห้องประชุมพิบูลมังสาหาร มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

6. เป็นวิทยากรบรรยายพิเศษ วิชาวิเคราะห์ปัญหาชุมชน สอนโดย อาจารย์สุจิตรา ยางนอก สาขาวิชาการพัฒนาสังคม ในวันที่ 30 สิงหาคม 2555 ห้องเรียน 646

7. เป็นวิทยากรบรรยายพิเศษ หัวข้อ “เทคนิคการศึกษาข้อมูลบริบทชุมชนเพื่อการพัฒนาโจทย์ การวิจัย” นักศึกษาสาขาวิชาการจัดการทั่วไป วันที่ 18 กรกฎาคม 2555 ณ ห้องประชุม คณะวิทยาการ การจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

8. เป็นวิทยากรอบรมการเชิงปฏิบัติการให้ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ชุดโครงการ งานวิจัยเชิงพื้นที่ ปี 2555 ในวันที่ วันที่ 21 พฤศจิกายน 2555 ณ ห้องประชุมวิทยาคณะวิทยาการ การจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

9. เป็นวิทยากรกระบวนการโครงการวิจัยกิจกรรมขับเคลื่อนการเสริมสร้างสุขภาวะคนต้นแบบ เล็กเหล่าตามปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา : องค์การบริหารส่วนตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์ ในวันที่ 28 พฤศจิกายน 2555 และในวันที่ 30 ธันวาคม 2555 ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลโนนขวาง อำเภอบ้านด่าน จังหวัดบุรีรัมย์

10. แต่งตั้งจากจังหวัดให้เป็นผู้ช่วยวิทยากรกระบวนการ จับประเด็นความรู้ (Note Tracer) “เวทีพุดจาหาทางออกประเทศไทย ประจำจังหวัดบุรีรัมย์) ในวันที่ 6-7 กรกฎาคม พ.ศ. 2556

เกียรติประวัติ/ผลงานที่เคยได้รับ

- 2548 ได้รับทุนการศึกษาจากพระครูสุนทรกิจจารักษ์ เจ้าอาวาสวัดศิริพงษ์ธรรมนิมิต กรุงเทพมหานคร

- 2549 ได้รับทุนการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- 2551 ได้รับทุนการศึกษาประเภท 2 (ยกเว้นค่าหน่วยกิต) ของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร ศาสตร์

- 2553 ได้รับทุนทำวิทยานิพนธ์จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA)

หลักสูตรที่เข้าร่วมอบรม/สัมมนาวิชาการ

1. การสัมมนาวิชาการตำราสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี วันที่ 12 มกราคม 2554
2. การประชุมเชิงปฏิบัติการ ลดอุบัติเหตุเป็นศูนย์ ศวปถ. มสช. ณ สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์ วันที่ 22-23 กุมภาพันธ์ 2554
3. การอบรมการเขียนบทความเชิงวิชาการ “การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ณ. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วันที่ 9 – 10 พ.ค. 2554
4. การอบรมเชิงปฏิบัติการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ณ. ม.อุบลราชธานี วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. วิทยากร โดย ผศ.ดร.บัญชา แก้วส่อง ผอ.สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
5. การอบรมการเขียนรายงานคุณภาพงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ณ บ้านกุดร่อง อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม วันที่ 12 – 14 พฤษภาคม 2554
6. การประชุมเชิงวิชาการ การกำหนดแผนยุทธศาสตร์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ณ โรงแรมกิจตรงรีสอร์ท จ.อุบลราชธานี 13 – 14 กรกฎาคม 2554
7. การนำเสนอผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (ม.อบ.วิจัย) โรงแรมสุนีย์ อุบลราชธานี วันที่ 5 สิงหาคม 2554
8. สัมมนาระดับชาติ เรื่อง ความปลอดภัยทางถนน ครั้งที่ 10 ศวปถ.มสช.สสส. (ทศวรรษแห่งลงมือทำ Time for action) 25 – 26 สิงหาคม 2554
9. ประชุมคนหนุ่มงานวิจัยประเทศ (RC ประเทศ) สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ชะอำ เพชรบุรี วันที่ 12 – 14 กันยายน 2554
10. ประชุมเชิงวิชาการ กลไกการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคอีสาน สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.มหาสารคาม วันที่ 23 – 24 กันยายน 2554
11. อบรมเชิงปฏิบัติการ “เรียนรู้เทคนิคการวิเคราะห์สถานการณ์พื้นที่และทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนา” ในการจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ วันที่ 1-2 พฤศจิกายน 2554 ณ ห้องประชุมคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
12. การฝึกอบรมวิธีคิดกระบวนการระบบ (Systems Thinking)และการนำการเปลี่ยนแปลงจังหวัดอุบลราชธานี สมัชชาสุขภาพจังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 15 – 17 พฤศจิกายน 2554 ณ ห้องประชุมโกมุต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี โดย อาจารย์ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์

13. การประชุมสัมมนา เชิงปฏิบัติการ ฝ่าวิกฤต ปัญหาเพศสัมพันธ์ในวัยเรียน ท้อง แท้ ทิ้ง โครงการ หนุ่มสาวก้าวสวย จัดโดย กลุ่มเยาวชนเพาะรัก และ สมาคมเวลด์คาร์พ (ประเทศไทย) วันที่ 3 มีนาคม 2555 ณ ห้องประชุมโกมุท มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
14. ประชุมคณะทำงานโครงการพัฒนาเครือข่ายขับเคลื่อนป้องกันและแก้ไขปัญหาคอุบัติเหตุทางถนน สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 2 มีนาคม 2555 ณ ห้องประชุมศูนย์ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เขต 13 จังหวัดอุบลราชธานี
15. ประชุมสัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เปิดพื้นที่ปฏิบัติการพิเศษ ถนนหมาย 24 ปลอดภัย วันที่ 4 เมษายน 2555 ณ โรงแรม ทองเพกา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์
16. ประชุมคณะทำงานจังหวัดตั้ง “ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและลดอุบัติเหตุทางถนนช่วงสงกรานต์ จังหวัดอุบลราชธานี ระหว่างวันที่ 11 – 17 เมษายน 2555 สงกรานต์ปลอดภัย ตายเป็นศูนย์” โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี เป็นประธาน นายสุรพล สายพันธ์
17. เข้าร่วมประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 **ประชากรและสังคม** หัวข้อ “ประชากรและความมั่นคงของมนุษย์” วันที่ 2 กรกฎาคม 2555 มหาวิทยาลัยมหิดล
18. เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการงานวิจัยชายแดนอีสานใต้ ในวันที่ 29 มีนาคม 2556 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ไปในนามสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
19. เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการงานวิจัยชายแดนอีสานใต้ “ค้นหาโจทย์วิจัยชายแดนใต้” ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2556 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ ไปในนามสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
20. อบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร “การเพิ่มสมรรถนะการบริหารจัดการงานวิจัยสำหรับผู้บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์” วันที่ 15 – 16 พฤษภาคม 2556 ณ ห้องประชุมบัณฑิตวิทยาลัย อาคารเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษา ชั้น 9 มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
21. เข้าร่วมประชุมเชิงวิชาการสมัชชาปฏิรูประดับชาติ ครั้งที่ 3 จังหวัดบุรีรัมย์ “เวทีรับฟังความคิดเห็นต่อร่างสมัชชาปฏิรูปประเทศไทย ครั้งที่ 3 “ณ ศาลาประชาคมจังหวัดบุรีรัมย์ ในวันที่ 21 พฤษภาคม 2556 ในนามตัวแทน นักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษา
22. อบรมเชิงปฏิบัติการฐานข้อมูลงานวิจัยแห่งประเทศไทย ณ โรงแรมพูลแมน ขอนแก่น ราชา ออติก จังหวัดขอนแก่น ในวันที่ 31 พฤษภาคม 2556 จัดโดยคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

23. กรกฎาคม 2556 ณ ห้องประชุมพุทธรักษาชั้น 3 อาคารเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษา มทวชิร
ลงกรณ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
24. เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการนักวิจัยเชิงพื้นที่โดยใช้ความคิดเชิงระบบ ในวันที่ 19 - 21
ธันวาคม 2556 ณ ห้องประชุมเขื่อนสิรินธร อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี จัดโดยสถาบันวิจัย
และพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ โดย รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพ
25. เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการนักวิจัยเชิงพื้นที่ในวันที่ 19 - 20 ตุลาคม 2556 ณ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี จัดโดยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
26. เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ สัมมนาความรู้ท้องถิ่นกับการพัฒนาอีสานในทศวรรษหน้า ใน
วันที่ 30 มกราคม 2557 ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุน
งานวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น
27. เข้าร่วมอบรมเทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์แบบผสม วันที่ 19 - 20 พฤศจิกายน 2556 จัด
โดยสมาคมส่งเสริมการวิจัย
28. เข้าร่วมประชุมอบรมศูนย์เรียนรู้ทางวิจัย ของคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ในวันที่ 21 - 23
พฤษภาคม 2557 ณ ห้องอบรมศูนย์เรียนรู้ทางวิจัย ของคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
29. เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการการใช้สถิติอย่างไรให้ได้คุณภาพ ในวันที่ 30 พฤษภาคม - 1
กรกฎาคม 2557 จัดโดย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
30. เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ การสร้างชุมชนน่าอยู่ ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้าง
เสริมสุขภาพ (สสส.) ในวันที่ 19-20 กรกฎาคม 2557 ณ โรงแรมอมารี ดอนเมือง
กรุงเทพมหานคร

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล นายพิชิต วันดี
ที่อยู่ เลขที่ 63 หมู่ 3 ตำบลโคกจาน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ
สถานที่ทำงาน สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ตำแหน่งงาน อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ

ประวัติการศึกษา

ปีการศึกษา พ.ศ. 2552 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชา
 การศึกษาวิทยาศาสตร์ (คอมพิวเตอร์) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
 ปีการศึกษา พ.ศ. 2548 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชา
 สารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ

เกียรติประวัติ/ผลงานที่เคยได้รับ

โล่เกียรติคุณบุคลากรดีเด่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ ประจำปี 2553

ผลงานวิจัย

- โครงการกระบวนการเสริมสร้างชุมชนจัดการตนเองบนฐานทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์. 2558. ทุนสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ฝ่ายท้องถิ่น (สกว.) (ผู้ร่วมวิจัย, อยู่ระหว่างดำเนินการ)
- โครงการพัฒนาระบบฐานข้อมูลสารสนเทศการวิจัย. 2557. (R2R) ทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- โครงการบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนออนไลน์ เรื่อง ระบบฐานข้อมูลของนักศึกษาสาขาวิชาคณิตศาสตร์. 2557. ทุนสนับสนุนจากคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- โครงการรูปแบบการสร้างอัตลักษณ์ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านตามาเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน. 2556. ทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) (ผู้ร่วมวิจัย)
- การพัฒนาระบบสารสนเทศรายงานโครงการ ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

กองนโยบายและแผน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ. 2552. ทุนสนับสนุนจากคณะครุศาสตร์
อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

บทความวิชาการ

- พื้นฐานการพัฒนาแอปพลิเคชันบนระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์. 2556. วารสาร
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. ปีที่ 29 ฉบับที่ 2.
- สารสนเทศการติดตามและวางแผนโครงการสู่การปฏิบัติ. 2556. วารสารวิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. ปีที่ 29 ฉบับที่ 1.

วิทยากรฝึกอบรม/ บรรยายพิเศษ

- หัวข้อนวัตกรรมเกษตรบนภูมิปัญญาชุมชน. ชุมชนบ้านโคกจาน หมู่ 2 ตำบลโคกจาน
อำเภออุทุมพรพิเศษ จังหวัดศรีสะเกษ. วันที่ 12 กันยายน 2557.
- โครงการเสริมทักษะกระบวนการวิจัย. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. วันที่ 25 สิงหาคม 2557.
- โครงการพัฒนาความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศแก่ครูและบุคลากรทางการศึกษา.
สำนักงานพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 32. วันที่ 19-20 กรกฎาคม 2557.
- โครงการพัฒนาระบบสารสนเทศชุมชนด้วยเว็บไซต์สำเร็จรูป Joomla CMS.
สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. วันที่ 17-18 พฤษภาคม
2557.

ชื่อ - นามสกุล นายสำราญ ชูระตา

ตำแหน่งปัจจุบัน Mr. Samran Dhurata
 อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
 สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
 439 ถนนจิระ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
 31000

โทรศัพท์ 085 3469242

Email: Samranct57@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี ศาสนศาสตร์บัณฑิต (คณะมนุษยศาสตร์ เอก
 บาลีและสันสกฤต) ปีที่จบการศึกษา 2546
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เอก ภาษาสันสกฤต
คณะโบราณคดี ปี 2550 มหาวิทยาลัยศิลปากร

สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ ภาษาบาลี สันสกฤต, วรรณกรรมท้องถิ่น ,ภาษากับการสื่อ

ผลงานทางวิชาการและการวิจัย

สารนิพนธ์ การวิเคราะห์หรรษวรรณคดีสันสกฤตเรื่องชาตกมาลา คณะโบราณคดี
 มหาวิทยาลัยศิลปากร 2550